

GİRİŞ

Alevî kelimesi, sözlükte “Ali¹’ye mensup”, “Ali’ye ait”, anlamlarına gelmekle beraber, İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise “Hz. Ali’yi sevmek saymak, her hususta ona bağlı olmak” anlamına gelir. Sözlük anlamının dışında, Mezhepler tarihinde ise “Alevî” terimi, Hz. Ali’yi *en üstün sahâbe* olarak gören ve Hz. Muhammed’den sonra onun, Allah ve Peygamberin *tayini* ile halife olması gerektiğini kabul edenler için kullanılmıştır.² Bununla yanı sıra, Hz. Ali soyundan oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla, kısaca Hz. Ali soyundan gelenlere Alevî dendiği gibi, Emevî ve Abbâsî devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde de Alevî nisbesi kendini göstermiştir.³

İslam tarihinde bu terim ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıklarda ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan ve üçüncü halife Hz. Osman’ın öldürülmesiyle doruğa ulaşan hilafet münakaşalarında Hz. Ali’nin tarafını

¹ Ali: Ebû’l Hasen Alî b. Ebî Talib el-Kureşî el Hâşimî; Babası Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib, annesi de Fâtîma bint Esed b. Hâşim’dir. Ebû Talib’in en küçük oğludur. Hz. Muhammed’in Peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Peygamber’in damadı ve Hulefâ-i Râşidîn’in dördüncüsüdür. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz. Peygamber’in yanında ve himayesinde büyümüştür. Hz. Peygamber’le birlikte ilk namaz kılan kişi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensâr arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât sırasında Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin ikinci yılında da onu, kızı Fâtîma ile evlendirmiştir. Hz. Peygamber’in torunları olan Hz. Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin ile Zeynep ve Ümmü Külsüm’ün babasıdır. Hz. Fâtîma’nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır.

Bedir, Uhut, Hendek başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, büyük yayarlıklar ve kahramanlıklar göstermiş, Peygamber Efendimizin sancaktarlığını yapmıştır, daha sonraları bunlar menkıbevî bir üslûpla rivayet edilegelmiştir. Tebûk Gazvesinde Hz. Peygamber’in vekili olarak Medine’de kalmıştır. Hz. Ali Hz. Peygamberi’nin katipliğini ve vahiy katipliğini de yapmış, Hudeybiye Antlaşmasını o yazmıştır. Dördüncü Halife olarak seçildikten sonra başta Hz. Osman’ın katillerini bulup cezalandırması olmak üzere kendisini bekleyen birçok problem ile karşı karşıya kaldı. Hz. Âişe’nin önderliğindeki ordu ile tarihe Cemel vakası olarak geçen savaşta galip geldi. Muaviye ile Sıffin’de karşı karşıya geldi. Tam galip gelecekken Mısır Fâtihî Amr b. Âs’ın ortaya attığı ‘hakem’ olayının bir hile olduğu hususlarındaki ikazlarını ordusuna dinletemedi. Halkın bir kısmının Hz. Ali’yi bir kısmının da Muaviye’yi halife olarak tanıması sebebiyle ikili bir iktidar ortaya çıktı. Bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından, sabah namazında, zehirli bir hançerle yaralanmış ve iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40 (26 veya 28 Ocak 661) da, Kûfe’ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine verilen “Ebû Tûrâb”, “el- Murtazâ” ve “Esedullahi’l Gâlib” gibi lakapları da vardır. Onun, İslâm’ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakarlık, şefkat, kahramanlık, cesaret gibi yüksek ahlâki ve insânî vasıflar bakımından müstesna bir yeri olduğunu, Kur’an ve Sünneti en iyi bilenlerden biri olduğunu, hemen hemen bütün Sünni ve Şii kaynaklar ittifakla belirtirler. Ethem Ruhi Fırlı, “Ali” D.İ.A., C.II, s.371-374, Ankara-2002

² Ethem Ruhi Fırlı, **Türkiye’de Alevîlik Bektâşilik**, s.7, Ankara-1990

³ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, D.İ.A., C.II, s.368-369, Ankara-2002

tutanlara “Aleviyye” veya “şîatü Ali” (Ali taraftarı) denmiştir. Bunun yanı sıra İslam dünyasının muhtelif yerlerinde (Fas, Tunus, Cezayir) kurulan ve Hz. Ali soyuna mensup olduklarını ileri süren devletler kurulmuş, bu devletler de Alevi nisbesini kullanmışlardır.⁴ Tasavvufta ise Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat olup, silsile itibarıyla Hz. Peygamber'e, Hz. Ali vasıtasıyla ulaşan tarikatların genel ismidir.⁵ Yukarıdaki örneklerinde de görüldüğü gibi, kullanılış amacı ve yeri neresi olursa olsun Alevi kelimesinin Hz. Ali'ye nisbeti bulunmaktadır.

Tarihî arka planı bir tarafa, Anadolu'daki Alevi-Bektâşi topluluklarını ifade etmek üzere birtakım terimler kullanılmış olmakla birlikte,⁶ günümüzde en yaygın olanları Alevîlik, Kızılbaşlık ve Bektâşîlik'tir. Tezimizin konusu teşkil eden zümreleri ifade etmek üzere günümüzde en çok kullanılan terim Alevîlik'tir. Ancak bu kavramın ülkemizde ortaya çıkışı XIX. Yüzyıla doğrudur. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde XIX. Yüzyıldan önce “Alevî” deyimine rastlanmamaktadır. Daha önceki dönemlerde bu gruplar başka isimlerle anılmaktadır.⁷

Tarihte, bu toplulukları ifade etmek için kullanılan bir diğer kavram ise “Kızılbaş”tır. Kızılbaş terimi, bugünkü Anadolu Alevileri için tarihte en çok kullanılan ve genel olarak kendileri tarafından da benimsenen bir isimdir.⁸ “Kızılbaş terimi XV. Yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte bununla kastedilen sosyal yapı, X. yüzyıldan başlayarak İslâm'a giren bu dini, önceki inanç ve gelenekleriyle bağdaştırıp kendi sosyo-ekonomik yapılarına uyduran konar göçer zümreleri kapsadığı için on asırlık bir zamanı içine alır.”⁹ Kızılbaş kelimesiyle ilgili farklı ve yanlış yaklaşımlar vardır.¹⁰ Zira Kızılbaş, Türk tarihinde kırmızı börk veya başlık giyen bütün Türkmen boylarına verilen bir isimdir. Türkler arasında Altay'lı Şamanlar'dan gelen başa kırmızı külah giyme geleneği, İslâmiyet'in kabûlü ile ortadan kalkmamış, fakat birçok benzeri Şaman geleneği gibi kutsallık kazandırılarak

⁴ A. Y. Ocak, a.g.m., s.369

⁵ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, “Aleviyye” D.İ.A. C.II. s.369-370, Ankara-2002

⁶ bk. E. R. Fırlı, a.g.e., s. 7-15.

⁷ İrene Melikoff, **Hacı Bektâş Efsaneden Gerçeğe**, (Çev. Turan Alptekin), s.321, İstanbul-1998

⁸ Harun Yıldız, **Amasya Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, s.8, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun-2003

⁹ İlyas Üzümlü, “Kızılbaş”, D.İ.A., C. XXV. s.548, İstanbul,-1991

¹⁰ Farklı yaklaşımlar için bkz. M. Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektâşîlik**, s. 80,88.

islâmîleştirilmiştir.¹¹ Daha sonra büyük bir kültür değişimine uğrayan Türkler arasında Sünnî olanlar *kızıl başlık* giymeyi terk edince bu gelenek, eski gelenek ve törelerine daha sıkı bir şekilde bağlı olan Alevi zümrelerine mahsus kalmış ve bu isin onlarla özdeşleşmiştir.¹²

Kızılbaşlık teriminin menşei hakkında tercih edilen görüş; Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın, talebelerine on iki imamı temsilen on iki dilimli kırmızı börg/Serpuş (Tâc-ı Haydârî) giydirmesi ve zamanla bu kullanımın yaygınlık kazanmasıdır. XV.ve XVI. yüzyıllarda Şah İsmail'in yaptığı yeni düzenlemelerden sonra da artık Safevî dervişlerinin giydikleri *kızıl taçları* sebebiyle kendilerine Türkçe "Kızılbaş" Farsça *sürhser* denilmiş¹³, zaman içerisinde taraftar kitlesinin çoğalmasına paralel olarak Bütün Safevî taraftarlarını kapsayan çok geniş bir sosyal tabanı nitelemek üzere kullanılmıştır. Daha sonraları ise Celâlî isyanları adı verilen dînî/sosyal içerikli başkaldırı hareketlerinin içerisinde yer almaları dolayısıyla bu terim "devlet muhalifi, âsî, dinsiz" gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Osmanlı arşiv belgelerinde bu topluluklarla ilgili olarak "zındık, râfızî, mülhid" gibi kötüleyici isimler kullanılmaktaydı.¹⁴ Bu yüzden zamanla bu terim terkedilmiş ve Alevi kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Anadolu Alevileri ile yakından ilgili diğer bir kavram ise Bektâşîlik'tir. Bektâşîlik, XIII. Yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekkül etmeye başlayıp XV. Yüz yılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında ortaya çıkan bir tarikattır.¹⁵ Bektâşiliğin, Aleviliğin birçok temel esaslarıyla benzerlik gösterdiği ve örtüştüğü görülür. Şöyle ki; Hz. Ali, On İki İmam Ehl-i beyt sevgisi, tevellâ, teberrâ gibi inanışlar ile âyinlerdeki benzerliklerin yanında her iki zümre de, Hacı Bektâş-ı Veli ve bütün Horasan erenlerini sever, dua eder. Bu özelliklerine bakıldığında bu ikisini birbirinden tamamen bağımsız ele almanın doğru olmayacağının âşikar olduğu görülür. Zîra son yıllarda yapılan alan araştırmalarında Anadolu'nun birçok yöresinde bu iki kavramın

¹¹ E. R. Fırlı, a.g.e., s.9-10

¹² Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslam**, s.49-50, İstanbul-1999

¹³ Mehmet Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektâşîlik**, s. 88, Ankara-1990; İ. Melikoff, a.g.e., s. 33.

¹⁴ Kızılbaşlık kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz., E. R. Fırlı, a.g.e., s.9-12; M.Eröz, a.g.e., s. 80-96; Abdülbâki Gölpınarlı, "**Kızıl-baş**", İ.A., s. 789,790, İstanbul-1977

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "**Bektâşîlik**". D.İ.A., C.V, s.373, İstanbul-1992

birbiriyle bütünleşmiş bir görüntü arzettiği, “Alevi/Bektaşî” şeklinde birlikte kullanıldığı, yer yer birbirinin yerine de kullanıldığı görülmektedir.¹⁶

Ancak, Kızılbaşlık ile Bektâşîlik arasında belirgin farklılıklar da mevcuttur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi her iki grubun temel inanç ve erkânı birbiriyle benzerlik arz etmekle beraber sosyal yapılarında farklılıklar vardır. Kızılbaşlar/Aleviler yüzyıllar boyunca genellikle aşiret çevrelerinden gelen ve kırsal alanda yaşayan gruplar olarak ortaya çıkarken, Bektâşîler ise şehir merkezlerinde yaşayan ve daha çok eğitilmiş kimselerden oluşan bir yapı arz eder.¹⁷ “Diğer bir fark Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgilidir. Her iki grup ta Hacı Bektâş-ı Velî'yi sevip saymasına rağmen Aleviler Hacı Bektâş Dergâhı'na değil, Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdırlar. Bektâşîler ise ya Hacı Bektâş'ın soyundan geldiklerini düşündükleri çelebilere ya da manen onun temsilcisi kabul ettikleri babalara bağlıdırlar. Çok önemli bir diğer fark Aleviliğin soya, Bektâşîliğin isteğe bağlı olmasıdır. Yani Alevi olmak için Alevi babadan doğmak şart iken, Bektâşî olmak için böyle bir şart yoktur. İsteyen herkes nasip alıp Bektâşî olabilir. Bu farklılıklar sebebiyle Alevîlik ve Bektâşîlik kısmen değişik bir mahiyet arz etmektedir. Bektâşîliğin sosyal tabanı, hepsi birer halk sūfisi olan Türkmen babaları tarafından oluşurken; Alevîlik, Türkmen babalarının hitap ettiği Türkmenlerden oluşan sosyal tabana sahip, kapalılık içinde gelişen -etnik değil- bir çeşit "kavmi mezhep" hüviyetindedir.”¹⁸ Bütün bu farklılıklara rağmen Kızılbaşlık/Alevîlik ve Bektâşîlikle ilgili farklılıklar ne olursa olsun, bu iki topluluk büyük ölçüde birbirine yakınlaşmış ve birbirine bağlanmıştır. Anadolu'da yaşayan bu zümreler için genel olarak “Alevi” dendir ve bundan da hem Kızılbaş hem Bektâşî çevreleri kastedilir.¹⁹

Aleviliğin inanç ve âyinlerinde, geçirmiş oldukları tarihi evrenin izleri ve rolü çok büyüktür. Henüz Müslümanlığı kabul etmeden önce Şamanizm, Budizm ve Maniheizm gibi birçok inanç ve geleneklere sahip olan Türkler, daha ilk fetihler sırasında İslâm'la temasa geçmişler, X. yüzyılın ortalarında da kitleler halinde İslâm'ı kabul etmişlerdir.²⁰ 920-960 yılları arasında Batı ve Doğu Türkistan'da yaşayan

¹⁶ H. Yıldız, a.g.e., s.12

¹⁷ İ. Melikoff, a.g.e., s. 29.

¹⁸ İlyas Üzümlü, **Günümüz Aleviliği**, s.4, İstanbul-1997

¹⁹ İ. Üzümlü, A.g.e., s.4.

²⁰ Hakkı Dursun Yıldız, **İslamiyet ve Türkler**, s. XI, XII, İstanbul-1976

Karahanlılar, Hazarlar'a tabi olarak yaşayan Oğuzlar ve öteki bazı büyük türk kabileleri toptan Müslümanlığı kabul etmişlerdir.²¹

Batı ve Doğu Türkistan'da Müslüman olan bu Türkmen boyları, Türkmenler'in kurduğu Oğuz Yabgu Devleti'nin 1002 yılında yıkılmış, Oğuzlar tarafından kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nin Küçük Asya'da fetihler yaparak Bizans toprakları üzerinde Batı'ya doğru ilerlemiş; Sultan Alparslan'ın bütün Azerbaycan ile Kuzey Irak ve Suriye'yi birer Türk yurdu haline getirdikten sonra 1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'nun kapılarını da Türkler'e açmıştır.²² Bu arada İslamlaşan Türkler arasında Vefâîlik, Yesevîlik, Haydârîlik gibi eski inanç ve kültürlerle karışmış tasavvufî akımlar da yaygınlaşmaya başlamış, özellikle Kalenderîlik diye anılan bu akımlar Türkmenler arasında büyük rağbet görmüştür.²³

XI. yüzyılda Maverâünnehir, Hârizm, Horasan, Azerbaycan ve Errân bölgelerinden Anadolu'ya başlayan göçler XIV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bunlar arasında konar göçer Türk boylarının yanı sıra yukarıda adı geçen tarikatlara bağlı derviş zümreleri de yer almaktadır. XIII. yüzyılın başlarında Karahitaylar'la Harizmşahlar arasındaki mücadeleler bu bölgelerdeki şehirlerin boşalmasına ve yerleşik halkın önemli bir kesiminin Anadolu'ya intikaline sebep olmuştur. Aynı dönemlerde Büyük Selçuklu Devleti'nin Harizmşahlar tarafından yıkılmasından sonra yine bazı göç dalgalarıyla birlikte Oğuzlar, yani Türkmenler Anadolu'ya gelmişlerdir.²⁴ Anadolu'ya göçlerin bir diğer nedeni de Moğol istilalarıdır. Vaktiyle göçebe Oğuzlar'ın hareketine katılmayan Türkmenler, Moğol istilasından önce Horasan'a, oradan da Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu kent ve kırsalını adeta doldurmuşlardır.²⁵

Ancak bu konar göçer halk, İslamiyet'ten önce mensup oldukları Gök Tanrı kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi eski Türk inançlarıyla beraber, Şamanizm,

²¹ Zeki Velîdi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 76, İstanbul-1970

²² R. Genç, "Türk Tarihi", *TA*, XXXII, s.276,277

²³ İ. Üzüm, a.g.e., s.6. **Kalenderîlik**:Dünyayı ve dünyevi değerleri umursamayan, içinde yaşadığı toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık, kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına yansıtan sûfilerin temsil ettiği, Hurûfî ve Şîî tesirleri içinde barındıran ve bilhassa ibadetlere karşı kayıtsızlık suçlamalarıyla dikkati çeken tasavvufî zümrelere verilen genel ad. Nihat Azamat, "**Kalenderîyye**", D.İ.A. C.XXIV, s.253-256. İstanbul-2001

²⁴ A. Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 55 vd., İstanbul-1996

²⁵ R. Genç, a.g.m., s.279.

Budizm, Zerdüştilik ve Maniheizm gibi dinlerin miras bıraktığı inançların izlerini silmemiş, bunların etkisi altında yeni bir dini kabul edip kısa zamanda kendi sosyoekonomik yapılarına uydurmuşlardır. Özellikle konar göçer hayatı yaşayan ve yeni dini öğrenmek için yeterli imkan bulamayan kişi ve grupların psikolojik ve sosyal açıdan, önceki inançlarını tamamen terk edip yeni bir inancı benimsemesi, kabul edilen yeni inançların gerektirdiği düşünce ve davranışları hayatına aksettirmesi oldukça zordur. İşte bu günkü Alevi-Bektâşi çevrelerin ataları olan Müslüman Türkmenler, Orta Asya'da yan göçebe hayatı yaşayan ve kitabi ya da orijinal İslam'la yüzyüze gelememiş, Müslümanlığı'nı "halk İslam'ı yahut halk Müslümanlığı" diye niteleyebileceğimiz biçimde, eski inanç ve gelenekleriyle mezcederek sürdürmeye çalışmış zümrelerdir.²⁶ Nitekim yerleşik hayat yaşayan ve kitabi İslam'la tanışan diğer müslüman Türk toplulukları belirli bir zaman sonra İslami inanç ve amelleri ferdi ve sosyal hayatlarına güçlü bir şekilde yansıtmışlardır.

Selçuklular'da idari yapının zayıfladığı XIII. yüzyülda ve bilhassa II. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde yolsuzluklar artmış, toprak ve vergi nizamı bozulmuş, bundan da en çok Türkmenler etkilenmiştir. Türkmenler'i bulundukları bu durumdan kurtarmak için Selçuklu hükümetini devirmeyi ve idareyi ele almayı amaçlayan Baba İlyas, Amasya'nın Çat (bugünkü İlyas) köyünde kurduğu zaviyesinde, bir Vefaî şeyhi sıfatıyla, bölgede yaşayan Türkmenler'e daha çok eski Türk inançlarının İslamiyet'le yorumlanmış bir şeklini tasavvufî bir hüviyetle tâlim ederken, I. Alaeddin Keykubad zamanında harekete geçmiş ve başta Baba İshak olmak üzere diğer bazı şeyhlerin ve Türkmenler'in desteğini alarak isyan başlatmıştır. Bazı başarılar elde etmesine rağmen Selçuklu kuvvetleri Baba İlyas'ı Amasya'da kuşatıp idam etmiş (1240), onun intikamını almak isteyen Baba İshak da, Selçuklular'a mağlup olmuş ve öldürülmüştür. Türkmenler'in çoğu kılıçtan geçirilmiş, kalanlar da esir alınmıştır. Tarihe Babailer İsyanı diye geçen bu olay Vefailik, Yesevîlik, Kalenderîlik ve Haydarilik gibi sûfî akımların içinde bulunan Türkmenler'in birbiriyle daha sıkı bir dayanışma içine girmesine sebep olmuş, farklı dini inanç ve telakkileri birleştirici bir yapı olarak Babâilik hareketinin doğmasına yol açmıştır. Bu hareket zamanla ismini muhafaza edememekle beraber inanç ve geleneğini -sonraki Hurufî ve Şîî etkiler hariç- Kızılbaş

²⁶ E. R.Fırlalı, a.g.e., s. 83 vd.

zümrelerle Bektâşîlik tarikatına aktarmıştır.²⁷

Türkiye'deki Aleviliğin etnik yapısı ile ilgili olarak; Türkmenler, (Çepniler, Tahtacılar, Beydiler) Kürtler ve Zazalar olmak üzere üç gurup üzerinde durulabilir. Bunlar bulundukları ilin nüfusuna oranla yüzde seksen ile yüzde beş arasında değişen oranla daha çok Tunceli, Sivas, Adıyaman, Çorum, Amasya, Tokat, Bingöl, Muş, Malatya, Elazığ, Kahramanmaraş, Yozgat, Erzincan, Erzurum, Adana, Kayseri, Gaziantep, Çankırı, İçel, Antalya, Şanlıurfa'da ve bir miktar da diğer illerde yaşamaktadırlar.²⁸ Anadolu'nun güney ve batı bölgelerinde, dağlık arazilerde ve yüksek ormanlık alanlarda yaşayan Alevilere, "Tahtacılar" denilmektedir. Yaşamlarını göçebe ve ağaç kesmek ve tahta biçmekle geçiren Alevi-Türkmen zümrelerin ortak adıdır. Bunlar daha çok Adana ve K. Maraş'ın batı bölgelerinden başlayarak, Batı Anadolu'ya doğru Toroslar'da ve Torosların bitiminden kuzeye doğru Ege bölgesinde geniş ormanlık alanlarda yaşarlar.²⁹ Amasya yöresi ile ve yakın yörelerdeki Alevilere de Sıraçlar denilir.³⁰

Âyinler, tarih boyunca ilkel kabile dinlerinden İslâm'a gelinceye kadar hemen her kültürün ve dinin içerisinde, çeşitli sâiklerle yer alan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihî süreçte ilkel kabile dinlerinden günümüze kadar dîni ve sosyal sebeplerle geçirmiş olduğu tekâmül sırasında, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da önemli bir yer teşkil etmiştir. Kur'ân'da ve sünnette yer almayan ve İslâm'ın ilk dönemlerinde kullanışına rastlamadığımız bu terim, sonraki dönemlerde daha çok tarikat çevrelerinde, namaz, oruç gibi farz ibadetlerin dışında, -yerine göre enstrüman eşliğinde sazlı sözlü- toplu zikir meclisleri için kullanılmaya başlanmıştır. Alevîler de, gerek ibadet kastıyla ve gerekse geçmişteki bir olayın hatırasını yâd etmenin yanında, Alevi toplumuna mensubiyet, toplumdan çıkarma/dışlama, tekrar geri alma, topluma hesap verme, akraba bağı olmayanların kardeş yapılması gibi sebeplerle, Alevi cemaatinin huzurunda ve her biri kendine özgü âyinler gerçekleştiregelmişlerdir.

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Babailik", D.İ.A., C. IV, s.373-374, İstanbul-1991.

²⁸ İ. Üzümlü, a.g.e., s.22.

²⁹ E. Ruhi Fırlıklı, "Tahtacılar", Türk Ansiklopedisi, C.XXX, s.352 Ankara, 1981

³⁰ H. Yıldız, a.g. e., s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂYİN

I- TANIMI

Farsça asıllı bir kelime olan âyin; adet, usul, ziynet, kanun, dini merasim, üslup, tarz, ibadet tarzı (cult), töre, âdâb, görenek, yaşayış³¹ manalarına gelir. Türkçe’de Mevlevi, Bektaşî ve Alevî zümreler ile daha çok Müslüman olmayanların, özellikle de Yahudi ve Hıristiyanların ibadet tarzları ile, çeşitli tekke ve tarikatların hareket ve musiki unsurları taşıyan dini merasimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.³²

Katip Çelebi’ye göre de âyin; adet, görenek, kanun, töre demektir. İbadet âyinleri, ibadet görenekleri, ibadet merasimi, tapma şekilleri anlamına gelmektedir. “âyin koymak; din getirmek, ibadet töreleri koymak, inançları ve şekilleri yerleştirmek manalarına gelmektedir.”³³

Dinsel bir amaçla günahlardan sıyrılmak, sevap elde etmek, kötü güçleri kovmak, ilahi güçleri yardıma çağırarak, vb. gayelerle münferit ya da toplu şekilde yapılan ibadet; ritüel³⁴ anlamına gelen âyin; hemen her dinî toplulukta tapınma niyetiyle belirli usuller çerçevesinde yapılan dinî törenlere verilen genel bir isimdir. Temelde dinî inançlara dayanan ve bu inançların şeklî ve fiilî tezahürleri olan âyinler genellikle törenlerle icra edilir. Bu bakımdan âyinle

³¹ Günay Tümer, “Âyin”, D.İ.A., C.IV, s. 248, İstanbul-1988; “Âyin” İ. A., II, s.68, İstanbul-1979; Mahmut Râgıp Mihalgazi, “Âyin”, İslâm-Türk Ansiklopedisi, s.671, İstanbul- 1941; Orhan Hançerlioğlu, “Âyin”, İslâm İnançları Sözlüğü, s.29, İstanbul-1984; Bayram Altan, “Âyin”, İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi, C.I, s. 76, İstanbul-1993; Heyet, “Âyin” İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi, C. I, s. 278-279, İstanbul-1981;

³² G. Tümer, a.g.md., s. 248.

³³ Orhan Şaik Gökyay, “Katip Çelebi’den Seçmeler”, s. 125, 136, 176, İstanbul-1968.

³⁴ Şinasi Gündüz, “Din ve İnanç Sözlüğü”, s. 51, Ankara-1998; **Ritüel**: Latince *ritus* kelimesinden gelmektedir. Bir dini merasimin uygulanmasıyla ilgili kurallar bütünüdür. Yani âyinlerdeki tâdil-i erkândır. Bkz: Mehmet Aydın, “Rit (Rite)”, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, s. 642-643, Konya-2005

tören arasında benzerlik ve ilişki varsa da âyinler dini nitelikte olup tapınma amacıyla yapılan törenlerdir. Mutlaka toplu halde ve tören şeklinde yapılan âyin, belirli kural ve tarzların (rite) uygulanmasıyla gerçekleşir. Batı dillerinde âyin sırasında uyulacak kuralları ve âyinin icra tarzını ifade için kullanılan *rite* kelimesi Latince menşeli (ritus) olup "kutsal adet" demektir ve geleneklerle belirlenmiş nitelikleri bulunan davranış şeklini ifade eder. Bu kelime "tapınma, ibadet" manasına gelen kült (Cultus) kavramına yakın bir anlamda, geleneksel dinî davranış ve hareketleri belirtmek üzere kullanılmaktadır. Âyini ferdi ibadetten ayıran husus toplu halde yapılması, belirli usullere göre icra edilmesidir. Ayrıca mûsikî ve özel hareket tarzları da âyinin temel unsurlarındandır.³⁵ Dinlerde âyinler sözlü, hareketli, müzikli, ilahili ve şarkılı bir tablo arz eder.³⁶

A. İLKEİ KABİLE DİNLERİNDE VE UZAKDOĞU DİNLERİNDE ÂYİN

İlkel Kabile dinlerinde âyinler daha çok dinî ve sihrî nitelik taşıyan âyinler maskeli ve boyanmış olarak danslı şarkılı olarak yapıldı. Nitekim büyü ile ilgili âyinler ayrı bir sınıf oluşturduğu gibi birçoğu da sosyal niteliklidir. İlkel kabile dinleriyle milli dinlerde doğum, ergenlik, evlenme, baba olma, yaşlılık, ölüm, yas, bereket, ziraat, yağmur, savaş, temizlenme, iyileşme vb. vesilelerle âyinler yapılmakta iken Çin'de de hemen hemen aynı sebeplerle yapılan âyinlerin sadece dini değil içtimai ve siyasi hayatta da önemli bir yeri olmuştur. Japon dini Şintoizm'de de âyinler yiyecek sağlama, belalardan kurtulma, çok evlada kavuşma, tahtın veraset yoluyla intikalini güvenlik altına alma, manevi kötülüklerden arınma gayesiyle yapıldı. Hinduizm'de evde ya da tapınakta âyinler düzenlenir. Cemaat şart olmamakla beraber tapınaktaki âyinlerde rahipler veya diğerleri tanrılara sunularda bulunur, dans ederler. Mesela üst kastlarda bulunanların evlenmelerinde evde veya başka toplantı yerlerinde düzenlenen törenlerde Veda ilahilerine yer veren âyinlerin büyük bir yeri vardır. Veda'ların ilk devresinde en önemli âyinler kurban âyinleri idi.

³⁵ G. Tümer, a.g.md., s. 248.

³⁶ G. Tümer, a.g.md., s. 248.

Brahmanlar bu konuda ayrıntılı törenler yaparlardı. Önceleri at kurban edilirken zamanla hayvan kurbanı ortadan kalktı. Eski devredeki kurban âyinlerinde hem tapınakta hem de evde ateşin merkezi bir önemi vardı. Ateş kutsal görülür, kurban âyini onsuz yapılamazdı. Kurban salonunun güney girişinde atalara tazimi ifade etmek ve kötü ruhları kovmak için ateş bulundurulurdu. Bir öğrenci kutsal yola çağırılıp işe başladığında eline ateş verilir ve o bununla sunuda bulunurdu. Cenaze ateşi de ayrı bir âyin gerektirirdi. Böylece ateş ilahı Agni için çeşitli şekillerde âyinler yapılırdı. Âyinler sırasında Brahmanlar soma adı verilen ve uyuşturucu etkileri olan bir kutsal bitki kullanırlardı.³⁷

B. İSLAM'DAN ÖNCE TÜRKLERDE ÂYİN

Türklerin Müslüman olmadan önceki dinlerine göre uyguladıkları âyinler, belirli vakitlerde yapılanlar ve gelişigüzel olaylar dolayısıyla yapılanlar şeklinde iki grupta toplanmaktaydı. Belirli vakitlerde yapılanlar çok eski dönemlerden beri sürdürülen ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimleri âyinleridir. Çin kaynaklarının verdiği bilgilerden bunların eskiden devletin resmî âyinleri olduğu anlaşılmaktadır. Yazın gelişi dolayısıyla yapılan âyinler, tabiatın yeniden dirilmesini kutlamak üzere bir çeşit bereket kültü olarak icra edilirdi. Bugün Yakutlar, ısıah (saçı) dedikleri ve kam'ın (şaman) nezaretinde yaptıkları bu âyinlerde topluca dans edip türkü söylemektedirler. Âyin sırasında kam, kımız kabını başına kaldırıp dualar eder, ilk toplanan kımızı saçı olarak sunar, ateşe kımız ve yağ döker. İlkbahar âyinde kama dokuz masum genç kız ve erkek eşlik eder. Göklere çıkmak için yapılan âyin sırasında bu genç kız ve delikanlıların masumiyetleri ölçüsünde makamlara ulaştıklarına inanılır. Yakutlar'ın bu âyinleri son zamanlarda Hristiyanlığın etkisiyle dini özelliğini kaybedip bayram merasimi haline gelmiştir.

Eski Türkler'de kam veya baksı denilen şaman âyinleri yöneten kişiydi ve tanrılar veya kötü ruhlar için âyin yapabiliyordu. Âyinlerde onun cübbe ve külahtan oluşan özel kıyafeti, davulu, kamçı veya asası bulunurdu. Medyum tabiatlı şamanın manzum dua ve ilahilerle yürüttüğü âyinler sırasında kendinden

³⁷ G. Tümer, a.g.md., s. 248.

geçerek ruhlar ya da tanrılardan gaybî bilgiler alabildiğine inanılırdı. Bu âyinlerde ateşin de ayrı bir yeri vardır. Altaylılar'ın dini törenlerinde at kurbanı âyinleri özel bir önem taşımaktadır. Bazan üç gün süren bu âyinde kamın önceden belirlediği âyin yerinde kurulan çadırın tam ortasına yeşil bir kâyin ağacı dikilir. Kam cübbe ve külahını giyer, eline davul ve tokmağını alır, tanrı ve ruhlara hitap edip ilahiler okurdu. Daha önce seçilmiş olan kurbanlık at, boğulmak ve bel kemikleri kırılmak suretiyle öldürülür, pişirilir ve âyine katılan kimselere ikram edilirdi. Kam yine ilahilerle ruhları ve kabile atalarını çağırır, daha sonra davuluna hızla vurup ateş etrafında dönen şaman, Ülgen için hazırlanan armağanla göklere yükselmeyi temsil eden hareketler yapardı. Böylece göğün on ikinci katına kadar çıkıp orada Ülgen'e kurban takdim eder, dualar okur. Sonra yeryüzüne inmeyi temsil eden hareketler yapardı. Davulunu atıp gözlerini açar ve herkesle selamlaşır, âyinin üçüncü gününde kamın şerefine büyük bir ziyafet verilir, kötü ruhlara karşı yapılan âyinlerde kamlar yer altına inip orada gördüklerini temsili olarak anlatırlardı. Eski Türkler'de bu büyük âyinler dışında ikinci dereceden âyinler de vardı. Bunlardan biri, yaygın özelliğe sahip "ıduk" hayvanının tanrı için salıverilmesidir. Kutsal sayılan bu hayvana kimse dokunamazdı. Cadı taşıyla yağmur yağdırma âyini de bu tür bir âyindi.³⁸

C. YAHUDİLİKTE ÂYİN

Aslında ilahî ve evrensel iken millî bir din haline getirilen Yahudilik'te âyin, Tanrı'ya ödenen bir borç, O'na karşı sevgi, saygı ve tazim ifadesi olup, kutsal kitapları Tevrat (Tora) ahlâkî prensipler yanında ibadetle ilgili âyinleri (Çıkış, 20/14; Levililer, 19/15-22) de tesbit etmektedir. Kutsal kitapta ibadetin hem cemaatle hem de tek başına yapılabileceği belirtilir. Süleyman Mabedi'nin inşasından sonraki devrede ibadet, Levililer'in nezaretinde büyük ölçüde âyinlere dayanmakta ve ibadetin temelini -Aleviliktekine benzer biçimde-³⁹

³⁸ G. Tümer, a.g.md., s. 249.

³⁹ Zira Kurban, Aleviliğin en büyük âyini olan Cem'in ayrılmaz bir ritüelidir.

kurban oluşturmaktaydı; ancak mabedin yıkılışından sonra ibadetler, korolar, dua ve okuma âyinleri devamlı değişen bir gelişme göstermiştir.⁴⁰

Yahudilik'te âyin mabedde olduğu gibi evlerde de yapılmaktadır. Kutsal kitaptan bölümler okuma, şarap ve yiyeceğe iştiraki gösteren davranışlar bu türdendir. Cemaatle ibadete en az on reşit erkeğin katılması gerekmektedir. Yahudilik'te günlük âyinlerin dışında haftalık ibadet olarak cumartesi âyini, yıllık âyinler olarak da roş haşanahın, yom kippur, pesah (fısıh), sukkot (çadırlar) gibi değişik âyinler, ayrıca evlilik, sünnet, cenaze âyinleri de yapılmaktadır. Bundan başka bir şehre girip çıkarken, yeni bir eve taşınırken veya bu evi döşerken, gök gürültüsü, şimşek, zelzele gibi tehlike arzeden durumlarda da âyin türünde çeşitli davranışlar yapılmaktadır.⁴¹

D. HİRİSTİYANLIKTAKİ ÂYİN

Hıristiyanlık'ta en önemli sakramentlerden biri olan Evharistiya'dan (ekmek-şarap âyini), kutsal günlerin kutlanışına kadar bütün törenlerde âyinlere yer verilir.

Hıristiyanlıkta âyin şeklindeki en eski ibadet son akşam yemeği kutlaması idi. Öte yandan vaftiz âyini de önemli yer tutar.

Hıristiyanlık'ta sakramentlerle ilgili olarak yapılan âyinler pek geniş bir yer tutar. Ekmek-şarap âyinde Hz. İsa'nın Hıristiyanlara göre ölümünün sürekliliği canlandırılır. Hıristiyanların kurban anlayışı da bu âyinde kendini gösterir. Hz. İsa aslî günah'ı gidermek ve böylece bütün insanlığı kurtarmak için kendini feda etmiştir. İşte ekmek-şarap âyini ile sadece Hz. İsa'nın son akşam yemeğinin hatırası canlı tutulmuyor, aynı zamanda onun, "Bu benim etim, bu benim kanım" dediği ekmek ve şarabı alan Hıristiyanlar böylece onunla bütünleşmiş sayılıyorlardı. Bütün bu âyinler 'kutsal hiyerarşiye dâhil rahiplerce yürütülmekte ve onlar tarafından uygulanmaktadır. Papazlar âyinleri yürütürken her âyine göre özel renkleri bulunan kıyafetler giyerler. Âyinler

⁴⁰ G. Tümer. a.g.md., s.249

⁴¹ G. Tümer. a.g.md., s.249

korolu, müzikli, enstrümanlıdır. Papazın nerede tek başına âyini yürüteceği ve cemaatin nerede ona katılacağı tespit edilmiştir. Âyinler genellikle papaz nezaretinde kilisede ve Kitab-ı Mukaddes'in belirli pasajları okunarak yürütülür. Her mezhebe göre uygulamada değişen âyin unsurları bulunur.⁴²

E. İSLAM'DA “ÂYİN” VE “ÂYİN” KELİMESİNİN YERİ VE TASAVVUFTA ÂYİN

Tarikat mensuplarının ve Alevi-Bektaşî zümrelerin belli usuller çerçevesinde yaptıkları dini tören ve zikir âyin olarak isimlendirilmiştir.

Âyin kelimesi, mutasavvıflara has bazı hal ve hareketleri ifade etmek için ilk defa İranlı mutasavvıflar tarafından kullanılmış, daha sonra Türk tasavvuf edebiyatına da geçmiştir. Araplar tarikat âyinlerine hadra (الحضرة), hafle (الحفلة), bazen de mevlid (المولد) ve urs (العرس) gibi adlar vermişlerdir.⁴³

Sûfilerin bazı hareketlerine, sohbet ve sema meclislerine, bu meclislerde görülen vecde gelme ve devran (raks, sema) etme hallerine âyin (âyin-i ehlullah) denilmiş, kişiyi Allah'a yakınlaştırdığına inanılan bu âyinlere tarikatlarda büyük önem verilmiştir. Başlangıçtan beri çeşitli tasavvufi topluluklar birbirinden farklı âyin şekillerine sahip idiler. VI. (XII) yüzyıldan itibaren tarikatlar ortaya çıktıktan sonra bu farklar daha belirginleşmeye başlamış ve her tarikat diğerinden ayrı bir zikir, usul ve adabı benimsemiştir. İlk zamanlarda sema meclisi adı verilen tasavvufî toplantılara sonradan genel olarak âyin denilmiş, ancak her tarikat kendi âyinine özel bir isim vermekten geri kalmamıştır. Mesela Şâzeliler âyinlerine "hadra", Mevleviler "sema", "âyin" veya "mukabele", Nakşibendîler "hatm-i hacegan", Rûfâîler "zikr-i kıyam ", Halvetiler "darb-ı esma", Celvetiler "nısf-ı kıyam", Ayderûsîler "râtıb" demişlerdir.⁴⁴

⁴² G. Tümer, a.g.md., s. 249-250.

⁴³ Süleyman Uludağ, “Âyin”, D.İ.A., C.IV, s. 250

⁴⁴ S. Uludağ, a.g. md. s.250

Yahudi ve Hristiyanların dinî merasimlerinin de Türkçe'de âyin kelimesiyle ifade edilmesi, şer'î esaslara bağlı tarikat mensuplarının bu terimi fazlaca kullanmalarını engellemiştir. Bununla beraber özellikle Mevlevîler'le benzeri bazı Sünnî tarikatların âyin kelimesini kullandığı görülmektedir. Kâdiriyye, Şazeliyye, Mevleviyye ve Nakşibendiyye gibi Sünnî tarikat mensupları hem şeriatın emrettiği bütün ibadetleri ifa etmeye çalışırlar, hem de tarikatlarının gereği olan âyinleri icra ederler. Hâlbuki bazı Alevî ve Bektaşî zümrelerde namaz, oruç, zekât ve hac gibi şer'î ibadetlere rastlanmaz. Bunlarda dinî ibadet ve merasim hemen hemen sadece âyinlerden ibarettir. Mevlevî mukabelesi esnasında okunan eserlere âyin dendiği gibi, yine Mevlevîler'ce belirli bir zaman ve mekana bağlı olmaksızın arzu üzerine yapılan zikir ve sohbet toplantısına da Ayn-ı Cem (Aynü'l-Cem) adı verilir.⁴⁵

Tarikatlarda kullanılan âyin-ı Cem tabiri yanlış olup bu, fasih olarak «Ayn-ül Cem" terkihiyle ifade olunan merasimdir. Bu kelime harf-i tarifsiz olarak «Ayn-i Cem» suretiyle de kullanılır. Bu terkinin ilk kelimesi olan ayn, lisan itibariyle; göz; kendi; efdal; reis manasınadır. Cem ise toplamak, toplanmak, topluluk manasınadır. Buna göre terkinin delalet ettiği mefhum şöyle olur: Toplantıların gözü, eşrefi, enveri, en güzeli, en faziletlisi, en müstahseni, en büyüğü birincisi, yücresi" anlamlarına gelir.⁴⁶

Minhac-ül Fukara isimli eserde tasavvufçular Cem kelimesini “fark” yani ayırmak, ayrılmak kelimelerinin zıddı olarak tarif edilmiştir.⁴⁷

Şii âyinlerinin en meşhuru, Hz, Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği 10 Muharrem günü yapılan ve "Âyin-i Sükvârî" denilen matem âyini dir. Bazı Şii alimleri âyin-i sükvari'nin bid'at olduğunu ve dinde yerinin bulunmadığını savunmuşlar, bir kısım Ca'ferî alimleri ise bu âyinlerin darbeleri ve kanlı bir şekilde icra edilmesine geniş ölçüde karşı çıkmışlardır. Bununla birlikte bütün

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz, Nuri Özcan, “**Mevlevî Âyini**” D.İ.A., C.29, s.464-466, Ankara-2004

⁴⁶ S. Uludağ, a.g. md. s.250-251

⁴⁷ M. R. Mihalgazi, a.g.md., s.671.

İran'da ve özellikle Kerbela'daki Hz. Hüseyin türbesinde bu tür âyinler bugün de icra edilmektedir.⁴⁸

Mevlevîlerde ise; tarikatın toplu zikri olan sema esnasında okunmak için bestelenmiş dini musiki eser ve formuna “Mevlevi Âyini” denir. Mevlevi literatüründe âyin-i şerif olarak geçen bu tabir aynı zamanda Mevlevi âyininin genel icrası için de kullanılmaktadır. Ancak semâ ve mukabele de denilen Mevlevi âyini sadece âyini şerif okunmasından ibaret değildir. Semahanede Cemaatle kılınan vakit namazıyla başlayıp, Mevlana’ya ait bestelenmiş eserlerin icrası ile devam eden ve birçok ritüeli de içinde barındıran Mevlevi Âyini en sonunda şeyh efendinin okuduğu Fâtiha Suresi ve gülbanklarla sona ermektedir. Mevlevi âyininin içinde “niyaz âyini” denen bir bölüm daha vardır ki o da her zaman olmamakla beraber, âyinin sonunda okunur.⁴⁹

Alevi-Bektaşî âyinleri ise; tarikatın esas ibadeti mahiyetinde olan "âyin-i Cem"dir. Alevi, Kızılbaş, Tahtacı, Çepni ve Abdallar gibi isimlerle isimlendirilen zümrelerin âyinleriyle Bektaşî âyinleri büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Başlangıçta Bektaşî âyinleri daha çok Sünnî tarikat âyinlerine benzediği halde sonradan Alevi âyinlerine yaklaştı ve arada fazla bir fark kalmamıştır. Alevilik'te cem, görgü, sorgu, mahabbet, Kerbela, eş ve düşkünlük âyini gibi birtakım törenler daha vardır ki ileride bunları geniş bir şekilde izah edeceğiz.⁵⁰

İslâm'ın temel ve birincil kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de âyinle ilgili herhangi bir kelime veya deyim mevcut olmadığı gibi fıkıh literatüründe âyin kavramına veya bu kelimeyi ifade eden başka bir kelimeye de yer verilmemiştir. İslam'da, hüküm açısından farz, vacip veya sünnet olsun; namaz, oruç, hac gibi gerek ferdi ve gerekse toplu olarak yapılması gereken/tavsiye edilen ibadetlerin hiçbirisi için asr-ı saadet'ten günümüze değin âyin kelimesi kullanılmamıştır. İslam'da "âyin" diye ibadet ve günlük hayatın kutsal yapısından bağımsız bir

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Mustafa UZUN, “**Muharremiyye**”; D.İ.A., C.31, s. 8-9, İstanbul-2006

⁴⁹ Çinuçen Tanrıkorur, “**Âyin**”, D.İ.A. C.IV, s.251. İstanbul-1991

⁵⁰ Süleyman Uludağ, a.g.md., s.251

birim teşekkül etmemiştir. Ancak İslam'ın manevi öğretileri iyice incelendiğinde "zikır" ve "tesbih", Allah'ı bol anma sıkça tavsiye edilmiştir. Buradan yola çıkarak tarikatlarda bir "âyin" geleneği doğmuştur.⁵¹

Sonuç olarak, âyin; ibadet, tapınma, manevi kazanç elde amacıyla, çeşitli enstrümanlar eşliğinde –yerine göre içkili olarak- toplu olarak yapılan tören anlamına gelmekte olup, her ne kadar Kur'an ve Sünnette âyin kelimesi geçmemekte ve fıkıh literatürü de “âyin kelimesini kabul etmemiş”⁵² olmakla beraber birçok din, tarikat ve Alevi Bektaşî zümreler, yaptıkları dini tören ve zikir meclislerine âyin ismini vermişleridir. Sünni Tarikat ehli bu terimi, namaz, oruç, hac gibi farz ibadetler için kullanmayıp daha çok zikir ve tesbih meclisleri için kullanırken, genel olarak namaz, oruç hac gibi ibadetleri dışlayan/önemsemeyen Alevi Bektaşî zümrelerde âyinler ibadet amacıyla veya geçmişteki bir olayın hatırasına, o huşu ve ciddiyette icra edilen ritüeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵¹ Mustafa Armağan, “**Âyin**”, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, s. 105–106, İstanbul-1990.

⁵² M. R. Mihalgazi, a.g.md., s.671.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİKTE AYINLER

I. İBADET MAHİYETİNDEKİ ÂYINLER

A. CEM ÂYİNİ

1- Cem'in (Âyin-i Cem) Tanımı

Alevi âyinlerinin en önemlisi hiç şüphesiz cem'dir. Arapça (ع،م،ج) 'ce-me-a' fiilinden masdar olan cem, "toplamak, topluluk, toplantı, cemiyyet" demektir. Farsça bir kelime olan âyin adet, görenek, kanun, töre; usul ve ibadet tarzı anlamlarına geldiğini "âyin" bahsinde geniş olarak anlatmıştık. Töre kelimesinin Orhun kitabelerindeki manalarından biri de "kanun", "kaide"⁵³ olduğu göz önünde bulundurulduğunda âyin-i cem; toplantı töresi, cem töreni, toplantı kanun-kaidesi, anlamına gelir.⁵⁴ Tasavvufta ise bundan farklı olarak cem; yaratılmışları görmeyerek hakkı görmek, kısaca "birlik"; ayn ise öz, asıl demek olduğundan 'ayn-ul cem' "birliğin özü"⁵⁵ anlamında kullanılır. Hakk'ı haksız temaşa etme, halkı (yaratılanları) değil yalnızca Hakk'ı görme, bütün varlıkların Allah sayesinde var olduklarını anlama, her şeyi Allah'tan bilme anlamlarında kullanılmıştır. Cem-ul-cem (cemin cemi) tamlaması ise, dervişin hem kendi benliğini, hem de diğer yaratılmışları görmemesi, sadece Hakk'ı görmesidir. Kısaca tasavvufta tefrika masivayı (Allah'tan başka her şeyi) görmek, cem masivayı Allah'a bağlı olarak var görme, cem-ul-cem ise, Hak'tan başka hiç bir şeyi görmemek anlamındadır.⁵⁶

Aleviler arasında Âyini Cem olarak da adlandırılır. Kızılbaş-Alevi Türkmen oymaklarının kış aylarında ve genellikle de Cuma akşamları yaptıkları toplantılarla, yine Bektaşilerin toplantılarına bu isim verilir. Din ve dünya işlerinin halledildiği bu toplantılar, türk alevi cemaatlerinin dirlik ve düzenliğinin, birlik ve beraberliğinin

⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, "Töre", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, s. 539-540, M.E.B., İstanbul-1972.

⁵⁴ Ethem Ruhi Fırlı, "Türkiye'de Alevilik Bektaşilik" s.327, Ankara-1990; Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik", s.97-98, Ankara-1990

⁵⁵ E. R. Fırlı, a.g.e., s.327; M. Z. Pakalın, a.g.e. "Âyin-i Cem", "Cem" C.I, s.125, 276; Abdülbâki Gölpınarlı, "Cem - Âyin-i Cem (Ayn'ül Cem)" Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri s.68-69, İstanbul-1977; M. Eröz, a.g.e. s.96-98

⁵⁶ Bayram Altan, "Cem âyini", a.g.e, s.120,

esasidir. Cemlerin en önemlileri, Musahip tutma erkânı, görgü veya “iç kurbanı”,

Kızılbaşlar, Tahtacılar, cem usulüne ve diğer adetlerine “görgü”, “sürek”, “yol”, “erkân” adını verirler. Esasen Türk kültüründe töre de “yol” demektir. Kazak-Kırgızların da örf ve adet hukuklarına “yol” veya “türe” adını verdikleri; ayrıca *yol* kelimesinin bütün Türklerde “*usul*” ve “kâide” anlamlarına geldiği bilinmektedir.⁵⁷

Cemler’de içki, âyinin bir parçası olarak yer alır. Töreyi unutmamış Türkmen boylarında, tahtacılar ve Bektaşilerde içki içildiği sabittir.⁵⁸ Ancak iç Anadolu ve Doğu Anadolu’da içkisiz cemler de görülür. Fakat buradaki içki, salt içki olmaktan çıkmış ve “tolu-dolu”⁵⁹ adını alarak ibadetin bir parçası hüviyetine bürünmüştür.⁶⁰ Zaten Alevi-Bektaşî tarikat mensupları cemlerde içilen içkiye “rakı”, “şarap”, “içki” demez, “dolu”, “tolu” derler.⁶¹ Diğer Alevi Bektaşî zümrelerinin cemlerinde içki toplantının ikinci safhasında yemek ve muhabbet esnasında içilir.

“Bu ibadet, şeriattaki namaz karşılığıdır. Buna ise “Niyaz” denir. Alevi ve Bektaşîlerin inanışlarına göre, “şeriatta namaz camide imamın arkasında kılınır. Tarikatta ise, cemâl cemâle kılınır; yüzyüze kılınır. Kâbe insanın gönlüdür. ‘Adem’e secde ediniz’ ayeti gereğince insana secde edilir. Kâbe’de nasıl Kâbe’nin etrafında bir halka namazı kılınırsa, burada da öyle bir halka namazı olur.” Bu eski bir türk töresinin İslami bir şekilde te’vilinden başka birşey değildir.⁶²

Alevi/Kızılbaş cemiyeti, belli töre ve erkân prensipleri çevresinde teşkilatlanmış, temelinde dayanışma, sevgi, saygı ve sıkı disiplin olan bir

⁵⁷ E. Fırlı, a.g.e., s.327; M. Eröz, a.g.e., s.100.

⁵⁸ Bedri Noyan, cemlerde “bir damla bile içki içilmez” dese de Eröz, bu bilginin eksik olduğunu belirtir. Bkz. M. Eröz, a.g.e., s.96-97

⁵⁹ Orta Asya Türklerinde kurbanı “tolu” veya “dolu” denirdi ve dolu kelimesinin etrafı mukaddeslik örgüsüyle örülmüştür. Alevi-Bektaşî tarikatında içki kurban hükmündedir. Geniş bilgi için bkz. M. Eröz, a.g.e., s. 292-297.

⁶⁰ M. Eröz, a.g.e., s.97, 110.

⁶¹ M. Eröz, a.g.e, s. 293; Alevi-Bektaşî zümreleri kendi aralarında rakıya “akyazılı”, şaraba “kızıl deli” de derler. Bkz. Bedri Noyan, **Bektâşîlik Alevilik Nedir?**, s. 209, Ankara-1985

⁶² M. Eröz, a.g.e., s. 110.

topluluktur. Önceleri göçebe iken bugün yerleşik düzende köy ve ziraat hayatına geçmiş olan bu topluluklar, Sünni köylerine karşı iyice içine kapanmış, bu kapanıklığın da bir tezahürü olarak kendi içinde dayanışması çok kuvvetli kapalı topluluklar haline gelmiştir. Bu kapalılık, Sünni köyler ve çevreyle olan sosyal, iktisadi ve kültürel ilişkileri zayıflatmış, bu nedenle de sosyo-kültürel değişimin diğer yerlere göre daha yavaş bir şekilde cereyan etmesi neticesini doğurmuştur. Bu da, yüzyıllar boyu aynı toplumsal bünyenin muhafazasını sağlamış, oldukça istikrarlı bir cemiyetin devamını mümkün kılmıştır. Her ne kadar son yıllarda gerek tahsil için ve gerekse büyük şehirlere göçler nedeniyle şehirle temasa geçme ve yeni ideolojilerle karşılaşılması neticesinde alevi toplumunda inanç ve müesseseler sarsılmış olsa da, halen eski töreyi-yolu devam ettirenler de mevcuttur.⁶³ Ancak biz burada bu toplumun sarsıntıya uğramamış hallerini göz önünde bulundurarak konuyu ele alacağız.

2. CEM'İN MENŞEİ HAKKINDA GÖRÜŞLER

Cemin menşei hakkındaki ilk ve kabul gören görüş, Türkler'in İslamiyet'e girmeden önceki devirlerde çok sıkı disiplin kuralları içerisinde uyguladıkları ve sadece evli çiftlerin katıldığı içkili (kırmızlı) dini toplantılar olup İslam'ın kabulü ile birlikte bir ölçüde İslami unsurlarla şekillendirilmiş ve İslami bir arka plan kazandırılmış meclislerdir. Eski Türkler'in bu âyinleri Mâvverâünnehir'de göçebe yaşayan Türkmenler vasıtasıyla Yeseviliğe sokulmuş ve bu yolla Anadolu'ya gelerek Babaî muhitlerinde icra edilmeye başlanmıştır. Yine Alevilerde cem nevilerinden biri olan ve cemaate/tarikate/zümreye giriş âyini olan nasip alma/İkrar/musahiplik âyininin de, Maniheizm'deki dine kabul (initiation) âyini ile çok kuvvetli benzerlikleri vardır. Maniheizm'deki bu âyin, tarîkate katılmaya ehil olan erkek ve kadınları eski mensuplara tanıtan önemli bir merasimdir.⁶⁴ Zira ikrar âyininde “yol”a girmek için nasip alacak olan alevi talip de musahip tutması gerekir ve ancak evli olanlar musahip

⁶³ M. Eröz, a.g.e., s. 104-105.

⁶⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşilik”, DİA, C. V, s.376, İstanbul-1992; M. Eröz, a.g.e., s.291-292.

tutabilirler.

Büyük bir gizlilik, kapalılık ve cezbe içinde icra edilen ve mazisi en az ikibin yıl öncesine dayanan cemler, Türkmen boylarını İslâm'la tanışmasından sonra islami renge bürünmüş ve İslami arka plan kazandırılmıştır.⁶⁵

Cemin menşei konusunda bilhassa Alevi/Bektaşî zümreler arasında en yaygın ve kabul gören görüş "Kırklar Cemi" ile ilgili rivayetlere dayandırılmıştır.⁶⁶ Cemin dayandırıldığı bu rivayet Buyruk'ta etraflı olarak geçmektedir. Buyrukta geçen "kırklar cemi" özetle şu şekildedir. "Hz. Muhammed Mirac'a çıkarken bir aslan yolunu keser, kükremeye başlar. Muhammed ne yapacağını şaşırırken gayptan duyduğu söze uyarak yüzüğü aslanın ağzına verir. Aslan sakinleşir. Muhammed yoluna devam eder. Göğün en yüksek katına erişir. Orada dostuna kavuşur. Onunla doksan bin kelam konuşur. Mi'racdan dönerken de bir kubbe görür. Yaklaştığında birilerinin içeride sohbet etmekte olduğunu farkeder. İçeri girmek için kapıyı çaldığında kendisine kim olduğu sorulur. O da peygamber olduğunu söyler. İçeridekilerden birisi: "Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini ümmetine yap" der. Hz. Muhammed ayrılırken o kapıyı tekrar çalması için Allah'tan emir alır. İkincisinde de kapı açılmaz. Üçüncüsünde Hz. Muhammed kendisini yoksullara hizmet eden bir kişi olarak tanıtır ve içlerinde yer varsa girmek istediğini söyler. Kapı açılır, Hz. Muhammed besmele ile içeri girer. Mecliste yirmi ikisi erkek, on yedisi kadın olmak üzere otuz dokuz canın sohbet ettiğini görür. Hz. Ali de o meclistedir. Hz. Muhammed, Ali'nin yanına oturur ama onun Ali olduğunu bilmez, oradakilere kimler olduklarını sorar. Onlar "bizler kırklarız" derler. Hz. Muhammed: "Sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim" diye tekrar sorar. Onlar: "Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır" derler. O "Biriniz eksik, ne oldu" diye sorar. Onlar: "O birimiz Selman'dır. Taşraya gitti. Ama sen onu da burada say" derler. O zaman Hz. Ali kolunu uzatır, kırklardan biri destûr diyerek Ali'nin koluna bıçakla vurur. Aynı anda tüm canların kolundan kan çıkmaya başlar. O sırada pencereden bir damla kan girip ortaya damlar. Bu Selman'ın kanıdır.

⁶⁵ M. Eröz, a.g.e., s.109.

⁶⁶ Rıza Zelyut, "Öz Kaynaklarına Göre Alevilik", s. 291, İstanbul2002

Sonra kırklardan biri Ali'nin kolunu bağlar ve bütün canların kanı durur. Biraz sonra Selman gelir. Elinde bir üzüm tanesi getirmiştir. Kırklar bu üzümü Hz. Muhammed'in önüne koyup paylaşmasını isterler. Hz. Muhammed bir tek üzüm tanesini bütün kırklara nasıl paylaşacağını düşünürken Allah, meleği Cebrâil'i göndererek yardımına koşturur. Cebrail cennetten bir tabak getirerek Muhammed'in yanına gelir ve "Şerbet eyle ey Muhammed" diyerek yol gösterir. Hz. Muhammed nurdan bu tabağa su koyar ve üzümü ezerek şerbet yapar ve kırkların önüne koyar. Kırklar bu şerbetten içerler ve tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş olurlar ve "ya Allah" diyerek uryan büryan semaha kalkarlar. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girer. Semah ederken Hz. Muhammed'in mübarek imamesi başından yere düşer. Kırk parça olur. Kırkların her biri bir parçasını alır ve etek yapıp bağlar. Muhammed onlara pir ve rehberlerini sorar. Onlar: "Pirimiz Şah-ı Merdân Ali, rehberimiz Cebrail aleyhisselâmdır" derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Ali'nin orada olduğunu anlar. Ali, Muhammed'in yanına doğru gelir. Muhammed tecella ve temenna ile Ali'ye yol gösterir. Bu sırada Hz. Muhammed Hz. Ali'nin parmağında, miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.”⁶⁷

Şüphesiz Kur'an'da ve hadislerde temeli olmayan bu rivayet, alevi zümreler arasında yaygın bir inanış olarak yer almış olup, hâlen cem âyinlerinde, 'mıraçlama'larla aynen aktarılır ve kırkların üzüm şerbetini içince semah yapıp mest olmaları, bir grup tarafından temsili olarak icra edilmektedir.

Cemin menşei olarak ileri sürülen üçüncü görüş ise, eski İran Hükümdarı ve şarabı ilk icat eden kişi olduğuna inanılan Cemşid'in, içkili eğlence meclisleri olduğudur⁶⁸ ki, bu meclislere de Âyini Cemşid veya kısaca Âyini Cem denmekte olduğunu "Âyin" bahsinde geniş olarak izah etmiştik.

Cemşid İran'da serikara geçen sülalelerden birinci devir hükümdar sülalesi olan Pişdadiyan zamanı hükümdarlarından. Bu sülalenin dördüncü hükümdarı olan Cemşit kudret ve iyi idare ile şöhret bulmuş ve hükümdar olmuş ise de son zamanlarında gururundan ulûhiyet davasına kalkışmış ve İran'ın Zerdüş'ten evvel tabi olduğu Cemşid mezhebi diye bir mezhep icat

⁶⁷ Fuat Bozkurt, "Buyruk", s.13-18, İstanbul-1982

⁶⁸ Enver Behnan Şapolyo, "Mezhepler Ve Tarikatlar Tarihi", s.314, İstanbul-1964.

ederek halkı bu dinin âyinlerini yapmağa mecbur kılmıştır. Güneşe ve tabiata tapmaktan ibaret ve gök natürizmi menşeinden alınmış olan bu dinin âyinlerine “Âyin-i Cem” tabiri kullanılmıştır. Bu görüşe göre Cem, Cemşid kelimesinin muhaffeffi olarak lügate geçmiştir. Hint lisanında “Cem” hükümdar, “şid” de güneş manası ifade ettiğinden bu iki kelimenin terkibi Güneş Padişah anlamına gelmektedir. Cemşid yıl içerisindeki gece ile gündüzün eşit olduğu iki günün ilkinde bu günü tes’it ile yaptığı bir âyin sırasında şarabı icat ettiği ve Hint mitolojisinden İran’a intikal eden hurafattan birçoğuyla alakadar olduğu bilinmektedir. Bu suretle son zamanlarını ifrata kaptıran ve şarabın tesiri ve lezzetini öğrenen bu zat eğlence ve fışk âlemlerinde, Cemşit’in muhaffef ismi olan “cem” kelimesini bırakmıştır.⁶⁹

Ancak bu görüş cemin menşei konusundaki yaklaşımların “en aykırısı ve gerçek dışı”⁷⁰ olanıdır. Prof. Mehmet Eröz, cem âyininin İran mitolojisindeki “cem” veya “cemşid”le ilgisi olmaması konusunda Bedri Noyan’la aynı fikirde olduğunu ifade ettikten sonra; “cemşid’e izafe edilen içki toplantılarına âyini cem dendiğini biz bilmiyoruz” der.⁷¹

Cem âyini, alevi ibadetinin temel taşıdır. Alevilerde âyin-i cem’i ocakzade alevi dedeleri yönetir. Cemler, cem evlerinde veya alevi dedelerinin evlerinde yapılır. Alevi dedelerinin evlerinde cem âyini yapmak için büyük tutulmuş odalar vardır.

Aleviler öteden beri “dışa kapalı bir cemiyet” oldukları için kendileri dışında hiç kimseyi ceme almamakta idiler. Âyin-i cemin bu gizliliği kendileri dışındaki zümrelerin tecessüsünü kamçılamış ve “mum söndü” gibi yalan yanlış birtakım dedikodu ve iftiraların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu insafsız ve mesnetsiz dedikodular karşısında son yıllarda alevi zümre mensupları gerek bu tür isnat ve iftiralara karşı bir savunma psikolojisi ile ve gerekse şehirleşmenin kültür ve geleneklerindeki olumsuz etkili karşısında, kültürlerini yazılı olarak gelecek nesillere aktarma gayesi ile alevi âyinleri hakkında zengin bilgiler verdikleri görülmektedir. Bu

⁶⁹ Mahmut Râgıp Mihalgazi, a.g.md., s.674; Heyet, “Âyin” İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, C. I, s. 278-279.

⁷⁰ Tırnak içindeki bu tanımlama Fıglalı’ya aittir. Bkz. E.Fıglalı, a.g.e., s.326.

⁷¹ M. Eröz, a.g.e., s.97.

da, yanlış fikir sahiplerinin görüşlerini düzeltmesine imkân sağlamaya yardımcı olmaktadır.⁷²

B- CEM'LE İLGİLİ TERİMLER

Cem âyinlerinin çeşitlerine ve icra şekillerine geçmeden önce cemlerde geçen bazı terimlerin tanıtılması, konunun daha rahat anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1- Cem'de Oniki Hizmet

Cem âyinlerinin çeşitlerine ve icra şekillerine geçmeden önce Oniki Hizmet ve hizmetlisini tanıtmak yerinde olacaktır.

Cem törenleri esnasında, cemin birer parçası olan ve Oniki Hizmet adı verilen görevler vardır. Bu Oniki Hizmetin yerine getirilmediğinde yenilen içilenin helal olmadığına inanılır.⁷³ Cemin idaresini ve cem esnasında yerine getirilmesi gereken diğer erkânı yapmakla görevli Oniki Hizmet ve bu hizmetlerle görevli olanları yörelere ve guruplara ait ufak tefek farklılıklara girmeden izah edelim.

a- Dede: Sercem de denir. Cemi yönetir. Cem'de birinci hizmet sahibidir. Bektaşilerde ise bu hizmeti Baba üslenmiştir.⁷⁴ Cemdeki görevinin dışında alevi toplumunda sorunları o çözer, toplumu o aydınlatır ve yönlendirir. Topluma doğru yolu göstermek onun görevidir. İnanca göre dede Ali'nin ve dolayısı ile Peygamberin soyundan gelir. Peygamber soyu dışında bir kişinin dedelik yapması olası değildir. Ancak dede olabilmek için Muhammet-Ali soyundan olmak da yeterli görülmez. Dedenin ilmi ile etkin olması gerektiği savunulur. Davranışları ile halka örnek olması gerektiği vurgulanır. Okur-yazar kimse olması istenir, Kur'an'ın buyruklarına uyması gerektiği belirtilir. Yalnız bu vasıfları bulunduran dedenin dedeliğine saygı duyulacağı

⁷² E. Fırlı, a.g.e., s.328-329; M. Eröz, a.g.e., s. 97.

⁷³ Fuat Bozkurt, "Aleviliğin Toplumsal Boyutları", s. 156, İstanbul-1990; Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri", s.18, İstanbul-1983.

⁷⁴ F. Bozkurt, a.g.e., s.156.

bildirilir.⁷⁵ Okuduğu nefesleri açıklar, meydandakilere yolun felsefesini, itikatlarını ve tarihini anlatır. Dedenin sözleri saygıyla dinlenir. Ege Tahtacılarında Mürebbi, Elmalı Abdal Musalılarında ve Edirne Bektaşilerinde Baba, İstanbul Bektaşilerinde Mürşid Anadolu Alevilerinde Dede veya Mürşid adlarını alır. Oturdıkları postun adı Anadolu'da Horasan postu, İstanbul'da Baba postu diye adlanır.⁷⁶

b- Rehber: Dededen sonra en önemli hizmet rehberidir. Cem'de görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olur. Dikme, yol-eri, mürebbi, baba da denir. Dede gelmemişse cem'leri idare eder.⁷⁷ Dedenin bulunmadığı yerde onun vekildir. Dededen sonra en zor ve sorumluluk taşıyan görev rehberlik görevidir.⁷⁸. Gerek o gün görülecek canların, gerekse dedenin olmadığı dönemlerde bölgenin yetişmesiyle ve düzeni ile ilgilenir. Yanyatıroğulları Alevilerinde ve Ege Tahtacılarında dede olduğundan mürebbi (rehber) postu yoktur. Ancak, rehberin görevi sadece günlük veya görgüsü yapılacak canlarla yetinmek değil, tüm toplumu kurallarına uydurmak zorundadır. Özetle Yanyatırlarda on iki hizmet içinde mürebbi varsa dede; dede varsa mürebbi yoktur. Rehber postu Varto Alevilerinde de yoktur. Elmalı-Abdal Musalılarında, Amasya Alevilerinde de yoktur.⁷⁹ Rehber, talibe ışığa, aydınlığa giden yolu gösteren kimsedir. Rehberi dede seçer ve böylece rehberlik soydan gelmez. Dede halk içinden uygun bulduğu bir kişiyi rehber seçer. Rehberin halk arasında sevilen, saygın bir kişi olmasına özen gösterir.⁸⁰

c- Gözcü: Dinsel törenin genel düzeninden sorumlu kişidir. Cem'de sükûneti sağlamak, meydandaki canları gözetlemek, kurallara uyulmasını, gürültü edilmemesini, yasak olan bir davranışta bulunulmamasını sağlamakla görevlidir. Töreye aykırı hareket yapılmamasına bakar. Yapılırsa dedeye haber verir. Hareketi yapanların dara çekilmelerini ister. Gerekirse

⁷⁵ F. Bozkurt, a.g.e., s. 156.

⁷⁶ Nejat Birdoğan, “Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik”, s. 282, Hamburg-1990

⁷⁷ E. Fırlalı, a.g.e., s.336; Reha Çamuroğlu vdğ., **Yüz Soruda Alevilik**, s. 119, Hamburg (Tarihsiz); M. Yaman, a.g.e., s.161,

⁷⁸ İlhan Cem Erseven, “Alevilerde Semah”, s.194, İstanbul-1990

⁷⁹ N. Birdoğan, a.g.e., s. 282.

⁸⁰ F. Bozkurt, a.g.e., s. 156,157; A.Y. Ocak, a.g.e., s.125,126.

cezalandırır. İçkiye dayanamayanların gevezeliklerine, biçimsiz hareketlere müsaade etmez. Herkesin huyunu suyunu bilir. Gözcünün bir görevi de cem esnasında dolucu ile kendilerine dolu iletilenlerin arasından geçilmesine engel olmaktır. Çünkü bu uğursuzluk sayılır. Geçen "*düşkün*" olur.⁸¹ Varto'da "yoklamacı" adını alır. Bu hizmetin Karacaahmet'ten kaldığına inanılır.⁸² Gözcü postuna "Karacaahmet Sultan Postu" da denir.⁸³ Gözcüye hiç bir itiraz yapılmaz.⁸⁴

d- Çerağcı: Ceme başlarken çerağ'ı (mumu) ya da bazı yörelerde delil denilen aydınlatma aracını uyandırmakla (yakmakla) ve meydana aydınlatmakla görevli hizmet sahibidir.⁸⁵ Eski dönemlerde aydınlatma aracı olarak çerağ kullanılırdı. Çerağ yağ ile çalışır. Çerağcı bu işi yerine getirmek üzere temiz bir bez içine tuz kor. Kesilen kurbanın eritilmiş yağını bir kaba koyar. Birtakım törenden sonra çerağ yakılır.⁸⁶ Çağdaş aydınlatma araçlarının bulunuşu ile yalnız sembolik bir anlamı kalmıştır. İstanbul gibi büyük şehirlerde şimdiki cemlerde çerağ yerine ampul kullanılmaktadır. Eğer şamdan kullanılıyorsa çerağcı şamdanları parlatır, üzerlerine mumları dikip hazırlar. Buhurdanlığı silip temizler.⁸⁷ Bu hizmetin Câbir-i Ensar'dan kaldığına inanılır.⁸⁸ Edirne'deki adı ise "Delilci" dir.⁸⁹

e- Zâkir (Sâzandar): Cem'de saz çalıp deyiş, düvaz, miraçlama, mersiye, nefes ve tevhit söylemekle görevlidirler. Genellikle üç kişidir. Saz çaldıkları için semahın akışı ve idaresi de zâkir tarafından yapılır.⁹⁰ Zâkir'e Tunceli'de, Ege Yanyatırlarında ve kimi bölgelerde Sâzandar, (buralarda ayrıca zâkir) kimi bölgeler ise, saz çalana Sâzandar, okuyana zâkir; Sivas, Amasya Alevilerinde

⁸¹ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.336; F.Bozkurt, a.g.e., s.157; İ. Cem Erseven, a.g.e., s.194; R. Çamuroğlu vdğ., a.g.e., s. 119; M. Yaman, a.g.e., s.161.

⁸² M. Yaman, a.g.e., s.161; F. Bozkurt, a.g.e., s. 157.

⁸³ N. Birdoğan, a.g.e., s.282.

⁸⁴ Yahya Benekay, "**Yaşayan Alevilik**", s.142, İstanbul-1967

⁸⁵ E. Fırlalı, a.g.e., s.337; R. Çamuroğlu vdğ., a.g.e., s.119; M. Yaman, a.g.e., s.161; Y. Benekay, a.g.e., s.141; F.Bozkurt, a.g.e., s. 157; İ. C. Erseven, a.g.e., s.194.

⁸⁶ F.Bozkurt, a.g.e., s. 157.

⁸⁷ İ. C. Erseven, a.g.e., s.194.

⁸⁸ Y. Benekay, a.g.e., s.141.

⁸⁹ N. Birdoğan, a.g.e., s.282.

⁹⁰ E. R. Fırlalı, a.g.e., s. 337; M. Yaman, a.g.e., s.161,162; Y. Benekay, a.g.e., s.142; R. Çamuroğlu vdğ., s. 119; İ. C. Erseven, a.g.e., s.194.

“Aşık Baba”, Elmalı bölgesinde ise “Güvende” denilmektedir.⁹¹

f- Süpürgeci (Farraş): Kimi bölgelerde ferraş veya carcı adıyla da anılır. Meydanın süpürülmesinden, temizlenmesinden sorumludur. Semahtan sonra, koltuğunda küçük, sembolik bir süpürge ile meydana girer. Süpürgeyi yine sembolik bir şekilde yere sürer. Meydan her zaman için temizdir. İnanılmaktadır ki, ferraş, ilk yola girenlerin meydana dökülmüş günahlarını da süpürmektedir. Meydana, her hizmetin bitiminde sembolik olarak "Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali!" diyerek süpürge çalar. Gerekirse Rehber'e yardım eder. Bu hizmet Selman-ı Farisi'nin hizmeti olduğu kabul edilir.⁹²

g- Sakka (Sâki): Çeşitli yörelerde dolucu, ibrikdâr, sakacı, tezekâr isimleriyle de anılır. Cem'de dedenin ve cem erenlerinin eline bir elinde ibrik, bir elinde leğen olduğu halde su döker, ceme gelenler gelmeden önce boy abdesti almışlardır, burada yapılan, sembolik “tarikat abdestidir.”⁹³ Cem'de ayrıca su veya "dolu" adı verilen içkiyi (şarap, rakı) dağıtır. Tahtacılarda şemsi, içki içilmeyen Alevi bölgelerinde içki yerine şerbet içildiği için şerbetçi denir.⁹⁴ Alevi dinsel törenlerinde saki sadece yaşlı erenler, dede, zâkir ve rehberle dolu adı verilen içkiyi sunar.⁹⁵ Çoğu zaman bu hizmeti görenler musahip eşlerinden oluşur. Böylece dört kişilik bir öbek oluştururlar. Kurban pişerken dedenin önüne gelirler. Sağ ellerinde içki şişesi, sol ellerinde kadehler vardır. Ellerini sarkıtıp, başlarını eğip öne doğru eğilerek dâra dururlar. Dedenin yanındaki yerlerini alarak dolu dağıtırlar. Bu hizmetin İmam Hüseyin'den kaldığına inanılır.⁹⁶ Herkes dem'i Saki'nin elinden içer. Dem, iki elle verilir ve iki elle içilir.⁹⁷ Lokmalar yendikten sonra, canların ellerini yıkaması için ibrik ve leğen getirip su dökme ve havlu tutma hizmetinin de sahibidir.⁹⁸

h- Sofracı (Kurbancı): Cem'de kurban ve lokma (yemek) işlerine

⁹¹ N. Birdoğan, a.g.e., s.283; Reha Çamuroğlu vdğ., a.g.e., s. 119; M. Yaman, a.g.e., s.161,162.

⁹² E. R. Fırlalı, a.g.e., s. 337; İ. C. Erseven, a.g.e., s.194; Reha Çamuroğlu, a.g.e., s 119; Y. Benekay, a.g.e., s.141, N. Birdoğan, a.g.e., s.283; M. Yaman, a.g.e., s.162.

⁹³ Ömer Uluçay, “Alevilikte Toplu İbadet”, s.48, Adana-1993.

⁹⁴ N. Birdoğan, a.g.e., s.283.

⁹⁵ Y. Benekay, a.g.e., s.142.

⁹⁶ F.Bozkurt, a.g.e., s. 157, Reha Çamuroğlu, a.g.e., s 119; İ. C. Erseven, a.g.e., s.194.

⁹⁷ Y. Benekay, a.g.e., s.141.

⁹⁸ İ. C. Erseven, a.g.e., s.194; M. Yaman, a.g.e., s.162.

bakar. Dinsel törende kurbanların kesilmesi ve pişirilmesinden sorumlu kimsedir. Kurbanları dedenin önüne getirir. Kurbanın bağlı olan ön ayaklarını sağ eliyle kavrar. Sağ ayak başparmağını sol ayağı üzerine kor. Öne doğru eğilir. Dededen niyaz alır. Dede "Kurbanınız kabul olsun. Hak Muhammet Ali yardımcınız olsun" diye dua eder. Bundan sonra Kurbanı kurbanı dışarı çıkarır. Kurbanı kesip pişirmeye koyulur. İnanca göre derisi yüzülen kurban bıçak değdirilmeden kara kazanda bütün olarak kaynatılır. Kemikleri kırılmaz. Yalnızca eklemlerinden ayrılır. Kurban piştikten sonra suyuna bulgur eklenir. Lokmacı, Nakip, Niyazcı olarak da adlandırılan sofracı, yiyecekleri eşit olarak dağıtıktan sonra, "Elimde yok kantar ile terazi, herkes oldu mu hakkına razı?" diye sorar. Lokmalar herkese ve eşit olarak dağıtılmışsa, "Önüne gelen Allah Allah ... " diye lokmaların yenilmesine başlamak için izin (destur) verilir.⁹⁹

ı- Pervâne (Semahçı) : Dinsel törenin yapıldığı yer ile dışarı arasındaki ilişkileri sağlar. Pervâne esas olarak köyde ve cem'de daha çok dış güvenliği sağlar. İçeride ve dışarıda olan bitenden haberi olur. Evlere dedenin buyruklarını iletir. Köyde olup bitenlerden dedeye bilgi verir. Dinsel tören yapıldığı sırada herhangi bir olay olmamasına çalışır. Cemevine gelen gidenlerle ilgilenir.¹⁰⁰ Ayrıca cemlerde semah yapan kişilere de pervane veya semahçı denir.

Pervâne'ye "bazı yerlerde tellal da denir. Senirkent-Uluğbeyli'lerde iç pervâne, dış pervâne vardır. Hizmeti dışarıda olduğundan, pervâne gibi döndüğünden bu ad verilmiştir. Kendisi ve musahibi, satır veya büyük kulaklı bıçak taşırlar. Güvenliği sağlarlar. Pervâne, evlerin korunmasını sağlar, hayvanlar dolaşmış, ipleri boğazlarını sıkmışsa onları kurtarırlar. Arada bir gelip, "kurtla kuzunun yanyana durduğunu", yani her şeyin yolunda gittiğini belirtirler, "hu... Bir şey yok" derler. Gözcü, "pervâne sofuları geldi; dolu getirin, bunların hakkını verin" der. Bir bacı, "hu! Ali varıyor, dolu varıyor, pervâne sofular hu!" deyip, gelir karşılarında diz çöker. Onlar da iki kadın, iki erkek olmak üzere diz çökerler ve sunulan dolu'yu (rakıyı) alıp, dördü pay ederler. Susuz ve mezesiz, ibadet niyetine içerler.

⁹⁹ E. R. Fırlı, a.g.e., s. 337; F.Bozkurt, a.g.e., s. 158; M. Yaman, a.g.e., s.162; N. Birdoğan, a.g.e., s.283; Reha Çamuroğlu, a.g.e., s 119.

¹⁰⁰ F.Bozkurt, a.g.e., s. 157.

Dolu ileten bacıyla niyazlaşıp, hizmetlerine dönerler. Bazı yerlerde bu hizmete pazvad, pazvand da denir.¹⁰¹ Pervâneye *dışarı gözcüsü*,¹⁰² Varto'da *nöbetçi*, Amasya ve Elmalı'da *ayakçı* denmektedir.¹⁰³ Bazı kaynaklarda pervâneye semahçı da dendiği ve cem'de semah yapmakla görevli olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁰⁴

i- Peyik: Cemin yapılacağını komşulara haber verir. Buna bazı yerlerde, ayakçı, davetçi, okucu da denir. Peyk haber ve mektup getirip götürme anlamına gelmektedir.¹⁰⁵

j- İznikçi: Cem evinin temizliğine bakar. Cem'e gelenlerin ayakkabılarını düzeltir, yanlışlıkları önler.¹⁰⁶

k- Bekçi (Kapıcı): Cem âyininin yapıldığı evin kapısında bekler. Gireni çıkanı kontrol eder. Eve yabancı biri yaklaştığında içeridekilere bilgi verir ve yabancıyı içeriye sokmaz. Musahibi kendisine yardım eder. Karıları da yardımcıdır. Kapıcı, her gelenden, "hû... eyvallah" diyerek niyaz alır, sağ elini dudağına götürür. Kurban yenirken kimseyi dışarıya bırakmaz.¹⁰⁷

2. Dâr (Peymançe)

Dâr cem'de pir huzurunda duruş şeklidir. Dar bir alevinin canlara ve dedeye saygısının açıklanmasını anlatan bir duruş biçimidir. Mürşit karşısında sağ ayak baş parmağı sol ayak başparmağının üstüne gelecek şekilde ayaklar mühürlenmiş¹⁰⁸, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik biçimde gerçekleştirilen,

¹⁰¹ F.Bozkurt, a.g.e., s. 157; M. Eröz, a.g.e., s.117,118.

¹⁰² M. Yaman, a.g.e., s.162.

¹⁰³ N. Birdoğan, a.g.e., s.283.

¹⁰⁴ F. Bozkurt, a.g.e., s.157; E. Fırlalı, a.g.e., s.337,338.

¹⁰⁵ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.338; Reha Çamuroğlu vdğ., a.g.e., s 200; M. Yaman, a.g.e., s.162.

¹⁰⁶ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.338.

¹⁰⁷ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.338.; F. Bozkurt, a.g.e., s.158; M. Yaman, a.g.e., s.141, 162,163.

¹⁰⁸ Alevilerin efsanevî inancına göre; Peygamber Efendimiz(s.a.v.)'in torunları Hasan ile Hüseyin, çocukluklarında bir gün dedeleri Hz. Muhammed'in su istediğini duymuşlar, O'nu çok sevdiklerinden, suyu daha önce götürmek için koşmuşlar, Hüseyin koşarken ayağını bir yere çarpıp sol ayağının başparmağını kanatmış, fakat suyu da kardeşinden önce yetiştirmiş ve dedesine sunarken, kanı göstermemek için sağ ayağının baş parmağıyla sol başparmağını kapatmış olduğuna inanılır. Rıza Yetişen, **Tahtacı Aşiretleri**, s.68, İzmir-1986.

yalvarma yakarma duruşudur.¹⁰⁹ Alevî felsefesi, insanı Tanrı'nın Kâbe'si saydığından, dâr insana ve insanın kişiliğinde Tanrı'ya yapılmış bir saygıdır.

Cem esnasında dedenin huzurunda duruş şekli olan dar'ın dört çeşidi vardır. Bunlar; Mansur Dâr'ı, Fazlı Dâr'ı, Nesîmi Dâr'ı ve Fâtıma Dârı'dır.

3. Niyâz: “Büyüklerin huzurunda edeple oturmak anlamında kullanılır. Hacet, ihtiyaç istek ve armağan manalarına gelir.”¹¹⁰ Tarikatların hepsinde niyaz olmakla beraber şekli birbirinden farklıdır. “Şeyhin dizlerini, göğsünü ve yeri öpmeye yahut sağ ayağının baş parmağını, sol ayağın sol ayağın baş parmağı üstüne ve ellerini sağ üste gelmek ve parmaklar düz ve açık olarak omuz hizasında bulunmak üzere çaprazvari göğse koyup şeyhin önünde başını öne eğmeğe niyaz denir.”¹¹¹ Mevleviler sağ el sol el sağ omuz üzerine gelmek üzere kolları çaprazvari koymak ve sağ ayağın başparmağı sol ayağın başparmağı üzerine basıp eğilmek suretiyle niyaz ederler. Bektaşiler bundan farklı olarak bu makamda bir parça öne doğru eğilmekle beraber diz çöker ve dedenin sağ ve sol dizini öper. Bu şekilde duruşa “niyaz durmak” denir.¹¹²

4.- Erkân: Arapça “rükün” kelimesinin çoğuludur. Rükün, sözlük anlamı olarak direk, sütun anlamlarına gelmektedir. “Kamus-i Osmani”de; Rükün, cemi, direkler, sütunlar, bir heyetin bir şeyin başlıca tarafları, âzası, rüsum ve kavait, Erkân-ı Kâbe, erkân-ı devlet...¹¹³ şeklinde tarif edilmiştir. Alevilikte bu terim “içeri cemi” veya “görgü cemi” için de kullanılır.¹¹⁴ Cem içerisindeki her bir bölüme de erkân denilmektedir.

5- Tercüman (Terceman): Alevilikte tercüman, -cem âyini içerisinde belli bir hizmete başlarken okunan, kısa ve çoğu Türkçe, nesir ya da manzum biçimde düzenlenmiş, Alevilik-Bektaşilik düşüncesini öz olarak veren duaya denir. Anadolu Alevilerinde, ayrıca eti parçalanmadan doğrudan doğruya karakazanda

¹⁰⁹ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, s.268, İstanbul-1993.

¹¹⁰ M. Eröz, a.g.e., s.143.

¹¹¹ A. Gölpınarlı, “İslam Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı” İktisat Fak. Mecmuası, C. XI, s. 67, İstanbul 1949-1950

¹¹² M. Z. Pakalın, a.g.e., s. 701,702.

¹¹³ M. Z. Pakalın, a.g.e., s. 544.

¹¹⁴ M. Eröz, a.g.e., s.139.

haşlanan kurbana da tercüman denir. Görgü cemine tercüman kurbanı da denir.¹¹⁵

C. CEM ÂYİNİ'NİN İCRASI

Yerine getirilen hizmetlerin sıralaması ve şeklinde; yöreden yöreye, ocaktan ocağa farklı uygulamaların olduğu cemlerin yapıldıkları zaman ve amaca göre çeşitleri vardır. Genelde on iki hizmet üzerinden yürütülen bu cemler; İkrar Cem'i, Birlik ya da Abdal Musa Cem'i, Görgü Cem'i, Musahiplik Cem'i, Muharrem Cem'i, Hızır Cem'i, Dardan İndirme Cem'i, Koldan Kopma Cem'i, Düşkünlük Kaldırma Cem'i şeklinde sıralanabilir. Cemler dede'lerin bilgi ve kültür seviyelerinin yanı sıra yöreden yöreye, ocaktan ocağa farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple, her ne kadar özde bir olsa da cem'in içinde geçen erkânın sıralanışı ve icrası bakımından her yörede aynı şekilde uygulanan bir Cem âyini örneği vermek mümkün değildir. Biz burada Tokat yöresi Alevileri arasında uygulanan ve ikrar, musahiplik, görgü gibi özel bir amaca dayanmayan bir cemin icrasını verelim.

Cemler genellikle Perşembeyi Cumaya bağlayan gece düzenlenir.¹¹⁶ Oniki hizmet sahipleri ibrik, asa gibi hizmet araç gereçlerini hazırlar. Peyikler cemaate cemi olduğunu duyurur. Bu duyuruyu alan Canlar, cem evine gelmeden evlerinde abdest alırlar ve aile içinde birbirlerinden rızalık alırlar Herkes imkânı ölçüsünde yanlarına lokma alarak cem evine gelirler. Cemevine gelen Canlar, kapının sağına-soluna ve eşiğine niyaz ederek içeri girerler. İçeri giren canlar meydana ve posta (Dede gelmiş ise Dede'ye) niyaz ederler. (Dede gelmişse) Dedenin huzurunda peymançeye durarak dualarını alırlar. Sonra gözcü ya da kapıcı gibi görevlilerce kendilerine gösterilen münasip bir yere otururlar. Cem'i yönetecek Dede cem evine gelince, içeridekilere duyurulur. Bunun üzerine cem evine gelmiş olan Canlar ayağa kalkarak dâr'a dururlar.

Dede "Allah, Muhammed, ya Ali diyerek eşige niyaz eder, içeridekilere "hü, mümin müslim bacı kardeş" diyerek selam verir, içerdekiler de "hü" diyerek selam

¹¹⁵ E. Korkmaz, a.g.e., s.354.

¹¹⁶ Buna, Muharrem, Hızır gibi zamana bağlı Cemler dâhil değildir. Bunlar oruçların bittiği gün düzenlenir.

alırlar. Dede meydanın ortasına kadar giderek "Allah, Muhammed, ya Ali" diyerek secdeye varır. Daha sonra dara duran Dede, Rehber'e hitaben "hü erenler! Cemlerimiz Kırklar cemi, görevimiz Hz. Hüseyin'in yeri, yardımcımız Hakk-Muhammed-Ali, gözcümüz, bekçimiz Hz. Hızır ola ... “ der,

Bundan sonra Rehber cemaate Dede'nin cemi yürütmesine razı olup-olmadıklarını sorar, cemaat razı olduklarını beyan edince Rehber Dede'ye "Allah, Allah ... Hizmetin kutlu olsun, yardımcın Hakk-Muhammed-Ali olsun, adaletin Hz. Ali'nin adaleti olsun...” şeklinde bir gülbank verir.

Bunun üzerine Dede, meydana secde ederek, posta yönelir, postun önünde dara duran Dede, "Allah Allah, akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, münkirler matola... " şeklinde uzunca bir dua okur, duayı da "dâr çeken bacılar didar göre, Fatma ana muradını vere, erenler sefâya ere" cümleleriyle bitirir.

Bunun üzerine hem Dede hem cemaat secdeye giderek yerlerine otururlar. Burada Dede post'ta, Rehber sağında ve Zâkirler/aşıklar solunda otururlar. Herkesin yerine oturmasından sonra Dede cemaate dînî içerikli bir konuşma yapar. Bu arada cemevine getirilen lokmalar sahipleri tarafından meydana getirilir ve Dede bunların hepsini dualar. Dualanan lokmalar cemden sonra yenilmek için hazırlanmak üzere hizmet sahiplerine teslim edilir.

Dede'nin nasihatinden sonra genellikle Dede tevbe istiğfar verdirir. Bu tevbe istiğfar esnasında da; “Ya eyyühellezine âmenû tûbû ilallahî tevbeten nasûhâ” ayetini okur.

Sonra Zâkirler üç deyiş okurlar.

Oniki hizmete geçmeden önce tarikat abdesti alınır. Tarikat abdestinden sonra Ferrâş cecim de denilen kara çul; yani meydan postu (secâddesi) serilmeden ona hazırlık mahiyetinde meydana süpürür. Meydana birer adım atıp aralarında “Allah-Muhammed, ya Ali diyerek gelen Ferrâş "Destûr-u Pir, Güruh-u Naciyim, Kırklar meydanında süpürgeciyim.” şeklindeki tercümanı okur ve duaya talip olur.

Dede kendisine "Allah, Allah, süpürgeci Selman, kör olsun Mervan, cennette

Rıdvan, zuhura gelsin Mehdi-i Sahib-i Zaman...” şekline dua eder.

Duasını alan Ferraş, süpürgeyi “Allah- Muhammed, ya Ali diyerek üç kez yere çalar. Meydanı süpüren Ferraş, hizmet bitiminde tekrar Dede'den dua alır ve böylece hizmet tamamlanır.

Ferraş daha sonra, meydan postunu kollarının üzerine alıp "Hü erenler, Muhammed-Ali'nin hizmeti geliyor" diyerek meydanın ortasına adım adım ilerler, meydanın ortasına gelince "Destur-u Pir, Muhammed Mustafa'nındır bu seccade ... _" şeklinde bir tercüman okur ve Dede'nin duası için dara durur.

Dede "Allah, Allah ... Post kâdim ola, inkar fethola, hayırlığa gelmiş, hayırlığa serilmiş ola, üzerinde sorgulanan canlar didar-ı cennet ola, günahları affola ... _" şeklinde bir dua okur. Duadan sonra Ferraş, postu yere serer ve üzerine niyaz eder, sonra geri geri ve diz üzeri meydandan çıkar ve yerine oturur.

Meydan postu serildikten sonra, Dede dargın varsa dargınları barıştırır. Barışmayanlar cemden dışarı çıkarılır. Sonra cemaat birbirinden rızalık alır. Razi olduklarını göstermek için, kimi omuzlara, kimi ellere kimi de yanaklara niyaz ederler. Niyazlaşma ya da rızalık alma işlemi bitince aynı zamanda da böylelikle eda edilmiş olur. Oniki hizmet sahipleri meydana çağırılır ve bunlara teker teker hizmet duaları verilir. Bu merhaleye geçerken âşıklar oniki hizmetle ilgili deyişler okur. Her biri meydana niyaz edip meydanda hilal şeklinde duaya duran hizmet sahipleri, dualarını aldıktan sonra usulünce meydanı terk ederler.

Sıra çerağ uyarmaya gelmiştir. Bu görevi icra edecek olan çerağcı/Delilci meydana gelir, meydana niyaz eder, sonra şu ayeti okur. ¹¹⁷ Sonra diz üstü çöker, çerağı yere koyar, sağına, soluna ve önüne "Allah, Muhammed, yâ Ali" diyerek secde eder, sonra yere niyaz eder, diz üstü oturarak çerağı uyandırır. Çerağ yanarken, cem erenlerini "Hayır himmet pîrim, çerâğ-ı rûşân, fahr-i dervîşân... Muhammed-Ali'ye

¹¹⁷ Nûr Suresi 35. ayetin meali:”Allah göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. O’nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billûr içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan (yani o ağaçtan çıkan yağdan) tutuşturulur. (Bu, öyle bir ağaç ki) yağı neredeyse kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu ışık) nûr üstüne nûrdur. Allah insanlara işte böyle temsil verir. Allah herşeyi bilir.

salavât” şeklinde bir tercümanla orada bulunanları, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam'a salavat vermeye çağırır. Bunun üzerine oradakiler hep beraber salavât getirirler.

Çerağcı çerağı uyandırdıktan sonra yine sağına, soluna ve önüne niyaz ederek, geri geri meydanın ortasına gelir ve çerağ düvazı okur. Düvaz bitince cem erenleri tekrar salavât vermeye çağırılır. Cemaat hep beraber salavât verir. Dede darda duran çerağcıya "Allah, Allah, hizmetin kabul ola, muradın hasıl ola, gönlün aydın, Hızır yoldaşın ola.." şeklinde bir dua verir.

Dedenin duasından sonra Zâkirler konuyla ilgili üç düvaz okurlar. Tarikat abdestini çerağ uyandırmadan sonraya alan uygulamalar da görülmektedir. Bu hizmetlerin sıralamasında bölgeden bölgeye, ocaktan ocağa, Dede'den Dede'ye farklılıklar olabileceğine daha önce işaret edilmişti.

Çerağ ve abdest hizmetinden sonra, kurban hizmeti yürütülür.

Kurbancı ya da Sofracı hizmetini üstlenenler meydana gelip dara dururlar, burada Kur'an'dan kurban ile ilgili ayetleri okurlar ve Dede'den dua isterler. Dede, kesilecek ya da kesilerek getirilen kurbanları üç defa tekbirleyerek okur. Dualarını alan hizmet sahipleri, usulü üzere niyazlarını yaparak görevlerinin başına giderler. Bundan sonra ise Zâkirler kurbanla ilgili düvazlar okurlar.

Bu hizmetler yürütüldükten sonra genelde ceme bir ara verilir. Bu arada dizler dinlendirilir, ihtiyacı olanlar, ihtiyaçlarını giderirler. Verilen moladan sonra "edeb-erkân, gerçeğe hû" vb. ifadelerle cemin tevhid, semah gibi zikir yönünü oluşturan mühürleme kısmına geçilir. Bundan sonra yapılacak işlemlere cem'in mühürlenmesi denir.

Dede'nin ya da Gözcü'nün edeb-erkân uyarısıyla diz üstü edeb erkân üzere oturan Canlar Dede'ye kulak verirler. Bu bölümde Dede, önce salavât getirir. cemaat da buna seslice "Allahümme salli alâ Muhammed ve alâ Âl-i Muhammed" diyerek iştirak eder. Dede daha sonra herkesin birbiriyle görüşmesini ister. Cem'de bulunanlar birbirleriyle görüşüp rızalık alınca Dede mühürlemeye geçer ve mühürlemeyi üç kere

okur.¹¹⁸

Daha sonra Nâ't-ı Ali okunur. Nâ't-ı Ali'den sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Oniki İmam'ın adları zikredilerek bunların yüzü suyu hürmetine Allah'tan bağışlanmanın istendiği bağışlanma¹¹⁹ okunur.

Bağışlanmanın hemen ardından tövbe istiğfar gelir. "Tevbe günahlarımıza estağfirullah, estağfirullah, estağfirullah... Elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz bütün günahlarımız için, bilerek ya da bilmeyerek, açık ya da gizli işlediğimiz bütün hatalarımız için tevbeler olsun şeklindeki tövbe istiğfardan sonra Dede ya da. Zâkir, tövbe düvazını okur. Düvaz bitince Dede bir tövbe duası okur; Dede bu duayı okurken, Canlar secde halinde bu duaya "Allah, Allah..." diyerek eşlik ederler. Dede'nin tövbe istiğfar duası bitince mühürleme de bitmiş olur. Mühürlemenin bitmesiyle Âşık üç düvaz daha okur. Bu düvazlar okunurken, canlar da yeri geldikçe ellerini göğüs ve ağızlarına götürerek niyaz ederler.

Mühürlemeden sonra sıra Tevhid'e gelir. 12 kişiden oluşan bir grup, meydana gelir ve diz üstü oturur. Âşıklar tevhid düvazları okumaya başlarlar. Kimi dizine önce hafifçe, âşıkların ritmi hızlandırmasıyla da hızlı bir şekilde vurarak sağa sola sallanmak suretiyle; kimi de birbirleriyle kenetlenip başlar eğik sağa sola beraberce hareket ederek hûlar çekilir. Halka dışındakiler de -özellikle tevhid esnasında ayakta tevhid çeken kadınlar- uzun bir şekilde çektikleri hû ile tevhide iştirak ederler. Kadınların çektikleri bu uzun hû, halkadakilerin 6-7 kere kısa ve ritimli bir şekilde çektikleri hû'ya denktir. Bu esnada ceme katılan bütün Canlar tabiri caiz ise kendilerinden geçerler. Halka tevhidi belli bir ritme ulaştıktan sonra zâkirler ritmi yavaşlatırlar ve böylece tevhid sona erer. Görevli bir bacı tevhid halkasına katılan ve bu esnada terleyen Canların terlerini silmek için onlara havlu sunma hizmetini yerine getirir. Tevhid esnasında hû'nun

¹¹⁸ Bir mühürleme örneği şu şekildedir: "Cemimizi mühürledik. Allah'ın emriyle bir hisar yaptım. Cebrâil'in mührü ile mühürledim. Hasan Hüseyin'in kilidi ile kilitledim. Yâ Ali bu cemaati sana ısmarladım. Verelim Muhammed Mustafâ'ya salavât. Cenksu Üçer, "**Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**", s.363, Ankara-2005.

¹¹⁹ Bağışlanma: Allahümme salli alâ seyyidina Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine bağışla ... Allâhümme salli alâ seyyidinâ Erenler, Evliyalar yüzü suyu hürmetine bağışla" şeklinde Hz. Peygamber'den başlayıp, erenler ve evliyaların da zikredilmesiyle bitirilir. Bu ise Aleviler arasında veli kültü ile ilgili kabulleri göstermektedir.

yanında deyişlerde geçen Hakk lâ ilâhe illallâh, Güzel Allah bir Allah vb. nakarat sözcükleri de cemaatin iştirakiyle söylenebilir. Tevhid bitince herkes secdeye kapanır ve Dede yaptığı bir dua ile tevhid faslını bitirir.

Tevhidin hemen arkasından Zâkirler *Miraçlama* okumaya başlarlar. Miraçlamalar dikkatle dinlenir. Deyişlerde geçen ibarelere göre cemaat bazen ayağa kalkar, bazen rukû'ya gider, bazen de secde eder. Miraçlamalar okunurken de kadınlar yine ayakta durur. Miraçlama ile Semah beraber yapılan iki erkândır. Miraçlama esnasında Kırklar'ı anlatan bölüm gelince Kırklar semahı da başlamış olur. Kırklar semahı kimilerince iki bacı iki erkek 4, kimilerince 3 bacı 3 erkek olmak üzere 6 kişiyle yapılır. Kırklar semahının sonunda semah edenler yana meydanda dâra dururlar ve Dede onlara duâ eder.

Kırklar semahını yapanlar yerlerine geçince Âşıklar istek semahlarını çalmaya başlarlar. Semah yapacak olanların ayakları yalın, başları kapalı olmalıdır. Gönüller semahı ya da istek semahı denilen bu semahları dönecek olanlar önce meydana ve Dede'ye niyaz ettikten sonra semahlarını yaparlar, semah bitiminde de Dede'den dualarını alarak yerlerine geçerler.

Miraçlama ve semah bitince sıra *Sakka hizmetine* gelir. Suyu dağıtacak olan kişi bir kap su ve birkaç bardakla meydana gelip elindeki malzemeyi yere bırakır, niyaz eder, Kur'an'dan Enbiya Suresi'nin 30. ayetini¹²⁰ okur. Dede'den dua alır. Dede'nin duası bitince Sakka bardağa birer yudumluk su koyarak Dede ile beraber üç kişiye verir. Sonra bazen Canlara da az az verilirse de, genelde *okunan/duâlanan* su orada bulunanların üzerine okunan dualar eşliğinde serpilir. Burada Hz. Hüseyin'in susuzluğu yâd edilmiş olur. Dolayısıyla bu hizmeti yürüten Sakka, bu esnada "*Allah'ın selamı üzerine olsun ya Hüseyin, Muhammed Mustafa aşkına, Aliyye'l-Mürteza aşkına, Kerbelâ şehitleri aşkına...*" şeklinde sözcükler kullanarak Kerbelâ olayını hatırlatır. Sakka bundan sonra meydanın ortasında durup Dede'den dua alır, meydana niyaz edip, yerine geçer. Daha sonra ise Zâkir Hz. Hüseyin'i anan ve Yezid'e lanet içeren mersiyeler söyler. Mersiyelerin bitiminde zâkirler de Dede tarafından duâlanır. Mersiyelerin

¹²⁰ Enbiya Sûresi, 30. Ayetin Meali: "İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?"

ardından (bölgeden bölgeye değişmekle beraber) yine salavâtı içeren *fâilât* bölümleri icra edilir. Fâilât bölümü bitince Dede genel bir dua yapar.

Sıra lokma hizmetine gelmiştir. Eğer başlangıçta kurban kesilmişse cemler genelde bu kurbanlar pişinceye kadar devam eder. Cem sonunda gerek pişen kurbanlar, gerekse evlerden getirilen lokmalar cemaate eşit şekilde dağıtılır ve Canlar cem sonrasında yemek yer. Bu hizmeti yürütecek olan *Kurbancı* ya da *Lokmacı meydana* gelerek Dede'den dua ve destûr alır. Duasını ve destûrunu aldıktan sonra kurbanları ya da lokmaları cemaate dağıtır. Böylelikle kesilen kurbanlar ya da getirilen lokmalar ceme katılanlar tarafından yenir. Yemekler yendikten sonra Dede yapar. Sofralar kaldırıldıktan sonra Dede Cem'in bittiğini gösteren bir dua yapar. "*Duran, oturan, kovsuz-gıybetsiz evine varan yastığa baş koyan, sağ yata sefa kalka ... Gerçeğe hü*" şeklindeki duaya iştirak eden canlar, dua bitiminde meydana niyaz ederek evlerine giderler. Daha sonra Oniki hizmet sahipleri görevlerini tamamlarlar. Sözelimi, süpürge çalınır, post toplanır, çerağ sır edilir¹²¹. Oniki hizmet sahipleri hep beraber meydana niyaz ederek cem evinden ayrılırlar. Böylece gece boyunca devam eden cem sona erer.

122

D. GÖRGÜ CEMİ

1. Tanımı

Alevi köylerde özellikle kış aylarında Cuma akşamları "can"ların ikrarlarını tazelemek, bu yolla tövbe etmek ve ruhsal açıdan temizlenmek için yapılan cemdir. Kış aylarında hemen her Cuma gecesi yapılır. Bu ceme "musahipliler", daha önce "görölmüş olanlar", "ikrar vermiş, nasip almış" olanlarla görölmeye talip olanlar katılabilir. Alevi köyü halkından musahibi olmayan, nasip almamış bir kişi seksen yaşında da olsa bu ceme alınmaz. Bu âyine Malatya, Tunceli, Tokat, Sivas, Samsun çevresindeki aleviler "görgü" veya "cem"; Balıkesir, Aydın, Isparta Mersin çevresi Tahtacıları "cem", "iç kurbanı", "içeri kurbanı"; Edirne köy Bektâşîleri "Ali cemi" adını

¹²¹ Söndürölür, dinlendirilir.

¹²² C. Üçer, a.g.e., s. 360-367.

verirler. Her alevi yılda bir kere görgüden geçer, hal ve durumunun sorgulamasın yapar, ikrarını tazeler ve topluma hesap verir. Kavgalı olanlar barışır, anlaşmazlıklar çözülür. Bilhassa Anadolu’da kısmen dışa kapalı yaşayan alevi köylerinde görgü cemi barışı kardeşliği ve birliği sağlaması açısından önemlidir. Cem’de görgüsü yapılan talipten şikâyeti olan şikâyetini dile getirir, eğer haklı görülürse, görgüsü yapılan talip müşteki durumundaki yol kardeşini razı etmek zorundadır. Kimse kimseyle küs dargın ve kavgalı kalamaz. Birbirlerine hakkı geçenler helallik almak ve helalleşmek zorundadır. Aralarında barış sağlanmadıkça görgüleri yapılmaz. Eğer borçları varsa görgüden önce borçlarını ödemekle yükümlüdürler. Yıllık görgüden geçenler aynı zamanda daha önce yaptıkları hataları tekrarlamamaya da söz verirler. Bir Alevi ancak görgüden geçmekle manevi olarak temizlenmiş olur, görgüden sorgudan geçmedikçe o kişinin kurban lokması yenmez.¹²³

Görgü cemine şu kimseler giremez: Evli olmayan ve musahibi olmayanlar, haram kazanç edinenler, haksız yere ve keyfi olarak eşini boşayanlar; yalancı şahitlik yapanlar; nefesine hâkim olamayanlar; hırsızlık yapanlar; cana kastedenler; annesine-babasına evlatlık görevini yapmayanlar; çevresine, komşusuna rahatsızlık verenler, çalışanın ya da yetim hakkı yiyenler.

2. İcrası

Cem âyinlerinde, Anadolu’nun çeşitli yörelerindeki alevi topluluklar arasında temelde birlik olmakla beraber, uygulamada önemli sayılacak farklılıklar vardır. Dedelerin bilgi ve kültürlerine bağlı olarak birçok değişiklikler gösteren cem; duaları, düvazları, deyişleri, samahları, ile bütün alevi zümrelerini kapsayan bir âyin örneği vermek imkansızdır. Ancak Çelebi geleneği içinde görgü cemini Ethem Ruhi Fığlalı’dan bazı yerleri kısaltarak aktaralım.¹²⁴

"Terceman Kurbanı", "Cem", "Ali Cemi", "İçeri Kurbanı", "İç Kurbanı" da denen görgü cemi, köy halkının hatta çevreden de

¹²³ Esat Korkmaz, “Anadolu Aleviliği”, s.224, 225, İstanbul-2000; M. Eröz, a.g.e., s.109.

¹²⁴ E. R. Fığlalı, a.g.e., s.334-366

gelebileceklerin rahatça oturabilmesine uygun bir evde veya -varsa- "cem evi" denen özel olarak yapılmış odada yapılır. Genellikle görgü cemine ancak *musahipliler*, daha önce *görölmüş olanlar* ve *görölmeye talip olanlar* girebilirler.

Ceme girecek *olanlar* sabahın erken saatlerinde "Pîr'in desturu ile" Hakk'a çağrılırlar. Akşam ortalık karardıktan sonra davet edilenler eşleri ile beraber "Hak Meydanı" olarak kabul edilen cem evine gelmeye başlarlar. Cem evine gelen erkekler ve bacılar, yanlarında getirdikleri ve "niyaz" adı verilen¹²⁵ çörek, kuru yemiş veya meyve gibi yiyecekleri lokma işiyle görevli hizmet sahibine verdikten sonra yan yana iki el göğüste veya sağ el göğüste, sol el aşağıya alınmış, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerine konmuş ve vücut hafifçe öne eğilmiş olarak duâya dururlar. Buna "dâra durmak" veya "peymançeye durmak" ta denir.

Dede: *"Allah..! Allah..! Lokmalar kabul ola, muradlar hâsıl ola. Hak-Muhammed-Ali kabul eyleye. İmam Hasan, Şah Hüseyin, Hünkâr Hacı Bektâş Velî defterine kayıd ola. Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali, Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektâş Velî, gerçek erenler devrine hû..." diye duâ (hayırlı) verir*

Duâyı (hayırlıyı) alan eşler, diz üzerine gelerek meydana niyaz ederler. Böylece hem "Âdem'e" secde edenlere karışmış olurlar; hem de törene katılmış herkesle niyazlaşmış görüşmüş olurlar. Ayrıca dede ile veya cem'de bulunanlarla görüşülmez. Bazı bölgelerde duâdan sonra meydana değil dede'nin oturduğu posta veya dede'ye niyaz ederler.

Bundan sonra eşlerden erkekler. Yönü dededen tarafa gelmek üzere, orta yerde büyükçe bir boşluk bırakarak halaka (daire) teşkil edecek biçimde otururlar. Cemaatin kalabalık oluşuna göre bu halaka üç ve daha fazla sıra olabilir. Burada herkes birbirine dönüktür. Böylece "Tarikat namazı duvara bakarak hocanın arkasında değil; cemale, didar'a bakarak kılınır" sözünde olduğu gibi, herkes yüzyüze oturur. Duâ ve niyazdan sonra eşlerden kadınlar

¹²⁵ M. Eröz, a.g.e., s.112.

(bacılar) erkeklerin teşkil ettiği halakanın geri tarafında münasip bir yerde topluca otururlar.

Esasen cem evine gelmeden önce kadın-erkek herkes abdest alır. Görgüsü yapılacak olanların ise gusül abdesti almaları şarttır.

Dede (mürşid), cem’de görevli her hizmet sahibinin hizmetine başlaması için izin verir. Cem’de on iki hizmet sahibi vardır. Bunları yukarıda anlatmıştık.

Erkân açılmadan bir gün önce, hizmet sahipleri, görevleri için gerekli hazırlıkları yaparlar. Erkânın yapılacağı akşam, Cemevine (meydan evi) on iki tane post serilir. Bu postların birer adı ve simgeleri vardır:

1- Baba (Pîr) Postu: Horasan Postu

2- Mürşid postu: Ahmed-i Muhtar makamıdır. Bu post Hz. Muhammed postudur.

3- Rehber postu: Hz. Ali makamıdır. Ali postu diye anılır.

4- Aşçı postu: Seyit Ali Sultan makamıdır.

5- Ekmekçi postu: Balım Sultan makamıdır.

6- Nakîb postu: Kaygusuz Abdal makamıdır.

7- Atacı postu: Kamber Ali Sultan makamıdır.

8- Meydancı postu: Sarı İsmail Sultan makamıdır.

9- Türbedar postu: Karadonlu Can Baba makamıdır.

10- Kurbancı postu: Hz. İbrahim makamıdır.

11-Ayakçı postu: Abdal Mûsâ Sultan makamıdır.

12-Mihmandar postu: Hızır Aleyhisselam makamıdır.

Dede'den başka diğer hizmet sahipleri, sağ başta Rehber (Baba) olmak üzere, iki elleri göğüste veya sağ elleri parmakları açık olarak göğüste, sol elleri serbest bırakılmış, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerinde, vücut hafifçe ileri eğik olarak meydanın ortasında birlikte dâra dururlar. Her hizmet sahibi, hizmet sırası geldikçe ayrı olarak dâra durup duâsını alabilirse de genel olarak kural hizmet sahiplerinin hepsinin birlikte duâ almasıdır.

Dedenin hizmet sahiplerine verdiği duâ (hayırlı) şudur:

"Allah... Allah Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler def'ola. Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hâsıl ola. Hâzır, gâib, zâhir, bâtın âyin-i cem erenlerinin nûr cemâllerine aşkola. Onsekiz bin âlemle birlikte mü'min-müslim cümle kardaşlarımızı Muhammed -Ali gülbanginden mahrum eylemeye. Allah cümlelerinizi dîdâr-ı Ehl-i Beyt'e, meşreb-i Hüseyin'e nâil eyleye. Muhammed el-Mustafa, Aliyye'l-Murtazâ, Cebrâil'ülMusaffâ, gözcü Er Mustafa, Gulâm Kanber, çerağcı Câbir Ensâri, Selmân Fârisî, Bilâl Habeşi, Kurbanlı Mahmud el-Ensârî, Gulâm Kîsânî, Samahcı Ebû Zerri'l-Gıfârî, Fâtıma Bacı, Amr-ı Eyyâr ve İznikçi Huzeyme'nin hüsnî himmetleri üzerinizde ola, saklaya, bekleye... Dil bizden, nefes Kutbu'l-Ârifîn Gavsu'l-Vâsilîn Hünkâr Hacı Bektâş Velî'den ola. Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali, Gülbang-i Muhammedî, Dem-i Pîr Hünkâr Hacı Bektâş Velî gerçekler demine hû ... "

Duâdan sonra, hizmet sahipleri meydana niyaz edip tekrar topluca dâra geçerler. Dede: *"Tecellâ, tevellâ Hakk'a yazıla. Tecellânız temiz, yüzünüz ak ola. Tecellâ gören cehennem nârı görmeye. Erenlerden himmet, şey'en-lillah, Allah eyvallah..."*¹²⁶ der.

Hizmet sahipleri hizmetleri başına giderler. Ferrâş (carcı), meydana

¹²⁶ Allah eyvallah: Aslı iy-vallah'tır. Sonradan eyvallah biçimine giren bu söz, dervişlerde çeşitli anlamlarda kullanılır: Çağırana karşı, 'buyurun efendim' anlamında, bir şey tembih edildiğinde 'başüstüne' anlamında, bir sözü evetlemek ve onaylamak için ve bir şeye razı olmak anlamında kullanılır. Ayrıca gülbenklerin sonunda söylendiğinde 'amin' anlamında kullanılır. N. Birdoğan, a.g.e., s.271

üç defa süpürge¹²⁷ çaldıktan sonra, süpürgeyi sol koltuğuna alarak dâra durur ve, *"Allah ..Allah!... Gürûh-i Nâci'yim. Kırklar meydanında süpürgeciyim. Pîr Dîvânında durucuyum. Hamdü-lillah Pîrimiz Hazret-i Bektâşî'dir. Âl-i Muhammed'den üstâdımız Seyd-i Ferrâşî'dir. Allah eyvallah. Nefes Pîr nefesidir "* tercümanını okur.

Dede'nin; *" Allah, Allah ... Hizmetin kabul ola. Muradın hâsıl ola. Seyyid Ferrâş Efendimizin himmeti üzerinde ola. Gerçek erenler demine hû ..."* diye yaptığı duâdan sonra bulunduğu yere niyaz edip geri geri çekilerek meydanı terk eder.

Görgüye çıkacak olanlar, iki musâhib aile olarak genellikle dört kişidir. İçlerinde yaşı büyük erkek sağ başta, solunda eşi, onun solunda diğer erkek ve onun solunda eşi olmak üzere yalınayak, bellerinde "Kemerbest" kuşağı olduğu halde dâra dururlar.

Rehber, Görgü Dârı'nda bulunan dört kişinin sağına geçip, meydana niyaz ettikten sonra; şu âyeti okur: "Rabbimiz! Kendimize yazık ettik. Bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz "¹²⁸

Rehber şöyle devam eder: *"Allah, Allah Eli erde, yüzü yerde, özü Dâr-ı Mansûr'da, Hak-Muhammed-Ali yolunda, Erenler meydanı Pîr dîvânında, canı kurban, teni terceman, Oniki İmam ve Ondört Mâsûm-i Pâk Efendilerimizin dostlarına dost düşmanlarına düşman olmak kavliyle; Hak erenlerin nasîhatini kabul, muktezâsıyla amel etmek üzere yalın ayak, yüzü yere sürünerek gelmiş (görgüye girenlerin baba ve kendi adları söylenir) âyin-i cem erenlerinin izn-i icâzetiyle Muhammed-Ali yoluna, Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî tarîk-i nâzeninine dâhil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler, Hakk'ı görmüş, râh'i Hak bilmiş, Nesîmî gibi yüzölüp, Mansûr gibi asılıp, Fazlı gibi borçtan halâs olmak dilerler; himmet-i Pîr niyaz ederler. Allah eyvallah"*

¹²⁷ Bu süpürge sembolik, küçük bir süpürgeci.

¹²⁸ A'raf Suresi, 23. ayet

Dede, cem'de bulunanlara hitaben, "*Âyin-i cem erenleri! Siz bu canlardan razı mısınız?*" der. Dede bu soruyu yüksek sesle üç defa tekrarlar. Görgüye çıkanlar, genellikle, daha önceden şikâyetle konu olacak bir anlaşmazlık bırakmadıkları için, istekli çıkan pek olmaz. İstekli çıkarsa isteği kabul edilir ve cemaatin aracılığıyla mesele halledilir. İstekli yoksa cem'de bulunanlar ayağa kalkmadan oldukları yere niyaz ederler. Bu suretle razı olduklarını bildirmiş olurlar.

Dede, "Ey inananlar! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun"¹²⁹ mealindeki âyetini okur ve devamında; "Tevbe günahlarımıza estağfirullah; elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz günahlarımıza tevbe estağfirullah; kalbimizle, cemî' âzâmızla işlediğimiz günahlarımıza tevbe estağfirullah; isyanımıza tevbe estağfirullah... Ber Cemâl-i Muhammed, Kemâl-i Hasan, Hüseyin, âl-i râ bülende salavât..." der ve bütün âyin-i cem erenlerini salavât vermeye çağırır.

Hep birlikte, "*Allahümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed*" diyerek salavât verilir.

Dâr'da bulunanlar, yani görülenler yüz üzerine kapanıp secdede dururlar. Dede, *Geldiğin Ali yolu, durduğun Mansur dârı, gördüğün hak dîdârı. Hak cesedine can verdi. Kalbine iman verdi. Ağız tâlib, dil mürşid. Erenler meydanında ne gördün, ne işittin?* diye sorar.

Dârdakiler başlarını secdeden kaldırmadan, "*Hak gördük. Hak işittik.*" derler. Dede, başları secdede olan tâliplere şunları telkin eder: *Allah, eyvallah kapısında döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıktığın varsa kaldır. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslîm-i rızâ ol. Yalan söyleme. Haram yeme. Zînâ etme. Elinle komadığın şeyi alma. Gözünle görmediğin şeyi söyleme. Gelme gelme, dönme dönme. Gelenin*

¹²⁹ Tevbe Suresi, 119. âyet.

malı, dönenin¹³⁰ canı. Riyâ ile ibâdet, şirk ile tâat olmaz. Söylediğin meydanın, sakladığın senin. Allah eyvallah ..."

Bunun üzerine görgüsü yapılanlar dâra kalkarlar. Dede sorar: "Erenler meydanında, Pîr huzûrunda mürşidine teslîm-i rızâ oldun mu? Allah-Muhammed-Ali, Oniki İmam ve Ehl-i Beyt soyuna îmânın ikrâr ettin mi? Kazâyâ râzı olup kadere bağlandın mı? Nâcilerin pîşüvâsı İmam Cafer-i Sâdık'ın içtîhâdı üzere Hak dediğimizi Hak bilip, bâtl dediğimizi bâtl bildin mi? Muhammed Ali'nin ve Ehl-i Beyt'inin sevdiğini sevip tevellâ, sevmediğini sevmeyip teberri ettin mi? Dört kapı, kırk makam hak mı? Oniki yas-ı mâtem Hak mı? Sûret-i Hak'tan görünüp, dünya menfaatiyle gözünü kamaştıracak münâfıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu?"

Dârdakiler her soruya, "Allah, eyvallah"¹³¹ derler. Dede, "Allah-Muhammed-Ali, Hünkâr Hacı Bektâş Velî ikrarınızda sâbit-kadem eyleye, gerçek erenler demine hû..." diye duâ eder.

Bunun üzerine görülenler aynı sırada olmak üzere dede'nin önünde diz üzeri otururlar. Dede en sağ tarafta oturan tâlibin sağ elinden tutar, başparmağını kendi başparmağına rapteder. Tâlib sol eliyle Dede'nin dâmeninden (eteğinden) tutar. Onun solunda oturan eşi ve diğerleri kendisinin sağında bulunanın eteğinden tutar. Dede, görülenlerin kulaklarına yakın bir mesâfeden onların işitebileceği hafif bir sesle, "Yedullah" âyetini okur.¹³²

Bu âyetin okunmasından sonra dede, cem evinde bulunanların hepsinin işitebileceği yüksek sesle:

¹³⁰ Bazı alevi yazarların eserlerinde 'gelenin başı, dönenin malı' şeklinde de geçer. Gelenin başı; her türlü bencilliğin yol için (toplum için) önceden feda edilmesidir. Dönenin malı ise bir yaptırımın önceden verilen haberidir. Burada döneneden amaç; yoldan, ikrardan dönmektir. N. Birdoğan, a.g.e., s.273

¹³¹ Fetih Sûresi 10. âyet: "Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allahın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir."

“*Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr*”¹³³ der ve devam eder;

"Nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn."¹³⁴

"*Yâ Allah, yâ Muhammed- yâ Ali; Pîrimiz. üstâdımız Kutb-i Âlem Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Şâh-ı Horasan... Destûr-ı Pîr*" diyerek görülen taliblerin ayrı ayrı sırtına, sağ elinin parmakları açılmış vaziyette üç defa vurur. Bu Âl-i âbâ (Muhammed, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin) pençesidir.

Dede ister kendi tâlibini görsün, ister vekil sıfatıyla başka ocak tâliblerini görsün, aynı duâyı okuyup aynı işlemi yapar. Yapılan görgü Hünkâr Hacı Bektâş Velî'ye nisbet edilmektedir.

Erkânla görgü yapan dedeler de aynı duâları ve aynı işlemi yaparlar. Yalnız sıvazlama işini "*erkân değneği*", "*tarîk*", "*alaca değnek*" adı verilen kâyin ağacı, öd ağacı veya melheb ağacından yapılmış özel torbasında saklı bir sopa ile yapar. Cem'de bu ağaç, eşik vazifesi görür. Herkes "Yâ Allah, yâ Muhammed, yâ Ali" diye üç yerinden öperek üzerinden emekleye emekleye ayak değdirmeksizin geçip, delile niyaz eder ve musâhibinin yanına geçer, diz çökerek oturur.¹³⁵

Görgüsü yapılmakta olan camlar meydanı niyaz edip, geri geri çekilerek yerlerine giderler.

Bundan sonra, *kurbancı* meydanın ortasına dedenin önüne kurbanı getirir. Kurbanı su ve tuz verildikten sonra, kurban sahibi, yönü dedeye dönük olmak üzere sağ eliyle kurbanın sağ ayağını hafifçe havaya kaldırarak biçimde tutar. Sağ ayağının ucu ile sol ayağını mühürler ve hafifçe eğilerek niyaz eder. Gerekliği takdirde, kurban birden fazla ise, kurbancılar veya cem evinde bulunan canlar yardımcı olurlar.

Dede önce Saffât sûresinin, "*Böylece ikisi de Allah'a teslimiyet*

¹³³ Anlamı: ‘‘Ali’den başka yiğit, Zülfikâr’dan başka kılıç yoktur.’’

¹³⁴ Saff Suresi, 13. ayet: ‘‘Allah katında bir yardım ve yakın bir zafer vardır. Ey Muhammed! İnananlara müjdele.’’

¹³⁵ M. Eröz, a.g.e., s. 115.

gösterip babası oğlunu alnı üzerine yatırınca, Biz: Ey İbrahim! rüyâyı gerçek yaptın; işte Biz iyi davrananlar böylece mükafatlandırırız, diye seslendik. Doğrusu bu, apaçık bir deneme idi. Ona, fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik" mealindeki 103-107. âyetlerini okur.

Ondan sonra Dede; "*Kurban-ı Halîl, Fermân-ı Celîl, Tîğ-ı Cebrâîl, itâat-i İsmâîl*" diyerek kurbancılarla birlikte *tekbir* getirirler.

"Allah-u Ekber ... Allah-u Ekber ... Lâ İlâhe İllâllâhu vallâh-u Ekber ... Allâh-u Ekber ve Lillâh'il-hamd",

"Allah-u Ekber ... Allah-u Ekber ... Lâ İlâhe İllâllâhu vallâh-u Ekber ... Allâh-u Ekber ve Lillâh'il-hamd",

"Allah-u Ekber ... Allah-u Ekber ... Lâ İlâhe İllâllâhu vallâh-u Ekber ... Allâh-u Ekber ve Lillâh'il-hamd"

Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Züfîkâr,

Nasrun minallahi ve fethün karîb ve beşşiri'l-mü'minîn,

Yâ Allah. Yâ Muhammed. Yâ Ali,

Pîrimiz üstâdımız Hünkâr Hacı Bektâş Veli.

Diyelim gönül birliğiyle Allah Allah ... "

Dede, bunları söyledikten sonra aşağıdaki gülbengi okuyacaktır. Tüm cem evinde bulunanlar, secde'ye varırlar, gülbang'i alınları yerde dinlerler, her cümle sonunda hep bir ağızdan "*Allah... Allah...*" derler.

"Allah Allah Akşamlar hayrola. Hayırlar fethola. Şerler def'ola. Münkirler mât, münafıklar berbâd ola. Mü'minler şâd ola.

Meydanlar âbâd ola. Sırlar mestûr, gönüller mesrûr ola. Hak, Muhammed, Ali yardımcınız ola. On İki İmam, On dört masum pak, On yedi kemerbest katarlarından dîdârlarından ayırmaya, Pîrimiz Üstâdımız Hünkâr Hacı Bektâş Velî muîn ve destgîrimiz ola. Cenâb-ı Hak münkir, münafık şerrinden, adû mekrinden hıfz-ı emande eyleye. Dertlerimize dermân, hastalarımıza şifa, borçlarımızı eda nasib ve müyesser eyleye. Allah, devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Nâmerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımızı Dergâh-ı İzzetinde kabûl eyleye. Lokmaya sevâb yazıla. Kazaları, âfetleri, belâları defetmiş ola. Dil bizden nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, Gülbang-i Evliyâ Hünkâr Hacı Bektâş Velî. Gerçek erenler demine hû."

Duâyı müteakip, zâkirler kurbanla ilgili üç nefes ve bir düvâz söylerler.

Nefesler;

Uyur idik uyardılar

Diriye saydılar bizi

Koyun olduk ses anladık

Sürüye saydılar bizi (Pîr Sultan Abdal)

Bu gün erenlere kurban

Serim meydanda meydanda

Kalbim ikrar canım feda

Canım meydanda meydanda (Seyyid Nesîmî)

Virdî Dervîş kurban edegör seri

Ayrılma yolundan olma serseri

Ali'nin evlâdı Rasûl'ün yârı

Hacı Bektâş gibi ere vardın mı (Virdî Dervîş)

Düvâz;

Akıl ermez yaradanın sırrına

Muhammed Ali'ye indi bu kurban

Kurban olam kudretinin nûruna

Hasan Hüseyin'e indi bu kurban.

...

Şâh Hatâyim eder bilir mi her can

Kurbanın üstüne yürüdü erkân

Tırnağında tesbih kanında mercan

Mü'min Müslüman'a indi bu kurban (Hatâyî)

Düvâz bitince, Zâkirler sazlarının üstüne hafif eğilerek, "Allah. .. Allah. .. " deyip duâ isterler.

Dede, onlara duâ verir: "Allah, Allah, Hizmetleriniz kabul, muradlarınız hâsıl ola. Ağzınız ağrı dert görmeye. Zikrettiğiniz erenlerin

evliyâların himmetleri üzerinizde hâzır ve nâzır ola. Dem-i Hünkâr, kerem-i Evliyâ gerçek erenler demine hû"

Duâyı tâkiben, Ferrâş (Süpürgeci) meydana üç defa car (süpürge) çalar ve süpürgeyi sol kolunun altına alarak dâr'a durur. Dede; *"Allah Allah. Hizmetin kabûl ola. Muradın hâsıl ola. Seyyid Ferrâş efendimizin himmeti üzerinde ola. Erenler demine hû"* diye duâ verir.

Burada söylenen nefesler ve düvâz, bölgelere veya zâkirin (âşık, ozan) bilgisine göre değişir. Belli bir nefesin veya düvâzın söylenmesi zorunluluğu yoktur.

Kurban işlerinin de böylece bitmesiyle dede, o zamana kadar diz üzeri oturmakta olan cemaate; *"Dâr çeken dîdâr göre... Erenler sefâsına vara... Gerçeğe hû"* diyerek bir mola verir. *"Eşik yoklayana da destûr"* verir. İhtiyacı olanlar dışarı çıkarlar. İçenler, sigara yakabilirler. Bir süre sonra hizmete, *"Çerağ Uyarılması"* ile başlanır.

Çerağcı önceden temiz bir bez içine tuz kor. Kurbanın eritilmiş yağı bir kaba konulur. Yanacak biçimde fitil yapılır. Gelenek bu olmakla beraber, hazır mum da çerağ olarak yakılmaktadır. Çerağcı çerağ malzemesini dede'nin bulunduğu yere yakın olmak üzere meydana koyup dâr'a durur. Cemâatin de duyacağı yüksek sesle, Nûr süresinin "Allah göklerin ve yerin Nûr'udur. O'nun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu, ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nûr üstüne nurdur. Allah dilediğini nûruna kavuşturur. O, herşeyi bilir."¹³⁶ mealindeki âyetini okur. Sonra, eğilip çerağı uyandırır (yakar). Çerağ yanarken diz üzeri şu tercemanı okuyarak cem erenlerini salavât vermeye çağırır:

"Çerağ-ı rüşân, fahr-i dervîşân, zuhûr-i îman, Himmet-i Pîrân, Pîr-i

¹³⁶ Nûr Suresi, Ayet 35.

Horasân, Küşâd-ı Meydân, Kuvve-i Abdalân, Kanûn-i Evliyâ gerçek erenler demine hû ... Çerâğ-ı Evliya nûru's-semâvât, ki bu menzildir ol Tûr-i münacât. Kaçan kim rûşen ola kıl niyaz, Muhammed Ali'ye candan salavât"
Bütün cemaat salavat verir:

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Muhammed Mustafâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Aliyye'l Murtazâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Hasanü'l- Müctebâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Huseyn-i Kerbelâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Zeyne'l Abâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Bâkır Bahâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Ca'fer Rehnümâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ KâzımMûsâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Ali Sultan Rızâ

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Muhammed Takî

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Ali Nakî

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Hasan Askerî

"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Muhammed Mehdî"

Çerağcı, salavâttan sonra, çerâğın sağına soluna ve önüne niyaz ettikten sonra ayağa kalkar, geri geri çekilir, meydanın orta yerinde dâr'a gelip şu düvâzı okur:

Çün Çerâğ-ı Fahr uyandırdık Hüdâ'nın aşkına

Seyyid el-Kevneyn Muhammed Mustafâ'nın aşkına

Sakî-i kevser Aliyye'l-Murtaza'nın aşkına

Hem Hatîce Fâtımâ Hayru'n-Nisa'nın aşkına

Şah Hasan Hulkî Rızâ hem Şâh Huseyni Kerbelâ

Ol imâm-ı etkiyâ Zeyne'l Abâ'nın aşkına

Hem Muhammed Bâkır ol kim Nesl-i pâk-i Murtazâ

Ca'fer-üs Sâdık İmâm-ı Rehmümâ'nın aşkına

Mûsâ-i Kâzım İmâm-ı serfirâz-ı ehl-i Hak

Hem Ali Mûsâ Rızâ'yı Sabira'nın aşkına

Şâh Takî ve Bâ Nakî hem Hasenü'l Askerî

Ol Muhammed Mehdî-i Sahib Livâ'nın aşkına

Pîrimiz Üstâdımız Bektâş Velî'nin aşkına

Haşrederek yanan yakılan âşıkân'ın aşkına"

Düvâz bitince dede, *"Ber Cemâl-i Muhammed, Kemâl-i İmâm Hasan, Şâh Huseyn âl-i râ bülende salavât"* diyerek cem'de bulunanları salavât vermeye çağırır. Cem evinde bulunanların hepsi; *"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Muhammed ve alâ âli Muhammed"* diye salavât verirler.

Bundan sonra dede, dâr'a durmakta olan çerağcıya şu duâyı verir: *"Allah, Allah. Hizmetin kabul, muradın hâsıl ola. Câbir Ensâri'nin himmeti üzerinde ola. Gerçek erenler demine hû."*

Çerağcının meydanı terk etmesinden sonra Zâkirler üç düvâz okurlar. Çerağ ile ilgili düvâzlar tercih edilir. Âşık çerağ ile ilgili çeşitli düvâz bilmiyorsa başka düvâzlar da söyleyebilir. Hatayî'nin ünlü bir düvâzı, nakarat değiştirilmek suretiyle üç defa okunur. Üç düvâzın söylenmiş olduğu bölgeler de vardır.

Hata ettim Hüdâ yaktı delili (delil, çerağ anlamındadır)

Muhammed Mustafâ yaktı delili

Ol Âl-i abâ'dan Hayder-i Kerrâr

Aliyyü'l Murtazâ yaktı delili

Hatîcetü'l-Kübra Fâtımâ Zehrâ

Ol Hayrû'n-nisâ yaktı delili

İmam Hasen aşkına girdim meydana.

Huseyn'i Kerbelâ yaktı delili

İmâm Zeynel, İmam Bâkır-ü Ca'fer

Kâzım Mûsâ Rızâ yaktı delili

Muhammed Takî'den hem Ali Nakî

Hasanü'l Askerî yaktı delili

Muhammed Mehdî ol sahib zaman

Eşiğinde âyet yaktı delili

Bilirim günahım hadden aşıbdur

Hünkâr-ı Evliyâ yaktı delili

On İki İmâmdandır bu nûr Hatâyî

Şîr-i Yezdân Ali yaktı delîli (Hatâyî)

"Yaktı delîli" nakaratı ikinci söyleyişte "Kurdu bu yolu" ve üçüncü söyleyişte "kabul eylesin" denilerek düvâz üç defa söylenmektedir.

Düvâz bitince sazlarının üzerine eğilip duâ bekleyen Zâkirlere dede

şu duâyı verir: *"Allah ... Allah ... Hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hâsıl ola. Muhammed, Ali, Ehl-i beyt katarlarından, didârlarından ayırmaya. Adlarını zikrettiğiniz Oniki İmamlar'ın himmeti üzerinizde ola. Diliniz dert görmeye. Dil bizden nefes Hazret-i Hünkârdan ola. Gerçeğe hû ... "*

Bundan sonra Carcı (Ferrâş) meydana üç defa car çalıp dâr'a durur. Dede, *"Allah Allah Hizmetin kabul murâdın hâsıl olsun. Seydi Ferrâş'ın yoldaşı olasın. Ellerin dert gönlün keder görmesin. Gerçekler demine hû ... "* diye duâ eder.

Duâyı takiben, sakka (ibriktar) bir elinde leğen, diğer elinde ibrik olduğu halde, dede'den başlamak üzere orada bulunanların hepsinin eline su döker. Bu daha çok sembolik bir yıkama, bir nevi abdesttir. Zira, Ceme katılan her can, cem evine gelmeden kendi evinde abdest almıştır. Abdestsiz ceme katılmaz. Cemaatin eline su döken ibriktar ve yanında elinde havlu bulunan bir bacı birlikte dâr'a dururlar. Dede, *"Allah ... Allah ... Hizmetleriniz kabul ola. Dileğinizi Hak Muhammed Ali vere. Elleriniz dert görmeye. Gönlünüz incinmeye. Yoluna hizmet ettiğiniz Pîr'in himmeti üzerinizde ola. Dil bizden. Nefes Hünkâr'dan ola. Gerçeğe hû ... "* diye dua eder.

Bundan sonra sıra *"Tevhîd"*e gelmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere Allah'ın birliği zikredilen tevhidde, taçlama düvâzının bir kıt'a arasında, cemaat tümüyle tempo tutarak *"Lâ İlâhe İllallâh"* derler ve tempoya uyarak iki tarafa vecd ve huşû içinde dalgalanırlar. *Tevhîd* her bölgede çekilmemektedir fakat Alevî-Bektâşî âyininin temel kurallarındandır.

Zâkirler, Dede'den destûr isteyerek düvâza başlarlar. Kul Himmet'in 27 kıta uzunluğundaki düvâzının ilk iki kıtasını verelim.

"Bu gün Pîr bize geldi

Gülleri taze geldi

Önü sıra Kanber'i

Ali Murtazâ geldi

(Lâ İlâhe İllâllah)

Ali Murtazâ Şâhım

Yüzüdür kıblegâhım

Mîracdaki Muhammed

Âlemde pâdişâhım

(Lâ İlâhe İllâllah)

Düvâz bitince cemevinde bulunan bütün canlar bir ağızdan:

Lâ ilâhe İllâllah

Ali Mürşid Ali Şâh

Ali Hayder Ali Şâh

Ali Esed Ali Şâh

Ali Şîr'dir Ali Şâh

Eyvallah Şâhım Eyvallah

Lâ ilâhe İllâllah

şeklindeki yedi mısralık *tevhîd'i* üç defa tempo ile koro halinde okuyup, alınlarını yere koyarak secdeye varırlar. O zaman Dede, şu gülbangi okur:

"Allah.... Allah

Meded Allahım meded

Gel derdime derman evle

Yetiş Muhammed Ali

Gel derdime derman evle

İmâm Bâkır'ın katına

Ca'fer'in ilm-ü zâtına

Mûsâ Rızâ hürmetine

Gel derdime derman eyle

Hasan Huseyn akşına

Yardım evle düşküne

İmam Zeynel'in aşkına

Gel derdime derman eyle

Şâh Takî ve bâ Nakî

İmam Hasanü'l-Askerî

Yarlığa men kemterî

Gel derdime derman eyle

Gel Hak'dan dilek dile

Mehdi Sahib zaman gele

Dedemoğlu secde kıla

Gel derdime derman eyle

"Allah ... Allah ... Vakıtlar hayrala. Hayırlar fethola. Şerler def'ola. Secdeye inen başlarınız ağrı dert görmeye. Adlarını çağırdığımız On İki İmamların hüsn-i himmetleri üzerimizde sâye bân ola. Dil bizden, nutuk Hazret-i Hünkâr'dan ola. Dem-i Balım kereın-i evliyâ, gerçek erenler demine hû..."

Bu gülbengi takiben Dede, veya rehber; *"Allah ... Allah Dâr çeken didâr göre. Didâr gören cehennem narı görmeye. Erenler sefâsına vara. Gerçeğe hû..."* diyerek hizmete fâsıla veriler. Cem'de bulunanlar sigara, su, meşrubat içerler. İhtiyacı olanlar dışarı giderler.

Bir süre geçtikten sonra Dede: *"Edeb- erkân!"* der. Bütün cem erenleri diz üzeri gelir. Meydanın ortasında dâra gelen Ferraş (Carcı); *"Hamd-ü lillâh Pîrimiz Hazret-i Bektâş'dır. Üstadımız Âl-i Muhammed'den Seydi Ferraş'dır. Bercemâl-i Muhammed, Kemâl-i Hasan, Huseyn, âl-i râ bülende salavât"* der.

Bütün cemaat; *"Allahümme Salli alâ Seyyidinâ Muhammed ve alâ Âl-i Muhammed"* diye salavat verir:

"Allah... Allah... Hayırlar fethola. Şerler def'ola. Münkir, münaфіk mat ola. Süpürgeci Selman... Kör olsun Yezid-ü Mervan. Cârımıza

*yetişsin Ali şâh-ı Merdân. Hizmetin Hakk'a geçe. Seydi Ferraş'ın himmeti
üzerinde ola. Yüzün ak ola. Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali, Pîrimiz Hünkârımız Hacı
Bektâş Velî. demine hû ... "*

Sıra *Mirâclama* okunmasına gelmiştir. Zâkirler řu *mirâclama* 'yı okurlar:

Mirâc okudu Cebrâil

Muhammed Mustafâ mâh'i

Hak emrine oldu kail

Eyledi hem azm-i râh'i

Gayib'dan yandı bir çırak

Çünkü yakîn oldu ırak.

Cebrail getirdi Burak

Bindi ol Habîb ullâh'i

Bir nida erişti Hâk'dan

Ya Muhammed in Burak'dan

Göz kamaşır şerer nâk'dan

Mü'minlerin kıble gâh'i

Burak kadem basdı arş 'e

Erişti fevk-al Ferş'e

Hak kâdirdir cümle iş'e

Eyledi bu gez-nigâh'i

Yolda rast geldi bir şir

Yâ nedir bu işe tedbir

Hâtemi'ni ağzına vir

Sundu iki cihân Şâh'i

Onda gördü bir nev-civân

Yüzü Şems-i mâh-tâbân

Cemâline oldu hayrân

Nazar kıldı âl-Allah'i

Gayibden geldi yeşil el

Verdi sî-pâre engûr asel

O demde gördü bir mahfel

Selman'ın şey'en lillahi

Oldu Mirâc'ın mübarek

Hak kıldıKur'an tebârek

Şanına Levlâk-e Levlâk

Pâdişahlar Pâdişah'i

Buyurdu ol nûr-u vâhid

Size armağan bu tevhid

Cümlesi de oldu sâcîd

Zikretti Kelâmullâh'i

Gözler-i Kurret'ül ayn

Ali bin Hasan Hüseyin

İmam Zeyn'el-Abidin

Gürûh-u Nâcî güvâh'i

Çıktı sitr-eI Müntehâya

Erişti il-a nihayâ

Kavuştu sırrı Hüdâya

Seyretti Cemâlullâh'i

Sordu doksan bin kelâm'ı

Hak ile nik-nâm'ı

Bir dem eyledi arâm'ı

Bu ne sır'dır yâ İlâh'i

Ayak üste kalkdı server

Oldu gönlü gözü Enver

Sır ile oldu münevver

Dedi bu Hikmet İlâh'i

Vardı kırkların cemine

Oturdu Hak makâmına

Hû ... dedi gerçek demine

Dem-be dem Rasûlullâh'i

Kırklar bir şerbet içtiler

Can ile baştan geçtiler

Cezbe-i aşk'a düştüler

Etiler kırklar Samah'i

İmam Bâkır İmam Ca'fer

Kâzım Mûsa Rızâ server

Takî ba Nakî Askerî

Muhammed Mehdî penâhî

Ata-bahş eyle Lûfunden

Dûr eyleme rahmetinden

Mahrum koyma şefkatinden

Gedâ Feyzi pür-günâh'ı (Feyzullah Çelebi)

Mîraçlamanın onuncu kıtasındaki; "*Ayak üste kalkdı server*" mısrası okunurken bütün cem erenleri ayağa kalkarlar. On ikinci kıtadaki "*Oturdu Hak makamına*" mısrası okunurken herkes yerine oturur. Zâkir ondan sonra gelen mısrada, "*Hu ... dedi gerçek demine*" derken hep cemâat zâkire katılıp "*Hû...*" derler. Onüçüncü kıtadaki "*Cümlesi de oldu sâcid*" mısrası okunurken bütün cem erenleri oldukları yere secde ederler.

Mirâclama okunurken genellikle bir erkek ve bir bacı samah yaparlar. Daha fazla samahcı ile kalabalık olmamasına özen gösterilir.

Miraçlama bittikten sonra, samah eden erkek ve bacı yan yana dâr'a dururlar. Dede samancılarla beraber duâ beklemekte olan zâkirlere de duâ verir: , "*Allah ... Allah ... Cümle âlemi yaradan nûr-i Mutlak Yâ Allah, Yâ Allah, Yâ Allah! ... Nûr-i Nübüvvet, Yâ Muhammed, Yâ Muhammed, Yâ Muhammed ... Nûr-i Velâyet, Yâ Ali, Yâ Ali, Yâ Ali Ekber-i Ümmehât Hatîce ve Fâtıma analarımız, Hasan, Huseyn, Zeynel, Bâkır, Ca'fer, Mûsâ, Rızâ, Takî, Nakî, Askerî ve Mehdî cümle İmâmeyn, Kutbü'l-Ârifîn, Gavs-el*

vâsılîn Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî hürmetine yaptığımız ibadetler, okuduğumuz gülbanklar, samahlar ve cümle hizmetler huzûr-i Bâri'de kabul ola ... Allah cümle kusur ve günahlarımızı bağışlaya... Doğru yoldan ayırmaya... Şeytan şerrinden, münâfık mekrinden koruya... Kötülere eş etmeye Eşimize, dostumuza, komşumuza, çocuklarımıza yeryüzündeki cümle mü'minlerle beraber hayırlı işler, hayırlı ameller, hayırlı düşünceler nasîb ve müyesser eyleye. Didâr-ı Ali'den ve meşreb-i Huseyn'den mahrum etmeye, Bilerek bilmeyerek yaptığımız günahlara geri döndürmeye Samah yapan bacı ve gardaş, miraçlama söyleyen zâkirler, hizmetlerinin pîrinden şefâat bulalar. Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektâş Velî'den ola... Nûr-ı Nebi, Kerem-i Ali, gülbank-i Muhammed, Hünkâr Bektâş Velî, demi Pîr, Kerem-i evliya, gerçek erenler demine hû ... "

Dede duâsını bitirdikten sonra Zâkirler ayrıca bir müsaade beklemeden, "*Kırklar Samahı*"nın ağırlanmasını çalmaya başlarlar.

Mirâclama sırasında "Samah" yapanlar saftaki yerlerine geçip otururlar. Meydanın müsâadesi, genişliği oranında samahcı, "*Kırklar samahı*" yapmak üzere meydana gelir. Genellikle altı erkek, altı bacı olmak üzere oniki sayısını tamamlarlar. Bulunmadığı takdirde daha az sayıda da olabilir.

Ağırlama:

Sabahtan yönümü Hakk'a döndürdüm

Muhammed Ali'yi göreyim deyû

Dünyanın gâmından çektim elimi

Mürşid-i Kâmil'e ereyim deyû

Varub bir kâmil'e yoldaş olmağa

Ahd eyleyüb ikrarında durmağa

Dört duvarın binasını kurmağa

Ararım üstadım bulayım deyû

Aşıkım serimi sevdaya saldım

Aşkın ateşine tutuldum yandım

Îmâm eşiğinde peymançe durdum

Ali'nin yoluna öleyim deyû

Yürüme;

Ol Îmâm Hasen'i canımla sevdim

Mazlûm Hüseyin'in gulâmı oldum

Îmâm Zeynel ile zindanda durdum

Kendimi kırk pâre böleyim deyû

Her zaman anarım kesmem zikirim

Adına kurbanım Îmâm Bâkır'ın

Dünü gün vird'eyleyip okurum

Ca'fer'den bir nasîp alayım deyû

Hızlanma;

Mûsâ Kâzım dâmenine niyâzım

Îmâm Rızâ'ya bağlıdır özüm

Takî Nakî Askerî'yedir sözüm

Mehdî ile kılıç çalayım deyû

Kul Velî'm Hakk'a secde ederim

Hakk'ın buyurduğu yola giderim

Dinim Hakk'dır Hak kelâmı ederim

On İki Îmâm'a ereyim deyû

Samahcılar duâya durur. Dede duâ verir: "*Allah Allah. ... Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hâsıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak, Muhammed, Ali vere. Döndüğünüz samahlardan hayır hasenat göresiniz. Ebû Zerr-Gıfârî'nin Hazreti Fâtımâ'nın hüsn-i himmeti üzerinizde ola. Aliyye'l Murtazâ Kırklar samahına kaydede, gerçeğe hû ... "*

Samahcılar saftaki yerlerine gidip otururlar. Sıra "*Sakka suyuna*" gelmiştir. Rehber, "*Edeb, erkân*" der. Herkes diz üzeri gelir. Sakka, su dolu bir kapla dâr'a durur ve şu tercemanı yüksek sesle okur: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Ve ce'alnâ minel mâi külli şey'in hayy.*¹³⁷ *Allahümmec'alhu şifâün min külli dâi. Selamullâh alâ Îmâm Huseyn ... Ve âl-i Îmâm Huseyn ... Evlâd-ı Îmâm Huseyn ... Lâ'netullah kâtil-i Îmâm*

¹³⁷ Enbiya Sûresi 30. ayet: “ ... Bütün canlıları sudan meydana getirdik...” .

Huseyn ... ,¹³⁸

Lûtfuna muhtâcız eyle ihsan yâ Huseyn

Derdimize senden derman eyle derman yâ Huseyn

Gayrî'ye muhtaç kılma âşıkân'ı el'amân

Sen medet kıl bizlere her vakıt yâ Huseyn

Sad hezaren lânet olsun ol gürûh-u dalâl'e

Nakz-ı ahd ile şehîd kıldılar anlar seni yâ Huseyn

İsm-i Pâkin aşkı için zikredeni koyma zulmette hergiz

Bermurâd et dîde-i giryân ile ağlayanı yâ Huseyn

İznin ile su tabşırdım akşına vermek için

Aşkınla içenlere kıl âb-ı hayat yâ Huseyn

Bercemâli Muhammed, Kemâl-i Hasan, Huseyn, âl-i râ bülende salavât..." Cem'de bulunanlar; "Allahümme Salli 'alâ Seyyidinâ Muhammed ve alâ Âl-i Muhammed" diye salavat verirler.

Sakka elindeki sürahiden küçük bir bardağa birer yudumluk su koyarak Dede ile beraber üç kişiye su verir. Su verirken yüksek sesle:

"Geçmişiz biz can-ü başdan erenler aşkına

¹³⁸ Ey Allah'ım! Onu her derde deva kıl. Allah'ın selâmı İmam Hüseyin'e ve onun soyuna ve çocuklarına olsun. İmam Hüseyin'in katiline Allah'ın laneti (olsun) "

Can gözü dem be dem Hakk'ı görenler aşkına

Kerbelâ deşt-i gâmında can verenler aşkına

Gözüm yaşı sebil ettim Şâh'ı Şehidân aşkına" der..

Bundan sonra Sakka meydanın çevresinde dolanarak elindeki sudan az miktarda olmak üzere bütün cem'de oturanlara serper. Bir taraftan su serperken bu iş süresince yüksek sesle: "*Selâmullah Yâ Huseyn ... Selâmullah Yâ Huseyn,.. Selmullah Yâ Huseyn... Ahmed-i Muhtâr aşkına ... Hayder-i Kerrâr aşkına... Sâdık-ı Sakka Selmân Pâk aşkına... Sakkahüm Yâ İmâm Hasan ... Sakkahüm Şâh Huseyn... Kıl Şefâat katresi düşene Yâ Huseyn ... Yardım eyle Allah Allah çağrışana Yâ Huseyn ... Selâmullah Yâ Huseyn Selâmullah Yâ Huseyn ... Selâmullah Yâ Huseyn*"

Sakka bundan sonra meydanın ortasında dâr'a durur. Dede duâ verir: "*Allah Allah ... Hizmetini şehidler Şâhı kabul etsin. Selmân-ı Pâk'ın himmeti üzerinde olsun. Gerçeğe hû...*"

Bundan sonra zâkirler rnersiye okurlar:

“İtmeyüp Şâh'ı Peygamber'den hayâ Hak'dan hazer

Kûfiyân-ı bî vefalar nakz-ı ahd etmiş meğer

Kurretü'l-ayn-ı Rasûl'ü eylemişler derbeder

Var ise gel Hâtır-ı Şâh-ı Rasûlullah eğer

Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer

Ver bize lütfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber”

(...)

Mersiye okunmasından sonra Sofracı elinde ekmek ve kurban lokması olduğu halde meydanın orta yerinde dâra durur ve şu tercemanı okur: *"Evvel Allah diyelim ... Kadîm Allah diyelim ... Geldi Ali sofrası Hak versin biz yiyelim. Allah eyvallah, gerçeğe hû."*

Dede duâ verir: *"Allah Allah ... Hayır hizmetin kabul, muradın hâsıl olsun. Sofran, Kanber'in serdiği sofrası olsun. Gerçek erenler demine hû..."*

Cem'de bulunanların sayısına ve meydanın genişliğine göre birkaç yere sofrası serilir. Lokmalar konur. Herkes sofrada yerini alır. Dede, Besmele'den sonra İnsan süresinin "Onlar içleri çektiği halde yiyeceği yoksul, öksüze ve esîre yedirirler. 'Biz sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz; bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz' derler" mealindeki (76/8. ve 9.) âyetini okur ve devamla, *"Allah ... Allah...Lokma hakkına, evliyâ keremine, gerçekler demine..."*

Destûr Pîr, izn-i mürşîd yürüyenin lokması yürüye gerçeğe hû..." diye destur verir. Sofralarda oturanlar yemeklerini yerler. Bütün sofralar yemeğini bitirince dede, sofranın duâsını yapar. Yemek yiyenler ve hizmet edenler, iki ellerinin parmak uçlarını sofraya koyarak o vaziyette dedenin duâsını cümle sonlarında *"Allah ... Allah ... "* diyerek dinlerler. Duâ şöyledir: *"Allah ... Allah ... El-hamdülillâh, El-hamdülillâh, Sümmel El-hamdülillâh ... Nimeti Celîl, Berekât-ı Haîll, Şefâat-i Rasûl, İnâyet-i Ali, Himmet-i Velî... Bu gide, ganisi gele ... Hak Muhammed Ali kabul ede. Yiyene helal, yedirene delîl ola... Yiyeni, yedireni, pişirip getireni Hak saklaya, Hızır bekleye, Şey'en lillâh, Allah, eyvallah hû..."*

Duâdan sonra sofrada yer alamayanlar veya arzu edenler yemeğe devam ederler. Ayrıca duâ okunmaz.

Dem içenler, on iki hizmetin devamı sırasında verilen aralarda ve lokma sırasında dem içebilirler. Mehmet Eröz; Cemlerin bir *işret ve ahlaksızlık meclisi* olmadığını, tam aksine, "hak meydanı" adı verilen hakkın, hakikatin

orada olduğuna inanılan birer ibadet meclisi olduğunu belirtir. Tahtacı oymaklarında, *hayırlı* alındıktan sonra, içki bitmiştir ve artık yemekte ve dışarıda daha içki içilemez, çünkü o, “aşk dolusu”dur, “içki”değildir, o yüzden dolu, “kutlu” sayılır.¹³⁹ Ancak hiçbir zaman sofraya dem konmaz. Demi içenlere “Sâkî” verir. Dem bardağını alanlar dedenin önünde diz üzerine gelip duâsını aldıktan sonra demini içer veya dede önceden müsaade etmişse olduğu yerde diz üzeri gelip, iki eli arasına aldığı bardaktaki demi, öne hafifçe eğilip dedeyi ve cemaati selamladıktan sonra sır eder (içer). Dem dağıtan sadece sâkîdir. Başkaları ve özellikle bacılar, kesin olarak dem dağıtamazlar.

Yemekten sonra, “Carcı” meydana üç defa süpürge çalarak dâra durur. Dede; “Allah Allah ... Hayır hizmetinden şefâat bulasın. Seydi Ferrâş’ın himmeti üzerinde olsun gerçeğe hû.” diye duâ verir.

Zâkirler, üç nefes bir düvâz söylerler.

(...)

Düvâzı takiben dede duâ verir. Bu gülbang aynı zamanda cem birleme gülbangidir. Bununla beraber bu düvâzdan sonra cemin sona ermesi gerekmez. Ceme katılanlar arzu ederler ve Dede de uygun görürse muhabbet, deyiş düvâz ve samahlarla istenildiği kadar sürdürülebilir. Kural, Görgü Cemi’nin bu düvâzdan sonra Dedenin verdiği duâ ile sona ermesidir. Duâ: “Allah ... Allah ... Akşamlar hayrola. Hayırlar fethola, şerler def’ola. Mü’minler şâd ola. Meydanlar âbâd ola ... Sırlar mestûr ola. Hak, Muhammed, Ali erenler ceminde hizmet bezledenleri, cem’de bulunan bacıları, kardaşları cümle Muhibb-i Ehl-i Beytle beraber dîdârlarından katarlarından ayırma ... Oniki İmâm, Ondört Masum-u Pak, Onyedî Kemberbest’in himmetleri üzerimizde ola. Kutbü’l-Ârifîn, Gavsul-Vâsilîn Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî muîn ve destgîrimiz ola ... Üçler, beşler, yediler, kırklar ve ricâl-el gayb erenleri safâ nazarlarını esirgemeye. Cenâb-ı Hak cümlemizi münkir münâfık şerrinden, adû mekrinden hıfz-ı emânde ey-

¹³⁹ M. Eröz, a.g.e., s. 109, 125,126.

leye. Dertlerimize dermân, gönüllerimize imân, hastalarımıza şifâ, borçlarımızı edâ nasib eyleye. Gürûh-i Nâci'ye ve Zümre-i Sâlihîn'e katılmak müyesser eyleye. Nâmerde muhtâç eylemeye ... Vaktımız hayır gele. Dil bizden, nefes Hazret-i Pîr Hünkârımız Hacı Bektâş Velî'den ola ... Oturan duran, koğsuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koyan sağ yata selâmet kalka ... Ali yoldaşı, Hızır kılavuzu ola. Gerçek erenler demine Hû... "

Cem'de bulunanlar meydana niyaz ettikten sonra çekilip evlerine giderler. Dede ile hizmet sahipleri kalınca dışarıdaki bekçiler de çağrılır. Rehber sağ başta olmak üzere duâyâ dururlar. Dede: "*Allah ... Allah ... Hizmetleriniz Hünkâr Hacı Bektâş Velî Dergâhı'na yazıla. Hizmetiniz kabul, murâdınız hâsıl ola. Allah korktuğunuzdan emin, istediğinize nâil eyleye Hizmetinde bulunduğunuz erenlerin evliyâların himmetleri sizinle beraber ola. Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali, gerçekler demine hû* "

Duâyı müteakip Dede ayağa kalkar. Çerağı meydanın ortasına getirir. Yönü *Peygamber Postu* denen kendisinin vekaleten oturduğu posta dönük olmak üzere diz üzeri oturur. Hizmet Sahipleri Dedenin geri tarafında duâdaki sırayı bozmadan ayakta beklerler. Dede: "*Allah .. Allah ... Bâtın oldu çerâğ Nûr-i Ahmed. Zâhir oldu Şems-i Mâh-ı Muhammed. Allah Eyvallah Hû dost ...* " der ve çerâğı sır eder, başka deyimle delili dinlendirir.

Hep birlikte meydân-ı erenlere niyaz ederek cem evini terk ederler.¹⁴⁰

E- MUSÂHİPLİK (İKRAR) ÂYİNİ

1- Musahiplik Kurumu

Arapça kökenli bir kelime olan musahiplik, *arkadaşlık yapmak, eşlik etmek ve refakat etmek* gibi anlamlara gelir. Musahip ise, *arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan* anlamına gelir.¹⁴¹ Alevi/Bektaşî geleneğinde ise, daha önce ikrar vermiş olan veya kan bağı da taşımayan evli iki

¹⁴⁰ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.334-366

¹⁴¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut, C.I, s.519-521

kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakk'a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan manevi kardeşliği ifade eder.¹⁴² Aleviliğin temel kaynağı olan *Buyruk'taki* ifadesiyle; "*pir sözünü bilip Tanrı'sını tanıyan ehl-i kâmil katında bir talip ile musahip olmakla marifet kardeşi olunur.*"¹⁴³ Başka bir deyişle musahiplik, evlilik ya da soy ağacı dışında sanal olarak oluşturulan bir akrabalık olup ülkemizdeki Alevi-Bektaşî çevrelerde yüzyıllardan beri yaşatılıp günümüze getirilen önemli bir kurumu ifade eder.¹⁴⁴ Musahipliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında dayanışmayı hedeflediği için *yol kardeşliği*, ayrıca bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve musahibine karşı kişinin yaptıklarından, öte dünyada sorumlu tutulacağı için de bazı yörelerdeki ifadesiyle, *âhiret-ahret kardeşliği can kardeşliği gibi isimler* de verilir.¹⁴⁵

Alevi-Bektaşî geleneğinde musahipliğe çok önem verilmiş olup, adeta inanan temellerinden biri şeklinde kabul edilerek saygın bir kurum olarak görülmüştür. Zira bu gelenekte önceleri musahibi olmayanın yola giremediği ve ceme katılamadığı, musahip kurbanından da yiyemediği bilinmektedir.¹⁴⁶ Ülkemizdeki Alevi-Bektaşî çevrelerde yalnızca Bektaşîliğin *Babağan* kolunda bulunmayan musahiplik, genel olarak Bektaşîlikte yaygın değildir. Bektaşîlikte tarikata gönül veren her kadın erkek, evli ya da bekâr her fert, tek başına 'nasip alır', Bektaşî olur, böylece Bektaşî topluluğuna girebilir. Aleviler'de ise, her şeyden önce Alevi bir ana babadan doğmuş olmak şartıyla genellikle de evlendikten sonra, başka evli çiftle musahip olarak topluluğa katılabilir. Bektaşîlik'teki tek tek "giriş, intisap" yerine, Alevilik'te iki çiftten oluşan dört kişinin erkâna girmesi söz konusudur. Buna karşılık musahiplik, Bektaşîler dışındaki Alevi zümrelerde son derece önemlidir, özellikle Tahtacılar'da inancın temel niteliklerinden birini oluşturur.¹⁴⁷ Tahtacı'larda bu yüzden belli bir yaşa gelmiş her inanç mensubu kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Bu kurum, topluluk içinde iki ailenin birbiriyle kardeşlik akdetmesini ifade etmekte olup bu şekilde ailelerin karşılıklı yardımlaşmasını sağlayarak sosyal dayanışmayı hedeflemektedir. Bu haliyle musahiplik, Anadolu Aleviliği içerisinde önemli bir işlevi yerine

¹⁴² E. Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, s.253,254.

¹⁴³ *Buyruk*, (Haz. Fuat Bozkurt) s. 87

¹⁴⁴ Ayten Kaplan, "*Tahtacılar'da Aile ve Akrabalık Kurumu*", *Alevilik*, Haz. İsmail Engin, Havva Engin, s. 381, İstanbul-2004,

5 Harun Yıldız, a.g.m., s.123

¹⁴⁶ M. Eröz, a.g.e., s. 110,111; M. Yaman, s. 211-215

¹⁴⁷ M. Eröz, a.g.e., s.111; E. R. Fırlı, a.g.e., s. 313,314

getirmektedir.

Alevi toplumunun doğal bir üyesi olmaktan, gerçek bir üyesi olabilmeye geçmek ve toplum içerisinde sosyal bir mevki elde edebilmek için kişinin musahipli olması gerekir. Gerçi musahipli olmadan önce de kişi, doğuştan Alevidir ve o topluluğun mensubudur. Fakat asıl mensubiyet, evlendikten ve kendilerine musahip olarak başka bir evli çift bulduktan sonradır.

Bu yüzden ülkemizde bazı yörelerde musahiplik cemi, *ikrar verme cemi* diye de anılır.¹⁴⁸ Bu çerçevede *Hataî mahlaslı* olan Şah İsmail (930/1524)'e ait olan şu dörtlük Alevi/Bektaşî çevrelerde sık sık okunur.

“Yol oğlundan bağçenizi sakınman

Yen yedin yemişiniz koruman

Musahipsiz yedi adım yürümen

Musahibi olmayan anda yorulur.”

Musahiplik cemi, Alevi geleneğinde oldukça önemli, önemli olduğu kadar da görkemli ve ayrıntılı bir âyindir. Bu âyinden sonra her iki aile, birbirinin dünya ve ahirette musahibi ve kardeşi olur, hatta birbirlerini kardeşten de üstün görürler. Bu yüzden musahiplik kan kardeşliğinden daha önemlidir. Bu durum ülkemizde değişik yörelerde, “yol kardeşi, bel kardeşinden daha ileridir” sözüyle ifade edilmektedir. Bu tören gelenek içinde aynı zamanda, “yeniden doğuş, topluluğa giriş” anlamına gelmektedir. İçerdiği anlam ve beraberinde getirdiği sorumluluklar açısından da zor bir durum ve süreci ifade eder.¹⁴⁹

Birbirinin musahibi olan iki aile, ömür boyu birbirlerinden sorumlu olurlar. Namus, mal ve mülk dışında hemen her şeyleri ortak sayılır. Musahip olan erkeklere *kardeş*, kadınlara *bacı* denir. Musahip olanlar, hayatları boyunca birbirlerine destek olurlar; acı ve sevinçleri birlikte paylaşırlar. Birbirlerinin evine öz kardeşlerinin evine girer gibi teklifsiz, habersiz, gayet doğal bir şekilde girebilir ve yemeğini yine aynı şekilde yiyebilirler. Arasında asla senlik-benlik

¹⁴⁸ E. R. Fırlıklı, a.g.e., s.313; Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan, **Alevilik Bektaşilik Tartışmaları**, s.114 Ankara-1997

¹⁴⁹ H. Yıldız, a.g.m., s.126

olmaz. Birbirlerine karşı sorumluluğu, ölünceye kadar sürer. Eğer taraflardan biri ölürse, diğeri ölenin eşi ve çocuklarına bakma sorumluluğunu üstlenir. Yine birinin başına bir felaket gelse, sözgelimi tarlasını sel alıp götürse, hayvanlarını kaybetse ya da düğün yapacak olursa, kan bağı olan kardeşinden önce musahibi onun yardımına koşar, imkânına göre ona yardımcı olur ve böylece sevincine ortak olduğu gibi acısına da ortak olur. Musahibin, imkânı olduğu halde yol kardeşine yardım etmemesi alevi toplumunda iyi karşılanmaz ve bu durum büyük bir günah olarak değerlendirilir.¹⁵⁰

Musahipler, birbirlerinin gidişatını, çocuklarının hal ve hareketlerini sürekli kontrol ederler. Gençlerin, kötü yollara sapmaması için göz kulak olurlar. Musahip olanlar, kendi çocuklarına karşı üstlendikleri yükümlülükleri, diğerinin çocuğuna karşı da yüklenmelidir, bu yüzden çocuklarını birbirinden ayırmamalıdır.¹⁵¹ “Dolayısıyla musahip olanlar, hayatlarının her safhasında birbirlerine yardımcı olmak durumundadırlar. Ekonomik anlamda yardımlaşma, musahipliğin temel niteliklerinden biri olup musahiplik, toplumsal dayanışmayı sağlar. Böylece birbirine kenetlenmiş bir toplum oluşturur, dayanışma ve ortak sorumluluk bilincini yerleştirir. Bu çerçevede musahiplik, Anadolu Aleviliğinin en özgün dayanışma kurumudur.”¹⁵²

Musahipli ailelerin çocukları da birbiriyle yedi kuşak boyunca evlenemezler.¹⁵³ Birbirine musahip olan iki kişi öz kardeş gibi kabul edildiğinden her iki aile çocukları da kardeş olarak kabul edilir. Bu yüzden musahiplerin çocukları arasında evliliğe kesinlikle izin verilmez. Türk toplumlarında kardeş çocukları evlenebilmesine karşın, musahip olanların çocuklarının evlenmemesi, musahip kardeşliğinin ne kadar etkili ve köklü bir kurum olduğunun göstergesidir.¹⁵⁴

“Ayrıca musahip olanlar, yapmış olduktan kabahat ve kötülüklerin hesabını da birlikte verirler. Bu yüzden eğer biri hata yaparsa diğeri, onu uyarmakla yükümlüdür; bundan dolayı biri, düşkün olursa diğeri de düşkün sayılır. Bu şekilde kişilerin birbirlerini hem eğitmeleri, hem de birbirlerini tamamlamaları beklenir. Böylece musahipler, birbirlerinin yapabilecekleri

¹⁵⁰ H. Yıldız, a.g.m., s.127

¹⁵¹ Orhan Türkdoğan, **Alevi Bektaşî Kimliği**, 227,471; E. R.Fırlalı, a.g.e., s. 314.

¹⁵² H. Yıldız, a.g.m., s.127

¹⁵³ İ. Melikoff, a.g.e., s. 274

¹⁵⁴ M. Eröz, a.g.e., s. 111-112.

kötülüklerle karşı sorumlu olacakları için de, Alevi toplumu içerisinde musahiplik, yüzyıllardır bir sosyal kontrol mekanizması işlevini de yerine getirmektedir.”¹⁵⁵

Türkiye’deki Alevilerin temel kaynaklanandan biri olan Buyruk’ta da musahipliğe çok fazla önem verilmiştir. Buyruk’ta musahiplik Hz. Muhammed’in: *"Ey inananlar, her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin"* buyruğuna dayandırılır. Yine Buyruk’ta Musahiplik hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Musahiplik andı, kişi yaşamında yalnız bir kez yapılır. Ölüm, dargınlık ya da ayrılık gibi nedenlerle bu and bozulsa bile bir daha yapılmaz”, “Her kişinin kendi yaşıtında ve kendi düzeyinde biriyle musahip olması uygundur.”¹⁵⁶

"Bu and, çok önemlidir; bu andı bozanlar, Muhammed-Ali'nin yolundan çıkmış kimselerdir. İşleri bozuk, sonları karanlıktır. Tanrı katında Muhammed-Ali'nin şefaatinde yoksundurlar. Ahirette Tanrı'nın gazabı onların üzerinedir. Dört kapının sürgünü, kırk makamın lanetlisidir".¹⁵⁷

"Musahip, musahibin evine teklifsiz girer. Malını teklifsiz alır, yemeğini teklifsiz yer, çünkü musahip, musahibin kardeşidir. Kardeş, kardeşinin evine teklifsiz gider.”¹⁵⁸

"Gerçek musahip, öbürünün yarasına ilaç olandır. Musahip, kardeşinin inleyişini duyandır, kardeşinin derdine derman olandır. Kardeşinin küfrünü iman sayandır. Kardeşinin derdine derman olmayan, küfrünü iman saymayan musahip olamaz. Musahip olanların her durumda, her konumda birbirine bağlılıklarının sonsuz olması gerekir”¹⁵⁹

Alevilik’te, musahip olacak kişilerde bulunması gereken bazı şart ve ölçüler vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi yukarıda da belirttiğimiz gibi evli olmaktır.¹⁶⁰ Bunun yanı sıra aynı dili konuşmaları, aynı çevrede oturmaları, ekonomik imkânlarının ve yaşlarının birbirine yakın olması gerekmektedir. Ayrıca musahip olacak kimselerin ana-baba ve eşlerinin de bunu onaylaması gerekir.¹⁶¹ Aslında Alevi geleneğinde kimlerin musahip olabileceği ayrıntılarıyla belirtilmemekle birlikte temel ilke, birbirleriyle her yönüyle eşit

¹⁵⁵ H. Yıldız, a.g.m., s.127

¹⁵⁶ Buyruk, (F. Bozkurt), s.52

¹⁵⁷ Buyruk, (F. Bozkurt), s.53

¹⁵⁸ Buyruk, (F. Bozkurt) s.70-71

¹⁵⁹ Buyruk, (F. Bozkurt,) s.71

¹⁶⁰ 7/241(13), 1/161 (16)

¹⁶¹ İ. Üzüm, a.g.e., s.113; Buyruk (Haz. F. Bozkurt) s.52

olanların musahip olmasıdır. Örnek olarak dedenin musahibinin dede, talibin musahibinin de talip olması gerekir; yine genç birinin yaşlı bir kimse ile musahip olması doğru değildir. Her iki tarafın huy ve karakterlerinin birbirlerine uygun olması, yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olmaları, sosyal statü ve eğitim düzeylerinin birbirine yakın olması, arada büyük farklılıkların olmaması, aralarında gizli şeylerin olmaması, aileler arasında küskünlük, dargınlık, düşmanlık, kan bağı ve iki göbek ötesine kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmaması gerekir. Bu çerçevede Buyruk, daha da ileri giderek musahip olanların aynı şehirde, aynı köyde ve hatta aynı mahallede oturmalarını şart koşar¹⁶². Böylece musahip olanların her zaman birbirlerinin yardımına koşacak imkânının bulunması hedeflenir.

Musahiplik kurumunun, eski Türk inanç ve gelenekleriyle ilişkili olduğu muhakkak olmakla beraber zamanla İslâmi bir kimlik kazandırıldığı görülmektedir. Söz gelimi *Buyruk* açık bir biçimde musahipliğin Muhammed ile Ali'den kaldığını belirtir.¹⁶³ Buna göre Hz. Muhammed Mi'râc dönüşünde Kırklar Cemi'ne katıldıktan sonra ashabıyla görüşmüş, onlardan her iki kişinin birbiriyle musahip olmasını istemiş, kendisi de Hz. Ali ile musahip olmuştur.¹⁶⁴ *Buyruk*'un başka bir versiyonunda ise Âdem'le Cebrâil'in musahip olduğu anlatılır.¹⁶⁵

İkrar vermeyen yani musahibi olmayan bir Alevi, toplumdaki statüsü ne olursa olsun, ne denli bilgili olursa olsun reşit sayılmaz. Yola alınmayan kişi Alevi sayılmaz.¹⁶⁶

Musahipli olmaya aday kişiye Talip denir. Talip musahipli olmadan, Görgü Cemine alınmaz. Musahipli olmak isteyen can, önce bazı sınavlardan geçirilir. Dedenin köye tâyin ettiği rehberlerden biri veya cemde post sahibi olmuş kişilerden yolu yordamı iyi bilen herhangi birisi, köy gençlerini küçük provalarla bu hayata hazırlar. Bu alıştırmaya sohbetlerinde, yola girme, musahip tutma olmaz ama nasıl olacağı ve önemi anlatılır. Yolda var olan On İki İmam, Kerbelâ, dedelik, mürşitlik, pirlık, dem, samah gibi bazı terimler, söz öbekleri, beyitler söylenip açıklanır. Taliplerin sorularına yanıtlar

¹⁶² Buyruk, (F. Bozkurt), s. 53.

¹⁶³ Buyruk, (F. Bozkurt), s. 52.

¹⁶⁴ Buyruk, (F. Bozkurt), s.14-15.

¹⁶⁵ İ. Üzümlü, a.g.e., s.113.

¹⁶⁶ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul-2004.

verilir. Bu bilgilendirme sohbetlerinde kız erkek ayrımı yoktur. Bu alıştırma törenlerine "Muhabbet" veya "Koldan Kopan Erkânı" denir.¹⁶⁷

Yeni evli çiftler, çevrelerindeki başka yeni evlilerden bir aile ile gönül birliği, görüş birliği içine girerlerse, bir araya gelerek musahip olmak istediklerini önce anne babalarına bildirirler. Çiftlerin aileleri de bu durumu onaylarsa konuyu rehberine açarlar; Rehber, duruma evet derse bu iki aile gereken hazırlıklara başlarlar. Bu hazırlık, yaklaşık bir yıl sürer. Gerek toplum içindeki davranışları, saygıları, efendilikleri, tavırları, gerekse ellerine, dillerine, bellerine sıkı olup olmadıkları v.b. gizliden gizliye, inceden inceye izlenir. Öyle ki bir yerde önlerine sanki rastlantı imiş gibi mal, para bırakılır. Karşlarına onları baştan çıkaracak olaylar çıkarılarak tepkileri gözlenir. Bu sınavları geçerlerse durum dedeye iletilir.¹⁶⁸ Eğer bu sınama süreci içerisinde taraflar musahipliği yürütemeyeceklerine hükmederlerse bu işten vazgeçerler. Böylece kardeşlik andı bozulmamış olur ve daha sonra başka biriyle musahip olabilirler. Musahip olduktan sonra andı bozanlar ise asla bir daha kimseyle musahip olamazlar ve düşkün sayılırlar. Şayet anlaşılabileceklerine kanaat ettilerse âyin için dedeye haber verilir veya dedenin köye gelmesi beklenir.¹⁶⁹

2- İcrası

Musahiplik âyini alevi toplumuna giriş âyiniştir. Bektâşilikte ayrıca Bektâşiliğe giriş için ikrâr âyini vardır. İkrar ayininde musahip tutma olmaksızın münferit olarak kişi Bektâşi olabilir. Biz burada tarihi arka planı ve işlevsel özelliklerini göz önüne alarak Musahiplik âyini vermeyi uygun bulduk. Musahiplik cemi tıpkı görgü ceminde olduğu gibi içinde oniki hizmeti barındıran bir âyindir. Musahip olmak için karar verenler anne babanın rızalığını aldıktan sonra rehberine başvururlar, rehber başvuran çiftler hakkında olumlu kanaate vardysa durumu dedeye bildirir. Dede öncelikle onlara musahipliğin getireceği sorumluluğu hatırlatarak "sakın bu yola gelmeyin, çünkü bu yol zordur; gelme gelme, gelirsen dönme. Gelenin malı gider dönenin canı gider; öl ama ikrar verme, öl ikrarından dönme"¹⁷⁰ diyerek taliplere musahipliğin yükümlülük ve

¹⁶⁷ Nejat Birdoğan, a.g.e., s.240

¹⁶⁸ N. Birdoğan, a.g.e., s. 241

¹⁶⁹ E. Korkmaz, Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü s.310

¹⁷⁰ Buyruk (F. Bozkurt), s.57

kurallarını anlatır, bunu kabul edip etmediklerini sorar. Onlar kabul ettiklerini söylerlerse dede buyrukta da geçen şu gülbangi (duâ) okur:

“Bism-i Şâh. Allah! Allah! Yüzüm yerde, özüm dârda. Dâr-ı Mansûr'da, elerim gani dergâhında. Erenlerden hak hayırlısı şey'en ederim. Allah! Eyvallah, hu dost!”¹⁷¹ Bundan sonra eşlerin en az bir yıl olmak üzere iki ya da üç yıl beklemesi gerekir. Bu süre sonunda Dede köye geleceği günü rehberine bildirir. Böylece musahiplik ceminin günü kararlaştırılmış olur.

Musahiplik cemi Cuma geceleri yapılır. Rehber, yol kardeşi olacılara gündüzden boy abdesti aldırır,¹⁷² bütün köylünün ayrı ayrı rızalarını almaya yollar. Bu arada peyk, cem erenlerine cemin yapılacağını haber verir.

Bir gece önceden hazırlanmış olan cem evine¹⁷³ akşam olunca önce dede girip eşiğe ve postuna niyaz eder, sonra gözcü girer, eşiğe ve dedeye niyaz eder ve duasını alır ve görevinin başına gider, ardından sıra gözetmeksizin öbür görevliler ve post sahipleri önce eşiğe sonra dedeye ve kendinden önce gelen hizmet sahiplerine niyaz ederler ve yerlerini alır. Sonra dede çerağcıya çerağı (delil, mum, kandil) uyandırmasını (yakmasını) söyler. Çerağ gülbeni okunur. Bundan sonra rehber cemin niçin yapıldığını açıklar, sonra dedenin önüne gelip secdeye kapanır, kalkıp dara durur. Bu sırada dede cemin açılış gülbangini okur. Bundan sonra kurbancı kurban ile içeri gelir. Kurban sahipleri ile birlikte dara durur. Kurbancı kurbanın sağ kulağını kendi sağ kulağına kapatır. Sağ ayağını da sağ gözünün üstüne tutar. Kendi ayaklarını mühürleyip bir süre kibleye doğru durur. Bu sırada dede veya rehber bir tekbir getirir. Tekbirden sonra kurbancı “hayır himmet eyleyin” diyerek kurbanla dışarı çıkar. Musahip yapılacak kimseler rehberle birlikte delile niyaz ederler. Rehber musahip olacılara yardım eder. Başta Mürşid olmak üzere sıra ile oturulur. Rehberle bitişik, daire biçiminde olgun ve bilgili kişiler sıralanır. Onlardan yarım metre arayla diğer canlar yaş sırasına göre otururlar. Cem'in yürütülmesi için görevli oniki hizmet sahipleri de hazır bulunurlar.

¹⁷¹ Buyruk (F. Bozkurt) s.54; Bu gülbanga “gözlengeç duası” adı verilir. F. Bozkurt, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, s.162.

¹⁷² F. Bozkurt, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, s.162; H. Yıldız, a.g.m, s.124; N. Birdoğan, a.g.e., s.242

¹⁷³ Postlar serilir, Horasan'dan getirilmiş kırkbudak şamdanı, yoksa Dörtbudak şamdanı hazırlanır, rehber ceme gireceklerin kefenlerini ve kurbanlık koyun yününden örülmüş kuşaklar “tığbent”i hazırlar. Bkz.:N. Birdoğan, a.g.e., s. 242

Cem bu şekilde kurulduktan sonra, Rehber ayağa kalkar, düğmelerini ilikler, belini bağlar, Mürşid'e niyaz eder ve secde'ye kapanır, secdede avuç içleri yukarı gelecek şekilde kendi elini öper. Sonra Mürşid'e gider, onun elini öper, Mürebbi'nin elini öper, halka ile "cümlenizin niyazı" der, niyaz olur, halkadaki yerini alır.¹⁷⁴

"Ey mü'minler! Filan oğlu filan, falan oğlu falan ile Muhammed-Ali kavlince musahip kavline girmek istiyorlar. Ali ve Muhammed'e ümmet ve kul ve onların sülûküne (yoluna) girmek üzere arzu ediyorlar. Siz bu adamları biliyor musunuz? Bunların cediti ve silsilesi, Evlad-ı Resûl'e biat edenlerden ve ikrar verenlerden midir? Allah için Şahadet ediniz... "

Cemaat şahadet ettikten sonra mürşid: "Bu canlardan hoşnut ve razı mısınız?" diye sorar. Cemaat de şahadet ettiklerini icra ve rızalık verdikten sonra, Rehber olan kimse, musahip olacak kimselerin boyunlarına tülbent takıp, önüne diz üzeri çöktürür ve:

"Bakınız evlatlarım! Sizin sülûk ve arzu ettiğiniz musahiplik kavli, büyük kapıdır. Bu musahiplik kavli iptida Ali ile Muhammed'den kalmıştır. Bunun kadrini bilmeli. Şimdi, birbirinize candan bağlı mısınız? Birbirinizi seviyor musunuz? Bu ikrar'dan, bu iman'dan dönmeyesiniz. 'Lahmike lahmî, demmike demî, cismike cismî'¹⁷⁵kavline giriyorsunuz. Canı candan, kanı kandan, teni tenden, malı maldan ayırmayacaksınız. Ayıracak olursanız, lanet olsun mu? (Üç kez sorar). Hazret-i Ali'nin Zülfikâr'ına uğraya mısınız? Yüzünüz kara olsun mu? (Bunu da üç kez sorar)."

Musahip olacaklar, her sorunun ardından "Eyvallah!" diye cevap verirler.

Ondan sonra, Oniki imam'ların adlarını anıp:

"ikrarınız kadim ola, yüzünüz ak ola. İşiniz sağ ola. Muhammed-Ali yardımcınız, gözcünüz, bekçiniz ola. Bu peymandan (sözden) dönmeyesiniz. Birbirinize muhabbetiniz daim ola. Muhammed-Ali yoluna inancınız ziyade ola. Pirinizin, rehberinizin yoluna canınız feda ola. Mü'min kardeşlerinize riayetiniz çok ola. Başınız

¹⁷⁴ M. Yaman; a.g.e., s.213

¹⁷⁵ "Senin kanın benim kanım, senin cismin benim cismim."

devletli ola. Ağzınız tatlı kala. Haramdan, zinadan, yalandan, kinden, kibirden, beri olasınız. Sağlıklı, mutlu olasınız. Malınız arta, Hakk'a yaraya. Üçler, Beşler, Kırklar, Yediler, erenler, evliyalar, âşıklar, sadıklar, ayıklar uyanıklar, Hıdır Abdal Sultan, Gözcü Karacaahmet Sultan, Viranı Abdal, Sultan Nesimi, Hatayı Sultan, Kızıl Deli, Pirim Hünkar Hacı Bektâş Veli bu ahitte, bu demanda ber-karar eyleye. Gerçeğin demine hû mü'mine ya Ali.”¹⁷⁶ der. İki can, böylece musahip kardeşi olmuş olur.

Musahiplere bütün vazife ve yükümlülükleri telkin edildikten sonra, “eline-diline-beline” sahip olmaları ihtar edilir. Aksi halde o toplulukta yaşayamayacağı, içlerinden çıkarılacağı, anlatılır. Bu kurallara uymanın bir sonucu olarak: Eğer bir Alevi köyünde hırsızlık, zina, haksızlık, saygısızlık ve benzeri toplumun suç saydığı kötü davranışlar olursa, çağırılıp, kendisinin cemaat huzurunda and içtiği hatırlatılır ve kendisinden "Fahr-i Alem'in, Şah-ı Velayet'in, Ehl-i Beyt'in bu yolun piri Hacı Bektâş Veli'nin razı ve hoşnut olmayacağı ona güzelce anlatılır, ıslaha sevk edilir.

Musahiblik Töreni'nde 12 hizmet yerini alır, sazlar, semahlar, irşatlar yapılır, lokmalar dağıtılır. Hatayî'nin Musahiplik ile ilgili bir dörtlüğü şöyledir:

"Murtaza Ali'yi candan seversen

Aç gözün, canın gafletten uyandır

Musahipsiz ile durma oturma

Bir içim su'çersen külli ziyandır

Bu arada dolu (şarap, rakı) veya bazı bölgelerde şerbet sunarlar. Ve öteki erkânın yerine getirilmesiyle birlikte iki çift musahip olur. Artık bundan sonra bu iki çift birbirinden sorumludur.¹⁷⁷

¹⁷⁶ M. Yaman, a.g.e., s.213-214

¹⁷⁷ İlyas Üzüm, a.g.e., s.113

Bugün, Musahiplik Cem'i geçmişteki otantik uygulanişından hem kısa, hem de bölge özelliklerinden kaynaklanan farklılıklarla uygulanmaktadır. Bunun da ötesinde kentlerde ve bazı bölgelerde tümüyle uygulamadan kalkmış durumdadır.¹⁷⁸

F. ABDAL MUSA KURBANİ (ÂYİNİ)

1. Tanımı.

Abdal Musa¹⁷⁹ Kurbanı (Cem'i) Bütün köyün katılımı ile gerçekleştirilen birlik Cem'idir. Tohumlar toprağa atılmadan önce yani kış aylarında yapılır. Perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde yapılması bazı bölgelerde gelenekleşmiştir. Genellikle komşuların istekleri, şahısların kurban kesmek istemeleri veya köye Dede veya başka bir konuk geldiğinde köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Musa kurbanına karar verirler. Bu âyinde bulunacak olanların tamamı kurban ve diğer masraflara katılır.¹⁸⁰ Abdal Musa kurbanı Görgü yapılsın yapılmasın, her yıl yapılan bir kurbandır. Görüm yapıldığında da son gece Abdal Musa'ya ayrılır. Abdal Musa için köyün tüm evlerini pervâneler dolaşır. Abdal Musa töreni için yardım toplarlar. Toplanan yardımlar birleştirilir. Köylünün yardımı ile yiyecekler yapılır, ince ekmekler açılır. Özellikle gençler "Abdal Musa dileklerini versin" diye gece sabahlara dek çalışırlar. Tüm gereksinimler karşılanır. Bu işlerin bitirilmesi iki üç gün zaman alır.¹⁸¹

Lokma pişince Dede: "Allah! Allah! Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin. Yiyenlere nur-ı iman ola. Hastalar şifa bula. Müminler şad ola. Münafıklar berbâd ola. Üçler, beşler, yediler, on iki imamlar, on yedi kemerbest, kırklar, seksen bin Rum erenleri, doksan bin Horasan pirleri, yüz bin gâib erenleri, Hak-Muhammed-Ali, pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa kurbanlarımızı kabul eyleye. Dilde dileklerimizi,

¹⁷⁸ Esat Korkmaz, Anadolu Aleviliği, s.341

¹⁷⁹ Abdal Musa'nın gerçek yaşamı hakkında kesin bilgiler elde yoktur. Ancak, Orhan Gazi döneminde yaşadığı ve Yeniçerilerle birlikte savaşımlara katıldığı tarihsel bir gerçektir Abdal Musa'nın söylenceye dayanan yaşamı Abdal Musa Velayetname'sinde ayrıntılı biçimde anlatılır Orada, Abdal Musa'nın kendisini yakalamaya gelen Teke Beyine karşı dört-beş yüz müridiyle semah ede ede yürüdüğü anlatılır. Günümüzde Antalya-Elmalı'ya bağlı Tekke köyünde mezarı ve tekkesi bulunmaktadır.

¹⁸⁰ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.331-332.

¹⁸¹ F. Bozkurt, a.g.e., s.190.

gönülde muratlarımızı ihsan eyleye. Gerçeğe hu!" der.¹⁸² Duadan sonra lokmalar yenir, cem yapılır.

Bu cemi uygulayan alevi halk, Abdal Musa kurbanı kesildiği yıl köyde elem keder hastalık olmayacağına, ekin ve ürünlerin bereketli olacağına, doğan çocukların ana-babalarına ve büyüklerine saygılı olacağına inanırlar.¹⁸³

Bu tür dinsel törenler toplumu birleştirmeyi amaçlayan törenlerdir. Abdal Musa adı verilen dinsel tören genellikle İç ve Doğu Anadolu'da yaşayan Aleviler arasında yaygındır. Bu tür dinsel törenlerin ortak özelliği, ayrıcalıksız tüm topluma açık olmalarıdır. Oysa musahiplik/yolkardeşliği ve Görgü adı verilen dinsel törenlere herkes katılamaz. Toplumda herhangi bir "suç" işlemiş kişiler o törenin dışında kalmak zorunda olduğu halde tarikat dilinde "Düşkün" adı verilen bu kişiler öbür dinsel törenlere katılamamasına karşın, bu törene katılabilirler. Bu dinsel törenlerin başka bir özelliği de kısa süreli olmalarıdır. Genellikle bir gece yapılır. İki ya da üç gece üst üste yapıldığı pek seyrek. Dinsel görünüm altında olmasına karşın bir şölen, bir eğlenti havasını taşır.¹⁸⁴

2. İcrâsı

Şimdi ve tüm ayrıntılarıyla Antalya-Elmalı Tekke köyünde yapılan bir Abdal Musa törenini Fuat Bozkurt'tan kısaltarak verelim:

Tören, köydeki Abdal Musa tekkesine kurban kesmek için gelen iki ailenin gelmesi nedeniyle düzenlenir. Tören Doğu ve İç Anadolu'da yapılanlardan biraz farklıdır.

"Akşam saatlerinde törene katılmak isteyenler birer birer gelmeye başlarlar, Tören odasına girenler eşik niyazı, aşçı niyazı, kurbancı ve ayakçı niyazı yaparlar.

¹⁸² M. Yaman, a.g.e., s.218.

¹⁸³ M. Yaman, a.g.e., s.218.

¹⁸⁴ F. Bozkurt, a.g.e., s.189.

Kapıda şu duayı okurlar:

"Bism-i şah.¹⁸⁵ Allah, Allah ... Eşik özüm, meydan yüzüm, çırak gözüm. Bercemal-i Muhammet kemal, İmam Hasan, Şah İmam Hüseyin, Ali râ bülend salavat."

İçeriye adım atan, dördüncü niyazı gözcüye, beşinci niyazı babaya (dede) verir. Önce besmele çeker. Ardından şu duayı okur:

"Velillahi meşruki vel mavruhi le hey nema tevellü fessema veçullah!"¹⁸⁶ diyerek babaya niyaz eder.

Altıncı niyazı meydancı (çerağcı), yedinci niyazı güvende (sazcı), sekizinci niyazı saki postuna yapar. "Cümleden cümleye" diyerek ortaya gelir. Ortayı niyaz edip yerine oturur.

Törene gelmeden önce herkes evinde abdestini almıştır.

En temiz ve yeni giysilerini giymiştir. Toplum derlendikten sonra tören başlar. Tören babanın şu dua ve sözleriyle açılır:

"Erenler, birler ikiyiz, birliğe başlayacağız. Birbirimize dargın, küskün varsa, barışalım, görüşelim!"

Baba bu sözleri üç kez yineler. Ardından Arapça bir dua okur. Daha sonra şu düvazı okur (28):

Abdal Musa Sultan gazaba geldi

¹⁸⁵ Bismi Şah: Alevi- Bektaşî tabirlerinden olup, Bismillah anlamında kullanılırdı. Şahtan amaç, Ali'dir. Şahın adıyla anlamına gelen Ba ism-i Şah"ın kısaltılmışıdır. Bu tamlamada bir "Ali" kültünün "Allah" kavramının önüne geçtiğini ileri sürenler de vardır. Dünyasal ve yaşamış bir "Ali" kavramı adıyla başlamanın ve onun ölmesine karşılık ruhunun hala yaşadığının bir kanıtı ve mane vi baskısının var olduğunun delili de sayılıyor. Sünnilerce itirazla karşılandığını söylemek gerekir. N.Birdoğan, a.g.e., s.249

¹⁸⁶ Bakara Suresi. 115. ayet. Ayetin aslı şu şekildedir:” Ve lillâhi'l meşrigu ve'l mağribu, fe eynemâ tüvellû, fe semme vechullâh.” Meali: “Doğu ve Batı Allâh’ındır. Şimdi (namaz için) nereye yönelseniz, Allâh’ın yüzü (kıblesi) oradadır.” Buradan da anlaşılmaktadır ki Dede’nin Ayeti aslından bu kadar farklı okuması, dedelerin Kur’an’ı orijinal metinden okumasını bilmediği, başkasından işitme ve ezberleme yoluyla öğrendiğini göstermektedir. Zira İstanbul’daki cemevlerinde katıldığım cemlerde de aynı duruma şahit oldum.

Fetheden Urum'u yaratan medet

Cihân harâb oldu insan az kaldı

Yine ferman senin el'aman medet

Biz de sevenleriz Ali'nin soyun

Bizler de anlarız Hasan Hüseyin

Zindanda vermişsin Zeynel'in payın

Bakır'ı zindanda var eden medet

Yetiş İmam Ca'fer al elden bizi

Her dem arzumendiz, isteriz sizi

Zülfikârı attı yuttu denizi

Necef deryasını kurutan medet

Mürşidim Kazım Rıza'ya varalım

Derdimize derman anda görelim,

Taki, Naki, Askeri'ye erelim

Mehdi'yi mağrada sırreden medet

Hüseyin Gazi Sultan bellisin, cansın

Niyazım kabul et müşkülüm kansın

Hüseyin ovasının gözcüsü sensin

Ayırma koyunu sürüden medet

İmdat sizden ancak Urum erleri

Gaib erenleri Horasan piri

Muallakta tutan Bâb-ı Hayber'i

Cenkte Muhammed'e câr eden medet

Balım Sultan gerçek sırr-ı Ali'sin

Mü'minlerin kanadısın kolusun

Pîrin Hünkâr Hacı Bektâş Velisin

Cansız duvarları yürüten medet

Kul Hüseynim aydur gönle değmeyin

Giderip yükünü alıp yığmayın

Sırlarınız gönlünüzden koymâyin

Mü'minin kalbinde yer eden medet

Bundan sonra cem açılış gülbengini okur: “Bismi şah. Allah Allah... Akşamlarımız hayrola, hayırlar vasıl ola, şerler defola, münkirler mat ola, münafıklar

berbat ola, müminlere şâd-ı hürmet ola, üç ile beşi kesmeye! Namerde muhtaç etmeye, ne idim ne oldum dedirtmeye, kendinden başkasına muhtaç etmeye! Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket, evliyalarından himmet, Hazreti peygamberimizden şefaate eyleye! İkrarımızda sabit ve kadem eyleye! Dertlerimize deva, hastalarımıza şifa, borçlarımıza sır ihsan eyleye! Hak eren, Rum erenleri, Horasan pirleri, gaip erenleri, pirimiz Hünkâr Hacı Bektâş veli, Balım Sultan, Abdal Musa Sultan, Kaygusuz Sultan, Mehter şah Sultan, Niyaz baba Sultan, Veli Baba Sultan, Cemal Baba Sultan, Kolu Açık Hacım Sultan ve cümle sultanları daim kaim eyleyip keremlerimize berdevam eyleye! Oniki İmam, Ondört masum-u Pâk, Onyedî Kemerbest, yetmişiki Şehid-i Şüheda Efendilerimiz şefaate eyleye! Cümlemizi Ehl-i Beyt gurubundan eyleye! Hak erenler, Hızır Nebî, medet senden ya Ali! Pirimiz, tarikat piri Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Balım Sultan, Abdal Musa Sultan, Kaygusuz Sultan yolumuza kılavuz ola! Hak erenler kesilmiş olan kurbanı İmam Hüseyin efendimizin sürüsüne kata! Bin bir sevap eyleye! Hak erenler, bu Cem'e geleceğim diye evinden abdest alıp da, adım adım geldiği adımlarına bin bir sevap ihsan eyleye. Allah Allah diyen canlardan Allah razı ola! Bu cemin toplanmasına sebep olan canlardan da Allah razı ola! Hak erenler hepimizin ibadetini, namazını niyazını kabul ve makbul eyleye! Hak erenler cümlemizi guruh-u nâci fırkasından eyleyip cennet ve cemaleinden mahrum eylemeye! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Şah Abdal Musa'dan ola! Akşamlarımız hakkında hayırlısı ola! Gerçekler demine hû diyelim hû... "

Bütün toplum bu söz üzerine "Hû!.." der. Baba: "Cümle kardeşler, aşk olsun!" Toplum bir ağızdan: "Aşk olsun!" der.

Bu açılış gülbenginden sonra çerağcı Baba'nın yanına gelir şu gülbengi okur:

"Hism-i Şah! Allah, Allah ... Nur-u Muhammet, Ali'den doğuptur, şems-i ulema! Fakirler de zerresinden alalım destur! Allah, eyvallah! Bercemal-i Muhammet Kemal, İmam Hasan, Şah İmam Hüseyin Ali ra bülent salavat!

Çerağcı bunun ardından çerağların yanına gider. Orda ise şu gülbengi okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah. Çerağı ruşen, fahri dervişan, himmet-i pîrân, pîri Horasan! Bercemal-i Muhammet Kemal, İmam Hasan, Şah İmam Hüseyin, Ali ra bülent

salavât!”

Aynı yerde şu ikinci gülbengi okur:

“Bism-i Şâh Allah Allah!.. Seyyid-i saadet, muhip-i saadet, hulasay-i mevcudat, sefi-il yevmil Arasat-ı mevcudat. Bercemal-i Muhammet Kemal, İmam Hasan, Şah İmam Hüseyin, Ali ra bülent salavat! .. ”

Baba bundan sonra Cem açılış gülbengini okur:

"Bism-İ Şah. Allah, Allah ... Akşamlarımız hayır ola, hıyırılar vasil ola, şerler def ola, münkirler mat ola, münafig- lar berbatola, müminlere şad-ı hümet ola, üç ile beşi kes"

Bu kez de ortaya gelir ve şu gülbengi okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Çün çerağı fahri uyandırdık ol Hüda'nın aşkına! Saki-i kevser Aliyyel Murtaza'nın aşkına! Hem Hatice, hem Fâtıma hayrül nisanın aşkına! Ondört Masum-ı pak, Âl-i Âbâ'nın aşkına! Onyedı kemerbest, yetmiş iki şehidi şüheda'nın aşkına! Hem Hasan hulki Rıza, Şah Hüseyin-i Kerbela'nın aşkına! Hem Muhammet Bakır, Nesl-i Pâk-i Murtaza, hem Zeynel abanın aşkına! Cafer-ü Sadık, İmam-i rehnüma'nın aşkına! Hem Musa-i Kazım serfirazı ehl-i hak, ol İmam Rıza-ı Esfiya'nın aşkına! Hem Muhammet Taki, Aliyyen Naki, Asker-i Mehdi sahip livanın aşkına! Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Veli'nin aşkına! Haşre dek yanan yakılan âşıklar aşkına! Bercemal!.."

Yerine otururken ise şunları söyler:

"Erenler, âşıklar, sadıklar, bağıryanıklar, erenlerin cümleden cümleye aşk olsun! Bercemal! ... "

Tüm toplum bir ağızdan:

“Aşk olsun!” derler.

Baba erağcıya dua eder:

*"Bism-i Şah! Allah, Allah ... erağlarımız aydın ola! Meydanlarımız kürşad
ola! Hizmetlerimiz kabul ola! Muratlanmız hasıl ola! Dilde dileklerinizi, gönülde
muratlarınızı vere! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar katarından, Fatıma güzârından
ayırmaya! Dil bizden nefes Oniki İmam, Hüinkar Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan
ola! Abdal Musa Sultan'ın demi devranı yürüye! Şah İsmail Efendimiz hazır ve nazır
ola! Gerçeğe hu!.."*

erağcı yerine otururken yukarda verdiğimiz duayı okuyup oturur. Baba bir
gül Beng daha okur:

*"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Darda duranlar, bızâr görenler. Hak, Muhammet-
Ali isteklerini, dileklerini vere! Gerçeğe hû ..."*

Bu sırada sazcılar saz çalmaya başlarlar. Bu dinsel törende üç sazcı görev
yapmaktadır. Okudukları deyiş yine "Düvaz İmam" adı verilen Oniki imamların adı
geçen bir deyiştir (29)

Muhammet-A-Ali 'yi candan sevenler

Yorulup yollarda kalmaz inşallah

İmam-ı Hasan'ın yüzün görenler

Hüseyin'den mahrum olmaz inşallah

Zeynel Abidin'den bir dolu içen

Muhammet Bakır'dan kaynayıp coşan !

İznile İmam Cafer'e ulaşan

Bundan özge yola sapmaz inşallah

Musa-i Kazım'dan gelen erenler

Can baş feda edip didar görenler

İmam-ı Rıza'ya zehir verenler

Divanda şefa'at bulmaz inşallah

Bir gün olur okuturlar defteri

Şah oğlunun belindedir teberi

Uyanırsa Takıy N akıy Askeri

Açılan gülümüz solmaz inşallah

Şah Hatayi'm bu iş bir gün bitere

Özünü katagör ulu katara

Mehdi şevki bu cihanı tutara

Şah oğluna sitem olmaz o zaman

Deyiş bittikten sonra Baba (dede) sazcılara dua eder:

"Bism-i Şah! Allah, Allah ... Nefesleriniz kimya olsun! Dinleyen canlara şifa olsun! Hak-Muhammet-Ali yardımcınız olsun! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Fatıma güzârından ayırmassın! Abdal Musa Sultan'ın demi devranı yürüsün! İmam Bakır efendimiz yardımcınız olsun! Gerçeğe hû!.."

Toplum: "*Aşk olsun!*" diye dilekte bulunur.

Bundan sonra ilk semah yapılır. İlk semah olarak bu yörede "Baba Semahı" yapılır. Semahçılar önce Baba'nın önüne niyaz ederler. Sonra semaha kalkan kadınlar erkeklere kuşak bağlarlar. Kuşak göbeğin üst bölümünden bağlanır ve önde düğümlenir. Kuşak bağlama işi bitince kadınlar erkeklerin önünde secdeye varırlar. Bundan sonra semah başlar. Semahı iki kadın iki erkek oynar. Açılış semahı olması nedeniyle Cem evindekilerin tümü ayağa kalkar. Semahın sözleri şöyledir:

Şükür olsun yaradanın demine,

Seyyah talip düşmüş bahar evine,

Oniki İmam Hazret Ali yoluna,

h u diyen canlara dedem aşk olsun!

Türbe bağlarına zeyn olur güller

Çevirmiş etrafın şakır bülbüller

Muhabbeti cana katacak yerler

Muhabbete giren cana aşk olsun!

Semahın başlangıcında ezgi yavaş çalınır. Buna koşut olarak kollar yavaş yavaş kaldırılıp indirilir. İki dize söylendikten sonra "Şah, Şah!" diye tempo tutulur. O zaman yavaş dönüşler de başlar. Bundan sonra semahın hızlı bölümü gelir. Hızlı bölüm aşağıda örneğini vereceğimiz deyiş ile yapılır. Bu deyiş on kıtadan oluşan uzun bir deyiştir. İlk beş dörtlük hızlı ikinci beş dörtlük yeldirme olarak oynanır. Buradaki semah üç evreli bir semahtır. Yavaş, hızlı ve yeldirme bölümlerinden oluşur:

Şah Abdal Musa'ya bende olalı

Cümlelerin muradın verir tez elden

Karada sancaklar niyaz edeli

Muhammed'in yadigârı ezelden

Mermer çırak batın olmaz, batında

Rücceti var Muhammed'in zatında

Helas eyle bizi narın katında

Eşiğin bekleyip tozun tozaldan

Semahın bitiminde Baba şu duayı yapar:

"Bism-i Şah, Allah, Allah ... Ellerinizi ağrımasın! Dilleriniz yorulmasın! Hak-Muhammet-Ali yardımcınız olsun! Allah, Allah diyen canlardan da Allah razı olsun!..

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Darda duranlar, bizar görenler ... Hak-Muhammet-Ali isteğinizi vere! Gerçeğe hu!.. "

Önce semah eden erkekler sonra kadınlar Baba'ya niyaz ederler. Daha sonra semahçı kadınlar semahçı erkeklere niyaz ederler. Kuşaklar çözülür. Kadınlar erkeklerin elini öperler. Göğüslerine ve yüzlerine yüz sürerler. Ardından kadınlarla erkekler birbirine değmeden sarılır gibi yaparak birbirlerini kutlarlar. Bu kutlama işlemi sürerken sazcular Genç Abdal'dan bir deyiş çalıp söylerler. Toplum "*Aşk olsun!?*" diyerek sazcuları ve semahçıları kutlar.

Böylece "*Dolu İçme*" bölümüne gelinir. Dolucular dolu ile dara dururlar. Baba dolu için dua eder:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Dolularınız dolu ola! Kalbiniz gani ola! Hak-Muhammet-Ali yardımcınız ola! Getirmiş olduğunuz dolular Ebu Kevser'den ola! Dil bizden nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den, Şah Abdal Musa'dan ola! Akyazılı Sultan efendimiz yardımcınız, şefaathiniz ola! Gerçeğe hû!.."

İkinci gülbenk ise şöyledir:

"Bism-i Şah! Allah, Allah ... Demlerimiz dem ola! Cemlerimiz cem ola! Hak-Muhammet-Ali yardımcımız, şefaathimiz ola! Çekecek olduğumuz demler Ebu Kevser'den ola! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar katarından ayırmaya! Şah Abdal Musa devranı yürüye! Yürüyen kişi yürüye! Gerçeğe hû!..."

Dolucular hizmetlerine başlarlar. Önce dolular (rakı) büyükçe bir kaba boşaltılır. Dolucular kahve fincanından daha küçük kadehleri doldururlar. İlk doluları *"Birliğimize, muhabbetimize erenler!.."* diyerek kendileri içerler. Sonra erenlere dolu dağıtmaya başlarlar. Dolu dağıtılırken dolucu eli ile tüm kadehi kavrar. Dolu kabı sol elinde, kadeh sağ elindedir. Kadehin içindekini erenler göremezler. Doluyu vereceği zaman hafifçe öne eğilir. Kadehi alan kimse de kadehi sağ eli ile göstermeksizin alır. Doluyu içtikten sonra yine aynı biçimde kadehi dolucuya verir. İlk dolu sıra dolusudur. Sıra ile herkese verilir. Sıra dolusu iki ya da üç kez herkesi dolaşır. Ondan sonra yalnız içki kullananlara dolu verilir. Bu sırada sazcılar dolu üzerine yazılmış deyişler çalıp söylerler.

Deyiş:

Bize de şah'tan bir dolu geldi

Bir sen iç saki bir de ceme ver

Hünkâr Hacı Bektaş deminden geldi

Bir sen iç saki, bir de ceme ver!

Payım gelir erenlerin payından

Oniki İmam Meclisi, Ali soyundan

Kırkların ezdiği engür suyundan

Bir sen iç saki bir de ceme ver!

Bu arada lokma faslı başlar. Yufka ekmekler içine konmuş kurban eti Cem'de bulunanlara dağıtılır.

Dolu ve lokma işi bittiğinde, Baba deyiş çalmış olan sazıcılara şu duayı okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Nefesleriniz kimya olsun! Dinleyen canlara şifa olsun! Hak-Muhammed-Ali yardımcınız, şefaatchiniz olsun! İsmi okuduğumuz Muhammet-Ali, pirimiz Hünkâr Hacı Bektâş Veli, Abdal Musa Sultan burada hazır ve nazır olsun! Yapmış olduğumuz ibadetler makbul olsun! Hak katında kabul olsun! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan olsun! İmam Bakır efendimiz yardımcımız, şefaatchimiz olsun. Gerçeğe hû! ..." der.

Toplum bu dua için: *"Aşk olsun!.."* der. Dolucular ortaya gelirler ve şunları söylerler:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Eksik verdik, artık aldık. Artık verdik, eksik aldık. Kemik bizden, kerem erenlerden, eksik bizden, tamam erenlerden. Aşk olsun içenlere, rahmet olsun göçenlere!.." .

Baba topluma döner:

"Sakiler, eksik verdik, artık aldık; artık verdik, eksik aldık, hakkınızı helal edin!" diyorlar. Helal ediyor musunuz?"

Toplum: *"Helal olsun!.."* der.

Baba yeniden doluculara döner: *"Siz de helal edin!"*. der. Dolucular: *"Helal olsun!"* diye cevap verirler.

Baba bu kez doluculara ve dolu sahiplerine dua eder:

"Bism-İ Şah. Allah, Allah ... Hizmetleriniz kabul olsun! Muratlarınız hasıl olsun! Yüzleriniz ak olsun! Hak erenler keselerinize Halil İbrahim bereketi versin. Üçler, beşler, yediler, Kırklar katarından, Fatıma güzarından ayırmaya! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den. Gerçeğe hû!.."

Dolucular yerlerine otururlar. Süpürgeci yeri süpürür.

Yeniden semah başlar. Bu sefer yapılan semah Kırklar Semahı'dır. Semah başlamadan Baba dışarı çıkar. O dışarıdayken sazcular semahı çalmaya başlarlar. Cem evinde bulunanlar sıra gözetmeksizin semaha kalkarlar. Çerağcı çerağ tepsisiyle gelip semahçıların ortasındaki boşluğa oturur. Genç yaşlı hemen herkes semaha çıkar. Semaha çıkmayanlar ayağa kalkmışlardır. Onlar da oldukları yerde kollarını hareket ettirirler. Semahın sözleri şöyledir:

Çıktım kırklar yaylasına

Çağırdım Üçler aşkına

Yüzümü yerlere sürdüm

Yediler kırklar aşkına

Hu Ali'm hu

Hu gerçekler demine

Gelsin Muhammed'im gelsin

Düşmüşlerin elin alsın

Canım Hak'ka kurban olsun

Yediler kırklar aşkına

Hu Ali'm hu

Hu gerçekler demine

Gelin şu faktan geçelim.

Akı karayı seçelim

Ab-ı kevserden içelim

Yediler Kırklar aşkına,

Hu Ali'm hu

Gerçekler demine hu!..

Bu dünya kurulu faktır

Gerçeklere sözüm yoktur

Ali bir Muhammet haktır

Yediler, kırklar aşkına

Hu Ali'm hu

Gerçekler demine hu

Şalı Hatayi'm gel varalım

Dergâhına yüz sürelim

Anlar dursun biz varalım

Yediler kırklar aşkına

Son dörtlükte baba içeriye girer. O da semah dönenlere katılır. Bir süre dönüp sonra yerine oturur. Semahın bitiminde semahçılar dâr'a dururlar. Baba onlara dua eder.

Semahçılar yerlerine otururlar. Bundan sonra son bir semah vardır ki bu da gözcü semahı'dır. Antalya yöresinde dinsel törenin son semahıdır. Semahçılar önce Baba'ya niyaz ederler. Baba'nın sağ dizi ile göğsünü öperler. Başlangıçta anlattığımız Baba semahında olduğu gibi bu semahta da kadın semahçılar erkek semahçılara kuşak bağlarlar. Ardından kadınlar erkeklere niyaz ederler.

Sazcılar semahın sözlerini söylemeye başladıklarında semahın yürüme bölümü başlar. Bu semahta her ileri yürüme sırasında ayak baş parmakları mühürlenir. Semahın sözlerinin bir bölümü şöyledir:

Salavat getirin Muhammet-Ali'ye

Bizim dinden yüksek din bulunur mu?

Övüp yaratana şükür diledi

Yaban arısında bal bulunur mu?

Onu şu cihana ceyran eyledi

Hakkın cemalini seyran eyledi

Ali'n, İsmail'in kurban eyledi

Şöyle bir mübarek din bulunur mu?

Semahın ikinci bölümü ise Pir Sultan Abdal'ın ünlü şiiri ile oynanır:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Siyaset günleri gelip yetmeden

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne

Can boyanmak ister Ali müşküne

Pirim Ali Oniki İmam aşkına

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Her nereye gitsem yolum dumandır

Bizi böyle kılan ahd-ü amandır

Zincir boynum sıkı hayli zamandır

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Çıkarım bakarım kale başına

Mümin Müslümanlar gider işine

Bir ben mi düşmüşüm can telaşına

Açılın kapılar Şah'a gidelim.

İlgın ılgın esen seher yelleri

Yâre selam eylen Urum erleri

Bize peyik geldi Şah bûlbûlleri

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Yaz seli gibiyim akar çağlarım

Hançer alıp ciğerciğim dağlarım

Garip kaldım şu arada ağlarım

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Pir Sultan'ım eyder mürcetli Şah'ım

Yaram baş verdi, sızlar ciğergahım

Arşı direk direk olmuş ahım

Açılın kapılar Şah'a gidelim.

Bu semahın bitimi ile sazcuların görevi biter. Elllerinde sazları ile dara dururlar. Baba şu gülbengi okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Hizmetleriniz kabul olsun! Muratlarınız hasıl olsun! Hizmetlerinizle beraber yüzleriniz ak olsun! Hak erenler keselerinize Halil İbrahim bereketi versin! Üçler, beşler, yediler, Kırklar, Ehl-i Beyt sevgisinden ayırmasın! İmam Bakır efendimiz üstümüzde hazır ve nazır olsun! Gerçeğe hû!.."

Sazcular yerlerine otururlar. Sofracı girer ve şu gülbengi okur:

"Allah, dost medet, sofraya geldi nöbet. Muhammet Ali'ye verelim candan salavat!"

İbrikçi içeri girer. Eller yıkanır. Ardından basık yer sofraları gelir. Baba sofraya dua eder:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Sofra-yı merdan, hizmet-i yezdan, bereket-i Halil İbrahim! Sofra Ali'nin Nimet Veli'nin, şöhret Muhammed'in! Lokma hakkına, evliya keremine, gerçekler demine, yürüyen kişi yürüye, gerçeğe hû!.. "

Sofracı sofraları sermeden:

"Evvel Allah dedik

Kadim Allah dedik

Geldi Ali sofrası

Destur Ya Şah dedik."

diye kısa bir dörtlük okur. Babanın izniyle sofraya serilir. Lokma yendikten sonra sofracı yine terceman okuyup sofraların toplanması için Baba'dan izin alır:

"Bism-i Şah. Allah Allah!..

Evvel Allah dedik

Kadim Allah dedik

Hal oldu Ali sofrası

Toplansın destur şah dedik

Üstadımız, pirimiz Kamber Ali Sultan. Bercemal!"

Baba'nın izniyle sofralar toplanır. Bundan sonra Baba sofrası sonu duası okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Sır ola, nur ola, yediklerimiz tuhur ola! Bu gitti dolu, Allah ulu, pirimiz tarikat piri, kubbeyi alem Hünkâr Hacı Bektaş Veli! Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin! Hak-Muhammed-Ali bereketini versin! Pişiren, taşıran, getirip götüren kazanan koyana sağlık sefalık, dirlik birlik, hayırlı evlat, hayırlı devlet ihsan eylesin! Kurban sahiplerinin kurbanı kabul ve makbul olsun! Kurbanına köyüne, bin bir sevap eylesin! Sağlıkla sefalıkla, dirlikle birlikle bu aylara bu günlere yine tekrar tekrar dönüş eylesin! Yiyenlere helal, yedirene delil olsun! Bu haneden gelmiş geçmiş ve bu yurtlardan nesli kesilmiş olanların da ruhlarına olsun! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hacı Bektaş Veli'den, Şah Abdal Musa'dan ola! Kamber Ali Sultan Efendimizin himmetleri üstümüzde hazır ve nazır ola! Gerçeğe hu!.."

Yine İbrikçi gelir. Eller yıkanır.

Aşçı elinde leğen ortaya gelir ve şu sözleri söyler:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Kızıldeli ocağından olduk, uyandık. İnip Hakkın eşiğine dayandık. Al, yeşil nurlara boyandık. Üstadımız pirimiz Kırklar içinde Seyyit Ali Sultan, Kızıldeli Sultan! Bercemal."

Bundan sonra Baba aşçıya dua eder:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Hizmetleriniz kabul olsun, muratlarınız hasıl olsun! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar katarından, Fatıma güzârından, ehl-i beyt sevgisinden ayırmasın! İkrarınızda sabit ve kadem eylesin! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan olsun! Seyyid Ali Sultan, Kızıldeli Sultan efendimiz Üstümüzde hazır ve nazır olsun! Gerçeğe hu!.. "

Ardından sofracı duasını almak üzere ortaya gelir. Şunları söyler:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Hak verdi biz yedik. Şahın demine hu dedik hu!.."

Bu kez Baba sofracıya dua eder: *"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Hizmetiniz kabul*

olsun, muradınız hasıl olsun! Yüzleriniz ak olsun! Bizden dil nefes Oniki İmam, Hünkar Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan olsun Kamber Ali Sultan efendimiz üstümüzde hazır ve nazır olsun! Gerçeğe hu!.."

Sofralar böylece kaldırılır.

Süpürgeci ortaya gelir ve duasını okur:

"Bismi Şah. Allah, Allah ... Hasan Hüseyin ile iki gözüm de yaştır. Yezit'e lanet etmek erenlere iştir. Ali ile Fatıma Kırklara baştır. Üstadımız, pirimiz Kırklar içinde Ferraşdır. Bercemal!.."

Baba da süpürgeci için şu duayı eder:

"Bism-i Şah Allah, Allah!.. Hizmetleriniz kabul olsun! Muratlarınız hâsıl olsun! Yüzleriniz hizmetlerinizle beraber ak olsun! Dil bizden nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den olsun. Seyyit Ferraş Efendimiz bizimle birlik olsun! Gerçeğe hû!"

Sıra İbrikçinin duasını okuyup hayırlısını almasına gelmiştir. Elinde ibrikle içeri girer:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Haydar'ın râhından olduk şinşirak, yüz sürdük dergâhına olduk pâk! Erenler meydanında olduk şark-ı şark! Ustadımız, pirimiz Kırklar içinde Selman-ı Pak. Bercemal..."

Baba, İbrikçiye yukarıdakilerde olduğu gibi bir dua eder .

Bu kez dolucular gelirler ve "Saki suyu" dağıtmaya başlarlar. Saki suyu dinsel törende dağıtılacak sudur. Kimi zaman içerisine Abdal Musa yatırından toprak ve kolonya katıldığı olur. Dolucular bu suyu bir kap içinde dinsel törene getirirler. Törende bulunanlara birer yudum verirler. Sudan her içen *"Lanet Yezid'e!"* der. Sonra dolucular şöyle dua ederler. Bu dolucu (saki) duasıdır:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Ey Yezit, din-i har, nasıl girdin Hüseyin'in kanına!"

Ben demedim, Hak buyurdu senin şanına, Lanet olsun senin fasık imanına! Cafer-İ Sâdık'a baş indirmedin, şefaati kimden umarsın ey Yezit? Şah Hüseyin'im Kerbela'da Ehl-i Beytinle susuz kalan, Saka Hüseyin, Cennetullâh Hüseyin ve Rahmetullâh Hüseyin..."

"Saka Hüseyin, Cennetullâh Hüseyin; Rahmetullâh Hüseyin!" sözlerini tüm toplum bir ağızdan yineler. Oniki İmamların adını anarak tekbir getirirler.

Baba doluculara dua eder:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Hizmetleriniz kabul ola! Muratlarınız hasıl ola! Yüzleriniz ak ola! Kesenize Halil İbrahim bereketi vere! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar katarından, Fatıma güzârından, Ehl-i Beyt sevgisinden ayırmaya! Dağıtmış olduğunuz saka suyu İmam Hüseyin Efendimizin Cennet-i Âlâ'da Kevser başında verdiği sulardan ola! Dil bizden, nefes Oniki İmam Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan ola! İmam Hüseyin Efendimiz üstümüzde hazır ve nazır ola! Gerçekler demine hu!"

Saki suyu'nun topluma dağıtılması bitince bir kaç damla su da çerağa damlatılır. Sıra Kurbancının duasını okumasına gelmiştir. Kurbancı şu duayı okur:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Ferman-ı Celil, delil-i Cebrail, Kurban-ı İsmail, tekbir-i Halil, Allâhuekber, Lailâhe illallâh, Allâhuekber ve lillâhilhamd, lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil Aliyyil azîm. Bismillâhi Allahuekber. Bercemal."

Baba da Kurbancıya şu hayırlı duayı eder:

"Bism-i Şah. Allah Allah!.. Hizmetleriniz kabul ola! Muratlarınız hasıl ola! Hak-Muhammet-Ali yardımcınız, şefaatchiniz ola! Fatıma güzârından ayırmaya! Dil bizden nefes Oniki İmam, Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan ola. Kasâb-ı cömert efendimiz üstümüzde hazır ve nazır ola! Gerçeklere hu diyelim hu!.. "

Bundan sonra kurban sahipleri meydana çıkarlar. Baba onlara da dua eder:

"Bism-i Şâh, Allah, Allah!.. Kurbanlarınız kabul olsun, muratlarınız hasıl olsun! Cümle dileklerinizi, gönülde muradınızı versin. Kurbanlarınız binbir sevap, yarın

Sırat Köprüsü'nde yardımcınız olsun. Kurbanlarınız İmam Hüseyin Efendimizin sürüsüne katılsın. Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Şah Abdal Musa'dan olsun. Gerçeğe hû..."

Ardından iznikçiler (pervâne) gelip dualarını okurlar:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Pervâneydik, döne geldik. Aşk oduna yana geldik. Kemik bizden, kerem erenlerden, eksik bizden tamam erenlerden! Üstadımız, pirimiz Kaygusuz Sultan. Bercemal!.."

Baba İznikçilere şöyle dua eder:

"Bism-i Şah. Allah, Allah!.. Hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola! Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Kaygusuz Sultan efendimiz üstümüzde hazır ve nazır ola! Gerçekler demine hu diyelim hû!.."

Böylece cemin sonuna gelinmiştir. Baba dinsel töreni bitiriş duaları okur. Bu son dualara ve yapılan işlemlere "Cem Birlemek" denir. Dualar şöyledir:

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Oturan duran, kovusuz, gaybetsiz, hanesine varan, yastığına niyaz edip başını koyan sağ yatıp sağlam kalka! Şah Abdal Musa Sultan yardımcısı ola. Gerçeğe hû..."

"Bism-i Şah. Allah, Allah ... Sır ola, nur ola!" Yediklerimiz tohur ola! Bu gitti ganisi gele! Hak bereketini vere! Sofra dolu, Allah ulu, pirimiz tarikat piri, kubbe-yi alem Hünkâr Hacı Bektaş Veli. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin! Hak-Muhammet-Ali bereketi versin! Pişiren taşıran, getirip götüren kazanıp koyana sağlık, sefalık dirlik düzenlik, hayırlı evlat, hayırlı devlet ihsan etsin! Kurban sahibinin kurbanı kabul ve makbul olsun! Kurbanına köyüne bin bir sevap eylesin! Sağlıkla, sefalıkla, dirlikle, birlikle bu aylara, bu günlere tekrar tekrar dönüş eylesin! Yiyene helal, yedirene delil olsun! Bu haneden gelmiş geçmiş ve bu yurtlardan nesli kesilmiş olanların da ruhlarına olsun! Dil bizden, nefes Oniki İmam, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den, Şah Abdal Musa'dan ola! Kamber Ali Sultan efendimizin himmetleri üstümüzde hazır nazır ola!.. Gerçeğe hû..."

Böylece dinsel tören son bulur. Bundan sonra halk birer birer Baba'ya niyaz edip evlerine dönerler.¹⁸⁷

Sonuç olarak, görgü ve musahiplik âyinlerinin aksine, öne çıkan en önemli farkı, Abdal Musa Cemi'nin hemen herkese açık olması ve Alevi toplumunu birleştirme, bir araya getirme amacıyla yapılmış olmasıdır. Kuşkusuz Abdal Musa âyininin yapılışında yöreler arasında bazı farklılıklar vardır ancak bu değişiklik Alevi dinsel törenlerinde her zaman görülen bir durumdur.

Günümüzde köylerden büyük kentlere gelip yerleşmiş olan Alevi halkı, bu geleneklerini son yıllarda daha canlı tutmaya başlamıştır. Örneğin, İstanbul'da Karaca Ahmet Sultan, Şahkulu Sultan ve diğer birçok dergâhlarda ve evlerde Abdal Musa törenleri kutlanmaktadır.

G. HİZMET GÖRME (BAŞ OKUTMA) ÂYİNİ

1. Tanımı

Aleviler'de bu erkân, musahiplik erkânına yakındır. Bu erkân, kişinin ikrârına bağlı olduğunu göstermeye yönelik olarak yapılır. Kişi musahibiyle birlikte dedenin huzurunda toplumdaki helâllik diler. Talebi olanlar dinlenir ve tatsızlık varsa çözülür. Oniki hizmet hizmetlerini ifa etmesiyle birlikte cem sona erer. Bektaşilik'te ise baş okutan bir can, mürşidin huzurunda usulüne uygun biçimde ellerini göğsüne kavuşturup ayaklarını mühürleyerek A'râf sûresinin 22. ayetini¹⁸⁸ okur ve "Bu fakirden incinmiş can varsa dile gelsin ve hakkını talep etsin" der. Mürşid cem erenlerine o candan razı olup olmadıklarını sorar. Talebi olan varsa dinlenir ve razılık alınır. Sonra diğer hizmet sahipleri belli erkân dâhilinde hizmetini ifa ederler.¹⁸⁹

Mahiyeti itibarıyla Görgü Cemi'ne benzeyen bu erkânın, her yıl bir veya en çok dört yılda bir yapılması gerekir. Bir sene yapılamazsa ikinci yıl

¹⁸⁷ F. Bozkurt, a.g.e., s. 190-208.

¹⁸⁸ A'râf Suresi, 22. Ayet: "Böylece ikisini de kandırarak mevkilerinden düşürdü, ağacın meyvesini tattıkları vakit edep yerleri açılıverdi. Hemen üzerlerine cennet yapraklarından yapıştırmaya başladılar, Rabb'leri onlara 'Ben size bu ağacı yasak etmedim mi ve şeytan size açık bir düşmandır; demedim mi?' diye nida buyurdu"

¹⁸⁹ B. Noyan, a.g.e., s. 294-296

muhakkak yapılmalıdır. Bir yıldan fazla zaman geçirenlerin ayrıca bir kurban kesmeleri gerekir. Beş yıldan fazla zaman hizmet görmeyenlerin yeniden ikrar törenine girmeleri ve yeniden nasîb almaları lazımdır. Her can kendi mürşidinde hizmet görür. Bu tören, herhangi bir kusuru bulunsun bulunmasın insanın kendini temize çıkarması, kardeşlerinden helallik dilemesi ve bunu alması demektir.¹⁹⁰

Genellikle bu erkân her yıl Muharrem mateminden sonra mersiyelelerin okunmasının ardından, Muharrem'in onikinci günü akşamından o ayın sonuna kadarki günlerde yapılır, Safer ayında yapılmaz. Ondan sonraki zamanlarda da yapılabilir.¹⁹¹

2. İcrâsı

Hizmet görme (Baş Okutma) Erkânını Bedri Noyan'dan kısaltarak aktaralım. Kıdem itibarıyla, daha önce ikrar vermiş can kim ise, evvela o meydana gelir.¹⁹² Meydana ikrar törenindeki gibi girilir, چراغlar uyarılır. Hizmet görececek talip ayağa kalkar, Dar'a ve Horasan postuna niyaz eder. Başından fahrini, arâkiyesini, derviş ise tacını sağ eline alır. Ellerini göğsüne kavuşturup ayaklarını mühürleyerek şu tercemanı okur:

“Bism-i Şâh, Allah Allah!. “Rabbena zalemnâ enfüsenâ ve in lem teğfir lenâ ve terhamnâ lenekûnenne minel hasirîn”¹⁹³ ayetini okur ve şöyle devam eder:
- Allah Allah!.. Yüzüm yerde, özüm darda, erenler meydanında, Hakk Muhammed Ali divanında, canım kurban tenim terceman. Bu fakirden ağrınmış incinmiş can kardeş var ise dile gelsin bile gelsin, hakkını talep eylesin, Allah eyvallah...”

¹⁹⁰ E. R. Fıglalı, a.g.e., s.333 ; B. Noyan, a.g.e., s.162; Hasan Basri Erk, **Tarih Boyunca Alevilik**, s.174 İstanbul -1954,

¹⁹¹ Bedri Noyan, a.g.e., s. 162

¹⁹² H. B. Erk, a.g.e., s.174

¹⁹³ A'râf Sûresi 23. Ayet :“ Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”

Mürşit sorar: “Erenler canlar, bu can dâr-ı Mansur’da duruyor, Ne dersiniz, kendisinden razı mısınız?” der. Hâzır olanların şikayeti yoksa:

“Allah eyvallah... Biz ondan razıyız, erenler de razı olsun”. diyerek postlarında secde ile niyaz ederler. Mürşit:

“Eyvallah ... Derviş dervişin hizmetinde olur.” der.

Eğer dâr’da duran kişiden ağrınmış incinmiş gücenmiş kimse varsa, davacı sıfatı ile yere niyaz edip ayağa kalkar ve dar’a dikilir. Davasını anlatıp hakkını talep eder. Mürşid her iki tarafı dinleyerek hâkim sıfatıyla kesin kararını verir, helalleştirir ve tarafları barıştırır.¹⁹⁴

Can ileri varıp, mürşit önünde diz üstü oturur. Tığbendini mürşide teslim eder. Baba tığbendi üç yerinden öperek niyaz eder, can'a da ettirir. Sonra Taç tekbirini okur. Bunda İsrâ suresinin birinci ayetini¹⁹⁵, ve Kasas suresi’nin 88. ayetinin son yarısını okur.¹⁹⁶ Bundan sonra tekbir getirir. Tacı canın başına giydirir, iki eliyle yanlarından aşağıya doğru sıvazlar, “Havalet ya Şah!.” der, “Lâ fetâ illâ Ali, Lâ seyfe illâ Züfîkâr.” deyip; “Allah-Muhammed-Ali” diyerek sağ el ile canın sırtını yapır.¹⁹⁷ Tığbendini beline dolarken can iki dizi üzerine kalkar, ellerini başına kor. Mürşit Âl-i İmran Suresi’nin son ayetini okur: “Yâ eyyühellezine âmenûsbirû ve sâbirû ve Râbitû vettekullahe lealleküm tüflihûn”¹⁹⁸ Sonra yine tekbir getirir, “Havalet ya şah-ı evliya Hû dost...” der. Lâ fetâ okuyarak tığbendi bağlar. Can, usulüyle niyaz eder. Dâr'a çekilir. Taç tercemanını okur:

“Bism-i Şâh, Allah Allah!..

Erenler aşkına kemter kemine ...

¹⁹⁴ H. B. Erk, a.g.e., s.174

¹⁹⁵ İsrâ suresi 1. Ayet: “Her türlü noksanlıktan münezzeah bulunan Allah kulunu geceleyin Mescid-i Haram’dan alıp kendisine bir takım ayetler gösterelim diye etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götürdü. Çünkü işiten, bilen O’dur.”

¹⁹⁶ Kasas Suresi, 88. Âyet: “... Hüküm O’nundur. Siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”

¹⁹⁷ Yapımak: Sırtını sıvazlamaktır. Sırtın sağ, sol ve ortasından yapılır. B. Noyan, a.g.e., s.163

¹⁹⁸ Âl-i İmran Sûresi 200. Ayet:” Ey İman edenler! Sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. Rabitalı bulunun ve Allah’tan korkun ki felah bulasınız.”

Yüzüm ferş eyledim rûy-i zemine,

Giyüb Kaygusuzdan tac-ı izzeti

Allah erenlerden dilerim himmeti

Bercemâl-i Muhammed..."

Mürşit, yerinde niyaza geçerek şu cevabı verir:

Bism-i Şah, Allah Allah!.. Yüzün ak ola, isteğin fethola. Allah, Muhammed, Ali, Oniki İmam Ondört Masum-u Pâk Efendilerimiz yâr ve yaverin ola Hazreti Hızır yoldaşın ola Hazret-i Pır Hacı Bektaş Veli yardımcın ola. Gerçek erenler demine Hû ..."

Hazır olanlar da bunu yerlerinde secdeye varmış olarak dinlerken, hafif sesle "Allah Allah!.." derler. Mürşit Hû deyince hep beraber Hû der ve doğrulurlar.

Hizmet gören önce mürşide, sonra sırasıyla çerağa, rehber postuna, niyaz eder. Herkes de ona secde ile niyaz ederler. Can, oradan Horasan postuna varıp niyaz ile dara gelir : "Allah, dost..." tercemanını okur sonunda "aşk olsun" deyince mürşit te "Aşk olsun!" diye cevap verir. Hizmet gören yerine oturur. Diğerleri sıra ile kalkarlar hizmetlerini böylece görürler.¹⁹⁹

Yapılan araştırmalara göre bu erkân da özellikle büyük şehirlerde yok olmaya maruz kalmış olan âyinlerdendir.²⁰⁰

Ğ. DÂR'DAN İNDİRME ERKÂNI

1. Tanımı

Bu erkân da yine ibadet erkânının içerisinde yer alan bir hizmet erkânıdır. Ölen Alevi'nin ardından yapılan bir "razılık alma" erkânıdır.²⁰¹ Dârdan indirme erkânı, ölen

¹⁹⁹ Bedri Noyan; a.g.e., s. 163-164

²⁰⁰ İ. Üzüm, a.g.e., s.115

²⁰¹ Hakkı Saygı, Soru ve Cevaplarla Alevi- Bektâşi İnancı, s.197, İstanbul-2005

bir canın velisi veya vasileri tarafından tıpkı o can hayatta imiş gibi düşünülerek, başta yakınları olmak üzere ilişkili olduğu insanlarla helalleşmesi, varsa onların haklarını yerine getirmek için yapılır. Bu cemde ölen kişini sorgusu görülmektedir. Bu erkânda ölenin velisi veya vasisi ölen kişi adına Dâr-ı Mansûr'a durur ve "ağrınmış, incinmiş, gücenmiş kimseler varsa gelsin, hakkını talep etsin, Allah, eyvallah" diyerek tercüman okurlar. Merhumun ödenmemiş borcu kalmışsa veya alacaklı çıkarsa vasiler ödemeyi kabul ederler. Cem "öz gönül birliğiyle biz suçlarından vazgeçtik, Allah da affetsin. Ruhu şâd olsun. Hak erenleri yardımcısı olsun" derler. Zâkirler ölünün ruhunu ta'ziz amacıyla nefes ve düvaz okurlar.²⁰² Cem'in masrafları ölenin çocukları ve musahibi tarafından karşılanır. Cemaatin razı olmasıyla Hak'kın da o candan razı olacağına inanılır.

2. İcrası

Bu erkânı yerine getirecek olan Hakk'a yürüyen kimsenin yakınları, yani varisleri, bağlı bulunduğu cem evinin dedesine müracaat ederler ve gün belirlenir. Bu erkân, genellikle Hakk'a yürüyen kimsenin kırkıncı günü yapılmaktadır, ancak daha önce yapılmasında bir sakınca yoktur. Dardan indirme erkânının yapılacağı gün, Hakk'a yürüyen kimsenin ruhunu şad etmek için bir kurban kesilir. Hizmetin görüleceği cem evine bağlı canlar ve Hakk'a yürüyen kimsenin yakınları, eşi dostu davet edilirler. Dardan indirme erkânının yapılacağı gün ve saat gelince içinde Oniki hizmet bulunan cem başlar, çerağlar uyandırılır. Post duası'ndan başlanarak hizmetlerin yürütülmesine geçilir, hizmet çerağının uyandırılmasıyla Dâr Cem'i uygulanır, ardından diğer hizmetler görülür. Eğer açılmış olan başka bir cem'in içinde Dâr Cem'i yürütülecekse; yeri geldiğinde, sıralı erkân olarak uygulanır.²⁰³

Dar'dan indirme erkânı ya da Toprak Cem'i adlarıyla da anılan Dar ceminde; Hakk'a yürüyenin kızı, damadı, torunu ve eşi, yakın akrabalarından iki kadın ve bir erkek meydana alınır. Dede'nin önünde dâr'a dururlar.

Dede; "Eyvallah ... Derviş' in (ya da bacı'nın) dâr'ı için meydandasınız değil mi?" , der.

²⁰² İ. Üzümlü, a.g.e., s.115; H. B. Erk, a.g.e., s.192, E.R. Fıglalı, a.g.e., s.332-333

²⁰³ H. Saygı, a.g.e., s.197,198; Esat Korkmaz, Anadolu Alevîliği, s.438

Dar sahipleri;" Eyvallah!" , diye karşılık verir.

Dede bu kez; "Değerli canlar ... Öncelikle sizlerden söz edelim. Hakk' a yürüyen merhum ... Derviş'in (ya da Bacı'nın) dâr'ındasınız. Şu anda onun hizmetine kurban tığladınız değil mi?", diye sorar.

"- Eyvallah!" , cevabını alınca şöyle devam eder;

"- Hakk'a yürüyen merhumun ikrarı alınmış mıydı? Yolunu doğru dürüst sürdürmüş bir can mıydı?" Dâr'dakiler ya; " Eyvallah!", diyerek dede'nin sorusuna olumlu cevap verirler. Ya da gerçeği söylerler. Olumlu yanıt alması durumunda dede devam eder;

"Yolunu sürerken ömrü hayatında bir hataya, noksana, düşkünlüğe uğradı mı?" Dar'dakilerden ya; "Eyvallâh!" , biçiminde olumlu yanıt alır ya da sözgelimi;

"Düşkünlüğe uğradı; cezasını çektikten sonra düşkünlüğü kaldırıldı" , cevabını alır. Bu kez sorar; "Düşkünlüğü kaldırıldıktan sonra doğru dürüst yolunu sürdürdü öyle mi?" sorusuna cemdeki canlar ya; " Eyvallah! ya da; "Düşkünlüğü kaldırıldıktan sonra fazla yaşamadı Hakk' a yürüdü", derler.

Dede;"Öyleyse önce size soralım. Onun vekili olarak dar'dasınız değil mi?" diye soru yöneltir.

"- Eyvallah!", cevabını alınca bu kez;

"Cem erenlerinden ya da burada bulunmayanlardan herhangi biri; “Benim o candan alacağım vardı, şikâyetim vardı, şöyle eksiği vardı, derse siz o can için dar'da dikiliyorsunuz. Gelecek şikâyetlerin tümünü karşılamaya, yerine, getirmeye kefil misiniz?", der.

Hakk'a yürüyenin yakınları;"Eyvallah!" , karşılığını verince dede yineler;

" Kefil misiniz?"; " Eyvallah!", cevabını alınca bir kez daha yineler;

"Kefil misiniz?" "- Eyvallah!", cevabının üzerine şöyle seslenir;

"Peki öyleyse. Sizler o cana karşı özünüzden, canınızdan hakkınızı helal ettiniz mi?" Dede'nin sorusuna dar'a duranlar hep bir ağızdan; "Helal ettik!", diye cevap verirler.

Dede bu kez;"Burada bulunmayan canlara da onun hakkını helal ettirdiniz mi?"

Dar'daki Hakk'a yürüyenin yakınları; "Eyvallah! Helal ettirdik" cevabını verirler. Dede bir kez daha sorar;

"- Görüştünüz mü, sordunuz mu?" Dâr'dakiler; "- Sorduk, görüştük" , diye seslenirler.

Dede;"Hakkını helâl ettirdiniz mi?", diye sorunca dâr'dakiler; "- Helâl ettirdik!" cevabını verirler.

Yine Dede; "Her konuda vebali boynunuza alıyor musunuz?", diye sorar.

Dâr'dakiler;"Alıyoruz!" , karşılığını verince dede yineler; "Alıyor musunuz?" Dar'dakiler "Eyvallah. Alıyoruz!", diye seslenirler. Dede üçüncü ve son kez sorar; "Alıyorsunuz değil mi?". Dâr'dakiler; "Eyvâllah", derler. Dede bu sırada şöyle seslenir; "Bütün vebâli boynunuza aldığınızı kanıtlayan bir niyaz da siz edin."

Bunun üzerine dâr'a duranlar niyaz ederler; niyaz etmekle sorumluluğu aldıklarını cem erenlerine anlatmış olurlar. Tekrar dâr'a geçtiklerinde dede;

"Cem erenleri, cem kardeşleri, bu canlar Hakk'a yürüyen "' Derviş' in (ya da Bacı'nın) dâr'ındalar. O'nu bilen, gören, O'nu tanıyan canlara soruyorum. Bu canı ikrârında, imânında, yaptığı hata ya da hatalarla, düzelttiği hal ve hareketleriyle iyi bilir miydiniz?" Bunun üzerine cem kardeşleri;

"- Eyvallah!.. Düşkünlüğü kalktıktan sonra olumsuz bir davranışını görmedik" derler.

Dede devam eder; "Sizler de O'nun düşkünlüğünün kalkmasından yana mıydınız?"

Cem erenleri;" Yanaydık!.." karşılığını verirler.

Dede bu kez;" Peki! Bu cana hakkınızı helal ettiniz mi?" diye sorunca cem

erenleri; "Helal ettik", der. Dede yineler; "Helal ettiniz mi?" cevabını alınca bir kez daha sorar; "- Helal ettiniz mi?" Yine aynı cevabı alınca şöyle der; "Eyvallah Hak cümlelizden razı olsun" Okunan düvazların ardından Dede dua verir: "- Bism-i Şâh. Allah Allah!... Bi hakkın mevtâ merhumun ruhu şâd ola, taksiratını affeyleye, menzilini yakın, mekanını cennet eyleye. Meydan-ı Ali'de merhum can için hizmet yapan canların da hayır muratlarını vere. Cümlesini ele, yere düşürmeye. Münkire, münafığa dalattırmaya. Yollarını şaşırtmaya, Daima dileklerini, gönüllerindeki hayır muratlarını ihsan eyleye. Çıktıkları postlardan kendilerine hayır göstere. Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i Evliya gerçeğe Hû!"

Dede'nin verdiği duadan sonra merhum için hizmet gören yakınları; "Cümleden cümleye!" diyerek cem erenlerine toplu halde niyaz ederler. Bir derviş dede'nin önündeki postu toplar ve dâr'a durur.

Dede hayırlısını verir; " Bism-i Şâh. Allah Allah!.. Hizmetin kabul ola. Meydana serdiğin postlardan Hak erenler, cümle muhip canlarımızın ayağını kaydırmaya. Postçu Baba'nın da himmeti seninle ola. Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Hayırlısını alan derviş niyazla karşılık verir. Dede ise; "Niyaz Hakk'a!", der. Daha sonra dervişle Dede; "Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali!" , diyerek görüşürler.

Süpürgeci meydan alır: Görülen hizmetin sona erdiğini belirtmek için meydana üç kez süpürge çalar. Ardından dâr'a durarak hayırlısını alır; "Bism-i Şâh, Allah Allah!.. Hizmetler kabul, muratlar hâsıl ola. Ettiğin hizmetten kendine şefaât ola. Çar çalan elin, dar çeken dizin, sallanan kolun, Hak diyen dilin zeval görmeye. Meydan-ı Ali'den Seyyid-i Ferraş'ın da himmetleri senle beraber ola. Dil bizden, nefes Hünkâr-ı Pir'den ola. Kerem-i evliya gerçeğe Hû!"

Dede'den hayırlısını alan süpürgeci niyaz eder; cem erenleri olduğu yere

niyaz eder. Böylece Hakk'a yürüyen canın dar cemi tamamlanmış olur.²⁰⁴

Zâkirler ölünün ruhunu taziz için nefes ve düvazlar okurlar. Bu âyinde okunan nefes ve düvazlara birkaç örnek verelim:

İşte geldim işte gittim

Yaz çiçeği gibi bittim

Şu dünyada ne iş ettim

Ömürcüğüm geçti gitti

Çağırdılar İmam geldi

Her biri bir işe yeldi

Azrail pençesin saldı

Can kafesten uçtu gitti

Tenime su koyucular

İşte geldi yuyucular

Kefenim elinde, Hoca

Kefenciğim biçti gitti

²⁰⁴ Esat Korkmaz, Anadolu Aleviliği, s.438-441

*Ayırdılar ilimizden
İp attılar belimizden
Pek tuttular kolumuzdan
Can cesedden uçtu gitti.*

*İlettiler mezarıma
Sığındım gani kerime
Toprak attılar serime
Gözüm yaşı taşıtı gitti*

*İmam telkine başladı
Bir sevapçık iş işledi
Komşular bizi boşladı
Geri dönüp kaçtı gitti*

*Kabrime bir melek geldi
Bana bir sualcik sordu
Hışm edip bir topuz vurdu
Tebdilciğim şaştı gitti*

Teslim abdal oldu tamam

İşte geldi ahir zaman

Yardımcımız Oniki İmam

Ten türâba karıştı gitti

Vardım ki yurduna ayak göçürmüş

Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı

Canlar şikest olmuş meyler dökülmüş

Sakiler meclisten kesmiş ayağı

Laleyi, sümbülü, gülü hâr almış

Süleyman tahtını sanki nâr almış

Zevk-ü şevk ehlini ah-ü zar almış

Gâme tebdil olmuş ülfetin çağı

Zihni dehr elinden her zaman ağlar

Vardım ki bağ ağlar, bâğıban ağlar

Gonceler perişan, güller kan ağlar

Şeyda bülbül terk eylemiş o bağı²⁰⁵

²⁰⁵ Hasan Basri Erk, a.g.e., s. 193-194

Bu erkân kimi yerlerde uygulanmaya devam etse de özellikle göç sonrası büyük yerleşim merkezlerinde terkedilmiş durumdadır.

H. KOLDAN KOPAN ERKÂNI

Bu erkân daha ziyade yeni yetişmiş olanları yani gençleri, içtimalara, ayinlere alıştırmak, onlara erkânın adet ve muaşeretini, adabını öğretmek, tarikatin ne demek olduğunu bildirmek ve tarikat sevgisini aşılama için konulmuş, bir muhabbet ve sohbet meclisidir.²⁰⁶ Diğer, ayinlere bekârların girmesi yasak olduğundan genç kız ve delikanlılar, ana-babalarıyla birlikte ancak bu ceme katılabilirler.²⁰⁷ Toplantıya gelen canlar eli boş gelmezler, erkekler demleriyle, kadınlar, meze ve yiyeceklerle gelirler. Yalnız çerağlar yakılır, demler içilir, zakirler çalarlar, nefesler ve buyruklar okunur, semahlar yapılır.

Gençler bu mecliste semah usulünü, nefes ve buyruk çağırmasını öğrenirler. Dede gülbang çektikçe, gençler de ellerini birbiri üstüne koyar, baba ve anneleri gibi hareket ederek ‘Allah, Allah’ nidası ile ayin-i cemin ruhi duygusuna iştirak ederler.²⁰⁸

Günümüzde bu erkânın neredeyse tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkündür.

I. DÜŞKÜN KALDIRMA ERKÂNI

1. Düşkünlük Müessesesi

Alevilik’te yol kurallarını koruyan, toplum barışını sağlayan düzenin bozucularına uygulanan kimi yaptırımlar vardır. Bu bozguncuların düştüğü duruma

²⁰⁶ H. B. Erk, a.g.e., 191, 192

²⁰⁷ E. R. Fırlalı, a.g.e., s.332

²⁰⁸ H. B. Erk, s.191, 192

düşkünlük adı veriliyor. Düşkünlük geçici ve sürekli olmak üzere iki türdür. Geçici olanda katlanılması çok zor yaptırımlar uygulanır. Burada halkın suç işleyene karşı tam bir boykotu söz konusudur. Kimse suçlunun selamını almaz. Hiçbir eksiği, gediği giderilmez. Evine gidilmez. Malı, davarı komşusununkilere katılmaz. Düğünlere gidemez, düğünlere çağrılmaz. Bayramlaşılmaz, hali, hatırı sorulmaz. Hastasının durumu sorulmaz. Ölüsü varsa kaldırılır. Yardım edilir, ancak evine gidildiğinde yemeği yenmez, suyu içilmez. Teselli bulsun diye kırk gün konuşulur, kırkinci gün boykot gene işlemeye başlar. Sürekli uygulananına ise "yoldan düşme" adı veriliyor. Bu durumda olanların yaşadıkları yeri terk etmekten başka çareleri yoktur. Artık ömürlerinin sonuna kadar Alevi topluluklarında bulunamazlar.²⁰⁹ Alevi toplumuna ikrar vererek giren herkese, birtakım öğütler verilmeden önce sorulmuş ve "Bu yol güçtür. Ateşten gömlektir, giyilmez. Demirden leblebidir, çiğnenmez. Kıldan ince köprüdür, geçilmez. Kılıçtan keskindir, dayanılmaz. Demirden yaydır, çekilmez. Gelme gelme! Dönme dönme! Gelenin malı, dönenin canı... " denilmiştir. İşte bu koşulları taşıyarak Alevi toplumuna girmeyi kabul eden canlar, ilerideki yaşamlarında işleyecekleri suçlardan dolayı düşkün olmayı kabul demektir. Şu da bir gerçektir ki bu ağır cezaları bilen hiç kimse toplum düzenini kolay kolay bozamaz.

210

2. Düşkünlük Sebepleri

Yoldan düşmeye sebep olan suçlar;

1 - Kuran'da evlenilmesi yasak edilmiş kimselerle evlenilmesi,

2- İkrardan dönülmesi,

3- Zinada bulunma durumu.²¹¹

²⁰⁹ M.Eröz, a.g.e., s.144 – 5

²¹⁰ N.Birdoğan, a.g.e. , s.363

²¹¹ F.Bozkurt, a.g.e. , s.115

Bu üç durum Alevi toplumunda kesinlikle yasaklanmıştır. Herhangi bir biçimde bu üç duruma düşenler Alevilik'te yoldan düşmüş, merdut (tard edilmiş-kovulmuş) ve Mervan sayılırlar. Ölümleri halinde bile cenazeleri yıkanmaz, namazları kılınmaz. Öylece defnedilirler.

Alevi ve Bektaşî yolunun günahları "Orta Derecedeki Günahlar" ve "Büyük Günahlar" başlıkları altında ikiye ayrılır.

Orta Derecedeki Günahlar: Bir suç işleyip bu suçu işlediğini halkın görmesi, halk içinde eksik bir yol göstermiş olmak, yabancı bir kimseye el kaldırmış, bir kimseye kibir, kin ve garaz etmiş, eliyle koymadığını almış, gözüyle görmediği bir şeyi görmüş gibi açıklamış, bir kimseye zarar vermiş olmak ve bunlara benzer suçlar orta derecede suçlardır. Bunları işleyen talip kendi günahını peymançeye geçip (dara durup) yola boyun vererek "mürüvvet!" diyerek ele verirse kendisine beş tarik vurulur, ayrıca tercüman (belli bir para) da alınır.

Büyük Günahlar: Mürşidinden destursuz gizlenmiş olsa, rehberinden keza musahip kardeşinden izinsiz bir iş etmiş olsa, musahibinin evine, malına zarar verici olup onları örtücü, koruyucu olmasa, musahip evine eli uzunluk etmiş, yol sırrını açmış, mürşid gözünden düşmüş, musahibinin gönlünü kırmış, yola gelip dönmüş ve yeniden meydana gelmiş olsa bunlar büyük suçlardan sayılır. Büyük suçlu olan, yola boyun verip dara durup mürüvvet, diyerek yüzünü yere sürerse ona kırk tarik vurulur. Eğer mürşit, kırktan vazgeçerse on iki tarik vurulur. Bunların hiçbirini bağışlanamaz. Ayrıca tercüman olarak bir kurban tıglatırılır.

Alevi topluluklarında düşkünlük cezalarının her bölgeye ve her dedeye göre, değişik bir durum alması da görülüyor. Belli bir yasa kitabının olmayışı, olsa bile her dedenin bundan haberdar olmayışı yüzünden böyle farklı uygulamalar olabiliyor. Uygulanacak cezaların belirlenmiş olduğu yazılı bir metni bir Alevi dedesi olan Bedri Noyan'dan alarak sunalım: Battal Gazi Dergâhı'na bağlı kimi Alevi topluluklarının (Eskişehir, Seyyid Gazi, Uluğbey, Nazilli) mürşitleri arasında varılan bir kararla düşkünlük hakkında alınmış ve "Ahitname" adı verilmiş, yazılı ve altı her bir mürşit tarafından imzalı olarak her birine dağıtılmış olan bir metin

vardır ki, bu metinde şöyle yazar:

1 - Kasten zina edenlere beş yıl düşkün cezası, yüz liradan beş yüz liraya kadar haline göre para cezası verilir. Cezayı ödedikten sonra seksen değnek vurulur.

2 - Zinaya teşebbüsten üç yıl düşkünlük ve en çok üç yüz lira para cezası verilir. Cezası kalkınca seksen değnek vurulur.

3 - Hırsızlık yapan iki sene erkâna (törenlere) alınmaz. Hırsızlığın derecesine göre çaldığı malın değerini sahibine ödedikten sonra o malın dörtte biri kadar ceza alınır.

4 - İftira edene bir yıl düşkünlük, iftiranın ağırlığına göre yirmi beş ile iki yüz lira arasında para cezası alınır.

5 - Yalan şahitlik yapana bir yıl düşkünlük, yüz lira para cezası verilir.

6 - Kasten adam öldürenler, edebiyen erkâna alınmazlar, selam verilmezler. Hayatını ve namusunu kurtarmak için silah kullananla, elinden kaza ile olay çıkanlar suçlu sayılmazlar.

7 - Sebepi sebepsiz küfür edenlerden yüz lira ceza alınmadıkça erkâna alınmazlar.²¹²

8 - Hırsızlık, zina, kumar gibi kötü yola özendirenlerden durumuna göre elli ile iki yüz lira arasında ceza alınır ve bir yıl erkâna alınmazlar.

9 - Düşkünlük cezası alan taliplerle, erkâna gelmeyen ve nedensiz erkânı terk eden talipler bir yıl erkâna alınmazlar. Onlarla tanışıklık yapılmaz. Selamları alınmaz.

10 - Cezasını bitiren bir talip, aynı rehberde hasmı bulunduğunu ileri sürerek erkâna gelmemek isterse rehberi, onun kendisinin istediği bir başka rehbere verebilir. Kendiliğinden hiçbir rehber değiştirilemez.

11 - Hukuk işlerinde zahiri (devlet) mahkemelerine başvurmak rehberler ve

²¹² N.Birdoğan,a.g.e.,s.368

talipler için suçtur. Rehberler arasındaki hak davalarını mürşit çözümler. Talipler arasındaki davalar ise mürşit bulunmadığı durumlarda rehberler tarafından uzlaştırılır. Mürşit ve rehber kararına uymayanlar bir yıl erkâna alınmazlar.²¹³

12 - Düşkün talibi erkâna alan rehber o talibin aldığı ceza aynen verilir. Bu cezayı pir ocağından mürşid uygular:

13 - Mecburiyet olmadıkça menfaat gözeterek kızını rızası ile zahire (dışarıya, Alevi olmayana) verenlere beş yıl düşkünlük cezası verilir. Kızı alan damat ikrar- bent olursa ceza kaldırılır.²¹⁴

14 - Bir talibin eşinin zina ettiğine rehber kanaat getirirse beş yıl düşkünlük cezası verilir. Talip karısını terk ederse cezası kaldırılır.²¹⁵

15 - Rehberin oğluna bir talip kız veremez. Fakat rehber, kızını bir talibin oğluna verebilir. Talip, damadını rehber edinemez.²¹⁶

16 - Bir rehber, kendi oğlunu ve torununu talipliğe alamaz. Damadını alabilir.

17 - Suçsuz yere, nefsinin hükmü ile karısını boşayanlar ve başka bir kadın ile evlenenler, evlendikten sonra boşandığı karısı ile temasta bulunamaz. Beş yıl düşkün olur, durumuna göre beş yüz liraya kadar ceza verilir. Boşadığı kadınla hiçbir kadın bir araya gelemediği gibi bu kadın erkâna da alınmaz.²¹⁷

18 - Bir rehber düşkün olduğu durumda, rehber kalkıncaya kadar (düşkünlüğü kalkıncaya kadar) talipleri geçici olarak bir başka rehberle teslim edilir. Taliplerden biri rehber vekilliği yapamaz. Yalnız, rehber, yoldan ebediyyen düşer veya vefat ederse;

²¹³ "Zahiri mahkeme" sözünden amaç elbette ki Cumhuriyet'ten önceki Hanefi fıkıhı ile hüküm veren mahkemelerdir. Doğal olarak şeriat ile yargılanmak istemiyorlar.

²¹⁴ Görülüyor ki Alevilikte var olan süreklilik, soydan gelme olayı burada bir yumuşamaya uğramış. Alevi olmayan kişi Alevi ile evlenirse düşkün oluyor ama eşinin yoluna (Aleviliğe) girmeyi kabullendiğinde de reddedilmiyor.

²¹⁵ Cümledeki eksiklik beş yıllık cezanın kime verileceğidir. Böyle suçlarda beş yıllık ceza kadının kocasına veriliyor. Kadının cezası ise ebediyyen düşkünlüktür. Kimi yerlerde ölüm cezası uygulanmıştır.

²¹⁶ N.Birdoğan, a.g.e., s.369

²¹⁷ Alevilik'te iki evlilik ve kadın boşamak kesinlikle yasaktır. Bu madde ile kadınların bu hakkı ve bu çok evlilik gibi yakışsız davranışın önlenmesi amaçlanmıştır. Ancak, erkeğin boşadığı kadının bu eylemden dolayı erkâna alınmayışının açıklamasını yapmak zordur. Kadının suçu olmadığı için bu cezanın uygulanmasına neden gerek görüldüğü belli değildir.

halefi kalmazsa talipler içinden uygun birisi rehber atanabilir.

19 - Zahit olduğu durumda kocası ölen bir kadın erkâna alınmaz ve öldüğünde dara çekilmez.²¹⁸

20 - Cezalardan toplanan paraların üçte biri Seyyid Battal Gazi Dergâhı'na, üçte biri Veli Baba Dergâhı'na (Senirkent-Uluğbey'de), üçte biri de arkasında halef bırakmayıp ölen fakir taliplerin hizmetine harcanmak üzere rehberine teslim edilir.

21 - Düşkün olan taliplerin adları bütün rehberlere duyurulacak, erkâna alınmayacaklardır.

22 - Rehber, menfaat sağlamak için kumar oynarsa, rehberlik şerefini kırarak biçimde sarhoşluk yaparsa cezalanır. Onun cezasını mürşid tayin eder.

23 - Kumar oynayan talipler bir yıl erkâna alınmazlar.²¹⁹

24 - Rehberler, bu ahitname (yemin belgesi) ile konuları konuşmak üzere ayda bir toplantıyı kabul ederler. Bu ahitnameyi erenler yolunun selameti için aynen uygulamayı biz rehberler, mürşidimiz huzurunda kabul ettik ve imzaladık.

Düşkünlükten kaldırma erkânına geçmeden önce suç işleyen kişinin düşkün ilan edildiği bir ayını özetle verelim:

Düşkün edilmesine karar verilen bir kişi olunca Mürşid, bir düşkün meydanı açar. Meydan erlerinden bir kimse, şikâyeti varsa bunu gözcüye söyler. Bir "Muhabbet Meydanı" açılacağına çerağlar uyarılmadan önce gözcü, darda durup Mürşide durumu açıklar. Uyarıcı (mürşid, dede, baba) başkanlığında başı taçlı (anabacı), çerağcı, gözcü, rehber, topluca şeriat evine giderler.²²⁰ Orada, aralarında konuşurlar. Meydana dönünce orada zakirler, bir düvaz-imam çalar, okurlar. Dede ayağa kalkınca herkes kalkar. Dede, üç boğumlu, kayın ağacından

²¹⁸ Buradaki "zahit" sözcüğünün anlamı "dinin buyruklarını yerine getirip yasaklarından sakınan, ibadetle uğraşan" demektir. Acaba yasa koyucular bu sözcükle Sünni işleri mi amaçlamışlardır?

²¹⁹ N.Birdoğan,a.g.e.,s.370

²²⁰ Şeriat evi, tören yapılmadan önce, ikrar verip yola girecek olan canların hazırlandıkları evdir. Bu evde canlar, yol kurallarını yeniden gözden geçirir, abdest alıp kefen giyerler.

yapılmış erkân değneğini yeşil torbasından çıkarır. Ocağın yanına gider. Değneğin bir ucunu ocağa dayayarak şikâyetçiye; "Altından geçen, suyundan içen Hakk yönünden dur(uzak) olsun mu?" der. Şikâyetçi de, "Olsun" diye erkân değneğin altından bir defa geçer. İkinci defasında mürşid, "Altından geçen, suyundan içip kötü dille gıybet eden Hakk yönünden dur olsun mu?" der. Şikâyetçi yine; "Olsun" diyerek değnek altından geçer. Üçüncü defasında mürşid; "Kardeşine bilmeden kemlik eden Yezid kanına kanım olsun mu?" der. O da, "Olsun" diyerek değnek altından bir defa daha geçer. Böylece şikâyetçiye, kesin olarak doğru söyleyip söylemediği, meydanda olanlar yanında bir defa daha ve yemin ettirilerek tekrarlatılmış olur. Ondan sonra da tanıklara aynı şekilde yemin ettirilir.

Sıra şikâyet edilene gelmiştir. O kimse, önceden gözcü tarafından bilindiğinden zaten meydana alınmamıştır. Eğer; bir şekilde içeri girmiş olursa dedenin elini öpmeye geldiği zaman dede, ona avucunun içini değil tersini öptürür. Bu işleme uğrayınca kendiliğinden dışarı çıkar. Orada da pabuçlarının burun tarafının meydan odasına doğru değil de dışarı çevrilmiş olduğunu görür. Olanı biteni hisseder. Gözcüye işi sorar. O da, "Görülecek günün var, sabret" der.²²¹ Sanık da kahve ocağında bekler.²²²

Sonunda sanık da meydan odasına çağrılır. Meydan odasına niyaz ederek kalkıp durur. Ancak içeriye geçmeden orada dara durur. Dede, buyurur. Meydancı, davayı anlatır. Sanık savunmasını yapar. Kendisinin tanıkları var ise onları söyler. Bu tanıklar da erkân değneğinden geçirilerek yemin ederler ve ayakta ifadelerini verirler.

Bundan sonra uyarıcı (mürşid), başı taçlı bacı, gözcü, rehber, چراغcı hep birlikte şeriat evine giderler. Durumu inceler ve konuşurlar. Bir karara varırlar. Meydana dönerek yine kahve ocağında beklemekte olan sanığı çağırırlar. Bu defa sanık diz çöker ve meydan odası eşiğine başını kor. Bu defa, meydan odası rehberi tarafından boynuna tığ-bent(teslim kemendi) geçirilmiş, başı açık, yalın ayak ve

²²¹ N.Birdoğan,a.g.e.,s.372

²²² Aleviler'de büyüklerin ellerinin içi öpülür. Bu, emeğe saygıyı simgelemektedir. "Pabucun tersini eline vermek", "Görülecek günü olmak" hep bu Alevi düşkünlük terimlerinden olup Türkçemizin günlük konuşma diline geçmiştir.

sırtında kefen denilen düz, dikişsiz gömlekle getirilmiştir. Zakir ve saz, tekrar bir düvaz çalar. Bundan sonra zakir, yüksek sesle:

B'ism-i Şah, Allah Allah!

Hakk kılınıc keskin olur, mü 'min kalbi incitme,

Bu meydanda ezel ebed gerçek vardır, yalan yok

Bu meydana eğri bakan Mervanlara aman yok

Bu çerağın ışığını geçirene zaman yok

Bu ocağın ışığını sürdürene ziyan yok

Münkir iken ikrar verip erenlerden yaman yok

*Hakk kılınıc keskin olur, mü 'min kalbin incitme...*²²³

diye seslenir. Buna ‘bağ’ derler. Bundan sonra uyarıcı (mürşid) kararı bildirir. Sanık olan kişi davayı kaybederse artık düşkün sayılır. Gözcü, onu dışarı çıkarırken oradakiler, "Yuf, münkire!" diye bağırırlar.

Düşkün olanın yol kardeşleri (eşleri, musahipleri, kefilleri) de bir-iki dakika sonra destur alıp onun yanına giderler. Düşkün olan, artık evine gidemez. Kardeşliği (musahip) onu en yakın olan yaşlının evine sığındırır. Bir baş taçlı(kadın) eşiği olursa bu daha iyi olur. Artık ertesi günü düşkünün toplumla ilişkileri kesilmeye başlar. Davarları sürüden çıkarılmaya başlanır. Kırk gün, karısına, çocuklarına, evine kimse uğramaz. Onun el sürdüğü yerlere kimse el sürmez. Ayrıca verilmiş bir ceza varsa o da yerine getirilir. (Para cezası, çelik vurmak, sürgün v.b.)²²⁴

²²³ N.Birdoğan,a.g.e.,s.373

²²⁴ N.Birdoğan, a.g.e., s. 371–4

3. İcrâsı.

Düşkün Kaldırma Cem'i düşkün ilan edilip cemiyetin dışına itilen birinin tekrar yola alınması için düzenlenen Cem' dir. Kişinin düşkünlük durumunun, kaldırılması, bütün hukuki, medeni haklarının geri verilmesi için meydan açılmasıdır. Bu erkân da yine ibadet erkânının içinde yer alan bir hizmet bölümüdür.²²⁵

Düşkün yapılan kişi, kendisine verilen ceza süresini tamamladıktan sonra, evine sığınmış olduğu kişi (eşik ıssı) düşkün için, onun adına, düşkünün nasip aldığı gece yapılan ayin-i cemde bulunanları çağırır ve bir mürüvvet meydanı açtırmak için konuşurlar.²²⁶ Bu, suçlunun topluma geri dönebilmesi için yapılan törendir. Bunu, rehber ve mürşide de söyleyip anlaşılarak ta meydan açtırabilir.

Meydan açılınca, eşik ıssı, düşkün kişi için şefaât ve bağışlama ister. Burada düşkünün işlemiş olduğu suç tartışılır. Bazen suçlunun bağlı oldukları pir ocağına veya Hacıbektaş'a gidip oradan izin almalarına karar verirler. Eğer buna gerek görülmediyse rehber düşkünü içeriye alır ve birlikte dedenin huzurunda dara durup şu tercemanı okurlar:²²⁷

"Bism-i Şah, Allah, Allah!.. Can-ı dilden bel bağlayıp evliya erkânına. Hamdü lillah yine durdum pirimin divanına. Çok kusurum var el- aman zikrederek, sığınıp geldim erenler lütf-u ihsanına. Canım kurban, tenim kıldım bu yolda tercüman. Allah eyvallah candan, pirimin fermanına" der ve rehber bu canın tekrar ceme gelmek istediğini söyler.

Dede, yol düşkünü olan talibe: *"Sen Hakk, Muhammed, Ali yoluna karşı geldin, verdiğin ikrarını bozdun, senin bu meydanda işin yok, sen bizim birimiz olamazsın"* diyerek dışarı çıkmasını söyler. Talip, rehber eşliğinde kapıya kadar gidip tekrar dedenin huzuruna gelip aman diler. Ancak dede, kabul etmez ve üç defa kapıya kadar gidip tekrar geri gelip dedenin huzurunda aman dilerler. Bunun üzerine dede, cemde

²²⁵H. Saygı, a.g.e. , s.201

²²⁶ Mürüvvet: Büyüklük, ululuk, bağışlama yeteneği

²²⁷N. Birdoğan, a.g.e. , s.374

bulunan diğer canlara: *"Eyvallah erenler! Biz bu canı dışarı attık, fakat o; bir türlü dışarı çıkıp gitmedi, aman mürüvvet diledi, ne dersiniz? Alalım, kabul edelim mi?"* diye sorar. Cemin önde gelen uluları, *"Eyvallah pirimiz! Eğer bu can yaptıklarına pişman olmuşsa, bundan böyle Hakk, Muhammed, Ali yolunda daha istekli ve temkinli hareket edeceğine dair söz verirse alalım, kabul edelim"* derler.

Talip: *"Eyvallah! Boynum kıldan ince, siteminiz ne ise razıyım."* der.

O vakit, hangi suçtan dolayı düşkün olmuşsa, gerekli tarik çalınır.²²⁸ Bu tarik vurma işi suçların büyüklüğüne göre iki türlü yapılır. Birincisinde, yani hafif suçlarda sembolik bir vurma eylemi görülür. Şöyle ki: Dedenin kestiği suç cezasına göre tarik vuracak kişi suçluyu meydana getirir, onu varsa meydan taşına, yoksa cem evinin eşiği önüne çöktürür, başını göğsüne indirtir, kendisi onun sol yanına geçer, sol dizini yere koyar, sağ dizini dikerek diz çökerdi. Ser-deste denilen değneği sağ elinin baş ve işaret parmakları arasına alır, sağ elini sağ dizine dayar ve onu hiç kıpırdatmaz, kolunu da hiç kulak memesinin üzerine çıkarmaz ve hafifçe suçlunun sırtına kaç tarik denmişse o kadar vurur. Daha büyük suçlarda ise gerçek cezalar uygulanır. Bunlar, hırsızların el ve ayaklarını dağlamak, kaza ile adam öldürenlerin bilek ve pazularını bıçak ucu ile çizmek, yalan söyleyenin dilini ve avurtlarını kızgın pens ile çekmek, zina işleyenin cinsel organını dağlamak ve çok acı sıvılar içirmek gibi cezalardır.²²⁹

Daha sonra talip dara durur ve cemin zakiri üç düvâz okur. Bunun ardından da dede aşağıdaki dar duasını verir.

Bism-i Şah Allah, Allah! Darlarınız, menzilleriniz kabul olsun, muradınız hâsıl olsun, Hakk erenler bu yoldan, bu erkândan ayırmasın. Biz sizi bağışladık, Hakk-Muhammed-Ali de bağışlasın. Nur-u nebi, keramet-i Ali, gülbangi Muhammed, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ve gerçek erenlerin himmetleri ve safa nazarları üzerinizde hazır ve nazır olsun. Dil bizden bağışlanma Hakk erenlerden olsun. Gerçeğe hû!..²³⁰

²²⁸ H.Saygı, a.g.e., s.202

²²⁹ N. Birdoğan, a.g.e. , s.366

²³⁰ Bu gülbang bir örnektir, burada herhangi bir gülbang okunabilir.

Düşkünüğe sebep olan suçların cezası ve ödenecek tazminatlar konusunda şu sınıflamalar vardır:

a - Hırsızlıkta çalınanın iki katı ödenir. Üç ay düşkünlük cezası verilir.

b - Adam öldürme çok seyrek olur. Bu suçu işleyen ancak üç yıl sonra mürüvvet meydanı hakkına kavuşabilir. Buna da pir ocağı izin verirse üç yıl sürgünde geçer. Kan bahasını da ocağın belirleyeceği kadar öder. Gerekirse bazı öldürme suçlarında, "Ortadan kaybolsun" denir.²³¹

c - Yalan söyleyen yüz bir gün düşkün kalır. Mürüvvet meydanı masrafını karşılar ve çift kurban kestirir.

d - Zina işleyen, bir yıl üç gün sürgün kalır. Dönüşünde davacının rızasını alması şarttır. Yoksa evlenmeye mecburdur. Evli ise karısı da davacı olabilir. Tekrarında ve büyük zina suçlarında, "Ortadan kaybolsun" denir.

e - Sırları açıklayan, dört yıl baş okuttuktan sonra ancak meydana alınabilir. Alevi ve Bektaşilerde bir yıl sonra nefsinin temize çıkarma erkânına "Baş Okutma" denir. Meydanda dara durup, 'Bu fakirden ağrınmış, incinmiş can kardeş var ise dile gelsin, bile gelsin. Hakkını istesin.' diye sorar. Bu soruyu mürşid de yineler. Yoksa tacını ve tığ-bendini yeniden tekbirleyip giydirir. Böylece temize çıkar. Bu tören genel olarak Muharrem mateminden çıkılınca, on iki Muharrem akşamı başlar ve ay sonuna kadar da yapılabilir. Bununla birlikte yılın öbür günlerinde de yapılır.

Birtakım batılı bilim adamları bunun Hristiyanlık'taki "günah çıkarma" olayından alındığını ileri sürerler. Ancak "günah çıkarma" ile "düşkünlük" arasında önemli ayrımlar vardır. Günah çıkarmada kişi yalnız din adamı ile yüzyüzedir. Alevilik'te ise davacı ile davalı, dede ve toplum önündedir. Her ikisi de kendini savunur. Dede ile birlikte toplum kararda söz sahibidir. Ayrıca, kişinin kendiyle hesaplaşması istenir. Sonuçta zarar gören kişinin razı edilmesine çalışılır. Suçlu maddi ve

²³¹ Bu ortadan kaybolmak kimi zaman suçlunun kendisini öldürmesiyle sonuçlanıyor. Herhalde hiçbir bağışlanacak hiçbir tarafı olmayan suçlarda bu yaptırım uygun bulunuyor.

manevi bakımdan cezalandırılır. Hristiyanlık'ta bunlar söz konusu değildir. "Düşkünlük" kurumu Aleviliğe özgü bir yargı kurumu²³² olup günümüzde büyük şehirlerde neredeyse uygulamadan kalkmıştır.

II. GEÇMİŞTEKİ BİR OLAYIN ANISINA YAPILAN ÂYİNLER

A. MUHARREM MATEMİ

Bu ayin, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilişinin hatırasına Muharrem ayının 1. ve 12. günleri arasında matem tutmak şeklindedir. Bu ayda birinci günden onuncu günün sonuna kadar oruç tutulur. Onuncu gün öğleyin oruç biter, ancak matem on ikinci günü sabahına kadar devam eder. Gerçi orucu da on iki gün devam ettirenler; hatta tam oruç yerine su orucu tutanlar vardır, yani on gün devamlı olarak sulu şeyler yiyebilirler fakat su içemezler.²³³ Bazen, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki türbesi yakınından alınmış tozlu suyu içerek, oruçlarını açarlar.²³⁴

Yas günlerinde yapılması yasak olan şeyler vardır. O günlerde çamaşır yıkanmaz, tıraş olunmaz, et ve yumurta yenmez; çünkü bunlardan can doğar. Yas günleri ise can yakılmaması gereken günlerdir. Sabun kullanılmaz, yani yıkanılmaz. Bunun anlamı yas tutan kişinin acısından dolayı yıkanmayı gerektirecek bir şeyi yapmaya istek duymayacağını vurgulamaktır. On birinci gün bütün bu yasaklar helal olur.²³⁵

Matem orucuna niyet şöyledir: Bismişah!. Allah Allah!.. Erenleri himmetine, Er Hakk Muhammed Ali'nin aşkına, Hz. İmam Hüseyin efendimizin niyyet-i savm-ı atşanına (susuzluk orucu) niyetine. Kerbelâ'da şehit olanların temiz ruhlarına ve niyyet-i Siyam-ı matem (matem orucu) niyyet-i Hz. Fâtımatü'z Zehra şefaatine. On iki imam, On dört masum-u pak efendilerimizin şevkine, on yedi

²³² F. Bozkurt, a.g.e.,s.116

²³³ E.R.Fırlalı, a.g.e., s.332

²³⁴ John Kingsley Birge, **Bektaşilik Tarihi**, Ant Yay., s.189, İstanbul-1991

²³⁵ Mustafa Desterci, **Yusuf Ziya Yörükân ve Tahtacılar**, s.78, İstanbul-1998

kemberbestler hürmetine. Hazır, gaib Gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerlerimizde hazır ve nazır ola. Yuf münkire, la'net yezide, rahmet mü'mine... Allah, eyvallah, Huu...

On gün devamlı olarak su içmeden, eğlencelerden uzak durarak tutulan bu matem, insanların şereflerine, masum ve mazlum olanlarına; yine, insanların kötü ve zalim olanlarından gelen, geriye döndürülmesi imkânsız bir facianın kefarecini ödeme duygusunu da taşır.²³⁶

Muharrem'in on ikinci günü, yas kurbanı kesilir. O gün yarım oruç tutulur. Zengin olanlar koyun, diğerleri horoz keserler.²³⁷ Akşam ise, Aşure Merasimi denilen tören vardır. Tekke sakinleri birkaç gün aşure yapmak için gerekli olan buğday, kuru üzüm, fındık, badem, hurma ve diğer malzemeleri temin etmekle meşgul olurlar. Akşam olduğunda üyeler toplanır ve Hz. Hüseyin anısına ağıtlar söylerken, aşure büyük kazanda pişirilir, büyük bir kaşıkla ilk olarak dede karıştırır ve sonra hiyerarşi sırasına göre orada hazır bulunanlar sırayla karıştırırlar. Sabaha doğru kazan törenle ateşten indirilir. Hepsi onun çevresinde toplanırlar ve hoş bir sesle Hz. Hüseyin'in anısına bir ilahi söylerler. Dede bir dua okur ve sonra oradaki herkese aşureyi dağıtır. Gruplar halinde oturur ve yerler.²³⁸

B. NEVRUZ

Nevruz, tarih boyunca başta Türkler olmak üzere, Türklerle aynı coğrafyayı paylaşan ve yakın ilişkide olan bazı doğu halkları tarafından kutlanan Nevruz, mevsimlik bayramlarımızdan biridir. Türk tarihinin bilinen en eski milli bayramlarından olan Nevruz, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanmaya devam etmektedir.

Nevruz Farsça bir terim olup, 'yeni gün' anlamındadır. Bu gün güneşin koç burcuna girdiği gün olup, miladi takvime göre 22 Mart'a, rumi takvime göre ise 9 Mart'a rastlanmaktadır. Bu sebeple

²³⁶ B. Noyan, a.g.e.,s.86

²³⁷ M.Desterci, a.g.e., s.76

²³⁸ J. Kingsley Birge, a.g.e., s.190

Nevruz kimi yerlerde ‘Mart Dokuzu’ olarak kullanılmaktadır. Bilindiği gibi Türklerde yılbaşı ilkbahardadır ve bilinen en eski Türk takvimi olan "12 Hayvanlı Türk Takvimi"ne göre, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günüdür.

Daha çok Ege'de kutlanan Nevruz Bayramı Cemi gerçekte ateşe tapan eski İranlılardan kalmıştır. Bu gün, eski İran takviminin yılbaşı günüdür. Bu gün doğanın yeniden canlandığına inanılır.²³⁹ İslamiyet öncesi bahar kutlamaları yapan Türkler, İslamiyet'in kabulü ile birlikte bunları İslami bir kimlikle sürdürmüşlerdir. Türk dünyasında çok zengin ve köklü bir Nevruz geleneği yaşamaktadır. Nevruz, ortak kültürel değer olması yönüyle önemli bir yere sahiptir. Bütün Türk toplulukları ile Anadolu'da Navruz, Nooruz, Ergenekon, Bozkurt, Çağan, Yeni-gün, Ulusun Ulu Günü, Sultan Navruz, Mervis, Mart Bozumu, Mart Dokuzu, Yörük Bayramı, Kış Bitti, Yıl Yenilendi, İlkyaz Yortusu gibi adlarla anılmaktadır.²⁴⁰

Nevruz Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilir. Aleviler tarafından kutlanmasının asıl sebebi de budur. Ali bin Ebu Talip yani Hz. Ali bugün doğmuştur. Alevi-Bektaşî inanişına göre; Hz. Ali'nin annesi Hz. Fatıma, Beytullah (Kâbe)'ı tavaf ederken doğum sancısı başlamış, tavafını tamamlayarak Kâbe'nin içine girmiş, 12 gün sonra, Cuma günü, 21 Mart 598'de, yani Fil yılının Recep Ayı'nda doğum yapmıştır. Hz. Muhammed, Beytullah'ın içinde doğan amcası oğlunu kucağına alarak, Ali adını vermiştir. Hz. Muhammed bu günü kutlu gün olarak ilan etmiştir. Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın Nevruz gününde evlendiklerine inanılır. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ihsan edildiği gün olarak kabul edilir. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından Nevruz günü halife tayin edildiğine inanılmaktadır. Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşü Gadir-i Humm denilen yerde yaptığı konuşmada Hz. Ali'yi vasi tayin ederek, "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" demiştir. Nevruz Hz. Ali'nin hilafete çıktığı gün olarak da kabul edilmektedir. Alevi inanişına göre bir rivayete göre; Hz. Ali'nin Nevruz adlı bir hizmetkârı vardır. Hilafete çıkan Hz. Ali'yi tebrik etmek için ziyarete gelenlerin hediye getirdiğini gören Nevruz, yetim ve öksüz olmasına rağmen bütün serveti olan yumurtayı saman veya soğan kabuğu ile boyayarak Hz. Ali'ye verir. Nevruz'un bu davranışından duygulanan Hz. Ali; "Bundan böyle benim Şia'm bu günü her sene nevruz bayramı olarak kutlasın" der. Daha sonra zamanla

²³⁹ F. Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, s.208

²⁴⁰ Rabia Uçkun, "**Alevi-Bektaşî Geleneğinde Nevruz Kutlamaları**", *Uluslar Arası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu 1*, s.161, Isparta–2005,

Nevruz'un bayramı, nevruz bayramı şekline dönüşmüş ve günümüze kadar şenliklerle kutlanagelmiştir.²⁴¹

21 Mart'ta yapılan bu cem töreni, bir nevi kutlamadır. Nevruz Bayramı, Orta Doğu ve Türk dünyasında ilkbaharın geldiği, doğanın canlandığı, kış uykusuna yatan tüm canlıların tekrar yeryüzüne çıktığı gündür. Ayrıca, tüm mutlu günlerin başlangıcı, dargınların barıştığı, dostların birbirini ziyaret ettiği bir gündür. Özellikle Rumeli Alevileri arasında 21 Mart günü, çok coşkulu olarak kutlanır. O gün her dedenin talipleri, birer tavuk keserek cem evine götürürler. Ayrıca ikrarlı veya musahipli olan çiftler, 12 adet yumurta; ikrarlı olmayan çiftler, 6 adet yumurta, her hanenin çocukları için de birer veya ikişer yumurta cem evine götürülür. O gün cem evinde, o cemin görevlileri tarafından özel yemekler pişirilir. Yemek pişirme ve cemaati doyurma işi de On iki hizmetten birisidir. Genelde dinsel törenlerde rakı yalnız yaşlılar tarafından içilmesine karşın bu tür törenlerde gençlere de içirilir.²⁴² İkinci üzeri olunca o cem evine bağlı ailelerin çocuklarına yemek verilir. Buradaki maksat, nevruz bayramının ne kadar önemi olduğunu daha küçük yaşta iken o çocuklara göstermektir. . O gün işe gidilmez. Katırlara, eşeklere semer vurulmaz. Yularları çözülür, özgürce kırlara bırakılır.²⁴³

Rumeli Alevileri arasında nevruz bayramının diğer bir adı da "Kırklar Bayramı"dır. O gün Kırklar'ın bir araya geldiğine ve Hızır'ın da bu ceme katıldığına inanılır. Bundan dolayıdır ki, buna kırklar cemi de denir ve o gece kırk adet çerağ uyandırılır. Akşam olunca o cemin talipleri, en güzel giysilerini giyerler, o mevsimde açmış olan nergis, çiğdem, menekşe gibi çiçeklerden buketler yaparak, cem evine getirilir. Bu çiçekler, tüm canlılara taksim edilir, yemekler yenir, ibadet cemi yapılır ve tüm canlar, babanın önünde ayakta dururlar ve baba onlara bir uğur açıklığı gülbangı okur ve her biri baba ile niyazlaşarak cem evinden ayrılırlar. Bu gelenek bugün halen devam etmektedir.

244

²⁴¹ R. Uçkun, a.g.m., s.162, 163

²⁴² F. Bozkurt, a.g.e., s.209

²⁴³ Murat Küçük, **Horasan'dan İzmir Kıyılarına Cemaat-i Tahtacıyan**, s.110, İstanbul-1995,

²⁴⁴ H. Saygı, a.g.e., s.215

C. HIZIR ORUCU

Hızır orucu, genellikle Şubat ayının 13, 14 ve 15. günlerinde tutulur. Alevi inancına göre bu orucun dayandığı olay şudur: Peygamber Efendimiz'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanmıştı. Hastalıklarının şifa bulması için Hz. Ali (r.a.), Hz. Fatma (r.anh.) ve cariyeleri Fıdda üç gün adak (nezir) orucuna niyet etmişlerdi. Oruçlu oldukları halde oruç bozacakları lokmalarını, birinci gün gelen bir fakire, ikinci gün yetime ve üçüncü gün de bir esire vererek üç gün su ile oruçlarına devam ettiler. Bu üç günün sonunda Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, Hazret-i Ali 'ye:"Orucunuz nasıl geçti ya Ali?" diye sordu. Hazret-i Ali: "Size mâlum ya Resulallah" dedi. O zaman Peygamberimiz: "O gelen Hızır Hazretleri idi. Cenab-ı Allah, sizin sabrınızı sınadı. dedi. Bu olaydan sonra Kuran'ın 76. Suresi nazil oldu.²⁴⁵ İşte, Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Hz. Fıdda'nın tutmuş oldukları oruç, onların yolundan gidenlere farz olduğuna inanılır. Aleviler Ehl-i Beyt ve Hızır aşkına ve Allah rızası için bu üç günlük orucu tutarlar ve arkasından da cem evinde toplanarak tutulan oruçların, kesilen kurbanların kabulü için Allah'a dua ve niyazda bulunulur. Buna Hızır cemi denir.²⁴⁶

²⁴⁵ İnsan Sûresi,7-10. Ayetler: Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirdiler. "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Çünkü biz, çetin ve belalı bir günde Rabbimizden korkarız" dediler. İşte bu yüzden Allah onları, o günün fenalığından esirger, yüzlerine parlaklık, gönüllerine sevinç verir.

²⁴⁶ H.Saygı, a.g.e. s.204

SONUÇ

Tarihi, Türklerin Müslüman oluşu ve Anadolu'ya göçü ile başlayan Anadolu Aleviliği, ortaya çıktığı günden bu güne, var olduğu coğrafyada her zaman hakkında konuşulan, tartışılan ve üzerinde fikirler üretilen konulardan biri olagelmıştır. Ancak bu konar göçer halk, İslamiyet'ten önce mensup oldukları Gök Tanrı kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi eski Türk inançlarıyla beraber, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik ve Maniheizm gibi dinlerin miras bıraktığı inançların izlerini silmemiş, bunların etkisi altında yeni bir dini kabul edip kısa zamanda kendi sosyoekonomik yapılarına uydurmuşlardır. Özellikle konar göçer hayatı yaşayan ve yeni dini öğrenmek için yeterli imkân bulamayan kişi ve grupların psikolojik ve sosyal açıdan, önceki inançlarını tamamen terk edip yeni bir inancı benimsemesi, kabul edilen yeni inançların gerektirdiği düşünce ve davranışları hayatına aksettirmesi oldukça zordur. İşte bu günkü Alevi-Bektâşi çevrelerin ataları olan Müslüman Türkmenler, Orta Asya'da göçebe hayatı yaşayan ve kitâbî ya da orijinal İslam'la yüzyüze gelememiş, Müslümanlığı'nı "halk İslam'ı yahut halk Müslümanlığı" diye niteleyebileceğimiz biçimde, eski inanç ve gelenekleriyle mezcederek sürdürmeye çalışmış zümrelerdir. Nitekim yerleşik hayat yaşayan ve kitabi İslam'la tanışan diğer müslüman Türk toplulukları belirli bir zaman sonra İslami inanç ve amelleri ferdi ve sosyal hayatlarına güçlü bir şekilde yansıtmışlardır.

Kur'an ve Sünnet'te terim olarak yer almayan, islamın ilk yıllarında kullanımı bulunmayan âyin kelimesi, daha çok, namaz oruç, hac gibi farz ibadetlerin dışında tasavvufî -yerine göre müzik enstrümanları kullanılarak yapılan – toplu zikir meclisleri için kullanılmıştır. Âlevi/Bektaşilerde gerek ibadet kasdıyla ve gerekse geçmişteki bir olayın anısına toplu olarak âyinler yapılmaktadır. Bu âyinlerin en önemlisi ve meşhur hiç şüphesiz Cem âyini'dir. İçinde oniki hizmet denen görev ve görevlilerin bulunduğu cem âyinleri farklı birçok sebeplerle icra edilir. Genellikle kırsal kesimde yaşayan ve dışı kapalı bir toplum olan aleviler ve âyinleri hakkında son yıllara kadar fazla bilgi mevcut değildi. Ancak kendi dışındakilerin bu kapalılıktan kaynaklanan merak ve tecessüsleri Aleviler ve âyinleri hakkında haksız

ve yersiz ithamlarda bulunmaya sevketmiş, âyinlerin içeriğinin alevi geleneğinde ‘sır’ olması ve başkalarına bildirilmemesi bir kural olmasına rağmen, kültürlerini sonraki nesilere aktarmak ve bu ithamların önüne geçmek için bilhassa son yıllarda, birçok alevi yazar ve dedeler, âyinler hakkında bilgiler içeren kitaplar yazmışlardır.

Daha önce köylerde ve kasabalarda yaşayan Alevilerin bir bölümü son yıllarda yaşanan iç göçlerde büyük şehirlere göç etmişler, metropol şehirlerin kültür erezyonundan birçok âlevi âdet ve geleneğiyle beraber âyinleri de nasibini almıştır. Zira yapılan araştırmalar; Alevîlerin kırsal kesimde bu geleneklerini devam ettirmeye çalışsalar da, büyük şehirlerde âyinlerin otantik uygulamadan uzaklaştığını, bilhassa görgü, musahiplik ve düşkünlük gibi kurumsallaşmış geleneklerini uygulayanların neredeyse yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTAN, Bayram; “**Âyin**”, İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, C. III, s. 76, İstanbul-1993.
- ALTAN Bayram, “**Cem Âyini**”, İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, C.III, s. 120 İstanbul-1993.
- ARMAĞAN, Mustafa; “**Âyin**”, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, s. 105–106, İstanbul-1990.
- AYDIN, Mehmet; “**Rit (Rite)**”, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s.642-643, Konya-2005
- AZAMAT, Nihat; “**Kalenderiyye**”, D.İ.A. C.XXIV, s253-256, İstanbul-2001.
- BENEKAY, Yahya; **Yaşayan Alevîlik:Kızılbaşlar Arasında**, İstanbul-1967
- BIRGE, John Kingsley; **Bektâşilik Tarihi**, İstanbul-1991
- BİRDOĞAN, Nejat; **Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevîlik**, Hamburg-1990
- BOZKURT, Fuat (Hazırlayan); **Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, İstanbul–1982.
- BOZKURT, Fuat; **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, İstanbul-1990.
- BUYRUK: **İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**; Hazırlayan: Fuat Bozkurt, Kapı Yay., İstanbul-2004
- ÇAMUROĞLU, Reha, vdğ.; **Yüz Soruda Alevîlik**, Hamburg (Trhz)

- ÇINAR, Erdoğan; **Alevîliğin Gizli Tarihi**, İstanbul-2004
- DESTERECİ, Mustafa; **Yusuf Ziya Yörükhan ve Tahtacılar**, İstanbul-1998
- ERK, Hasan Basri; **Tarih Boyunca Alevîlik**, İstanbul-1954
- ERÖZ, Mehmet; **Türkiye’de Alevîlik ve Bektâşîlik**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara-1990.
- ERÖZ, Mehmet; **Türkiye’de Alevîlik-Bektâşîlik**, İstanbul-1977
- ERSEVEN, İlhan Cem; **Alevilerde Semah**, İstanbul-1990
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “**Tahtacılar**”, Türk Ansiklopedisi, C.XXX, s.352 Ankara, 1981
- ; “**Ali**”, D.İ.A., C.II, s.371-374, Ankara-2002.
- ; **Türkiye’de Alevîlik Bektâşîlik**, Selçuk Yayınları, Ankara-1990
- GENÇ, R.; “**Türk Tarihi**”, Türk Ansiklopedisi, C. XXXII, s.276-277, Ankara-1983
- GÖKYAY, Orhan Şaik; “**Katip Çelebi’den Seçmeler**”, İstanbul-1968.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki; “**Cem-Âyin-i Cem (Ayn’ül Cem)**”, Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s.68-69, İstanbul-1977
- ; “**İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları**” İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XI, s. 67, İstanbul, 1949-1950
- ; “**Kızılbaş**”, İ.A., s.789,790, İstanbul-1977
- GÜNDÜZ, Şinasi; **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara-1998.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, “**Âyin**” İslam İnançları Sözlüğü, s.29 1. baskı. İst-1984.
- Heyet; “**Âyin**” M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C.II, s.68, 5. Baskı, İstanbul-1979.

İBN MANZUR; “**Musâhip**” Lisan-ül Arab, Beyrut, (Trhz) C.I, s.519–521.

KAPLAN, Ayten; **Tahtacılar da Aile ve Akrabalık Kurumu;**
Alevilik, Hazırlayan: İsmail Engin/Havva Engin, İstanbul-
2004, s.357-384, İstanbul-1993

KOMİSYON, “**Âyin**”, İslami Bilgiler Ansiklopedisi, C.I, s. 278-279, İstanbul-1981.

KORKMAZ, Esat; **Anadolu Alevîliği**, İstanbul-2000.

-----; **Ansiklopedik Alevîlik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü**,
Ant Yay, 1. Baskı, İstanbul–1993.

KÜÇÜK, Murat; **Horasan’dan İzmir Kıyılarına Cemaat-i Tahtacıyan**, İstanbul–
1995,

MEKLİKOFF, İrene; **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev: Turan
Alptekin, İstanbul-1998

MİHALGAZİ, Mahmut Râgıp, “**Âyin**”, İslam-Türk Ansiklopedisi, s. 671, Asar-ı İlmiye
Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul-1941.

NOYAN, Bedri; **Bektaşîlik Alevilik Nedir**, Ankara-1985.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, İstanbul-1996

-----; “**Babâîlik**”, D.İ.A., C. IV, s.373-374, İstanbul-1991.

-----; “**Alevî**”, D.İ.A., C.II, s.368-369, Ankara-2002.

-----; **Türkler, Türkiye ve İslam**, İstanbul-1999

-----; “**Bektâşîlik**”. D.İ.A., C. V, İstanbul-1992

-----; **Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul-1983.

-----; **“Bektâşîlik”**, D.İ.A., C.V, s.373-379, İstanbul-1992

ÖZCAN, Nuri; **“Mevlevî Âyini”**, D.İ.A., C.29 s.464-466, Ankara-2004

PAKALIN, Mehmet Zeki; **“Türe”**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B., İstanbul-1972.

SAYGI, Hakkı; **Soru ve Cevaplarla Alevî-Bektâşî İnancı**, İstanbul-2005

SOFUOĞLU, Cemal, İLHAN Avni; **Alevîlik Bektâşîlik Tartışmaları**, Ankara-1997

ŞAPOLYO, Enver Behnan; **Mezhepler Ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul-1964.

ŞENER, Cemal; **Alevî Törenleri**, Ant Yay., İstanbul-1991

TANRIKORUR, Çinuçen; **“Âyin”**, D.İ.A., C.IV, s.251-252, İstanbul-1991.

TOGAN, Zeki Velîdi; **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 76, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Tarih Arştırmaları, No:2 C.I, İstanbul-1970

TÜMER, Günay; **“Âyin”**, D.İ.A., C. IV, s. 248, İstanbul-1991.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Alevî Bektâşî Kimliği**, İstanbul-1995.

UÇKUN, Rabia, **“Alevî-Bektâşî geleneğinde Nevruz Kutlamaları”**, Uluslar Arası Bektaşîli- Alevîlik Sempozyumu 1, Isparta-2005, s.161-167

ULUÇAY, Dr. Ömer; **Alevîlikte Toplu İbadet-Cem Erkânı**, Adana-1993

ULUDAĞ, Süleyman; “**Aleviyye**” D.İ.A. C.II. s.369-370, Ankara-2002.

-----; “**Âyin**”, D.İ.A., C.IV, s.250-251, İstanbul-1991.

UZUN, Mustafa, “**Muharremiye**”, D.İ.A., C.31, s.8-9, İstanbul-2006

ÜÇER, Cenksu; **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, Ankara-2005.

ÜZÜM, İlyas; “**Kızılbaş**”, D.İ.A., C. XXV. s.546-557, İstanbul,-1991

-----; **Günümüz Aleviliği**, İstanbul-1997

YAMAN, Mehmet; **Alevilik, İnanç, Edep, Erkân**, İstanbul-1995

YILDIZ, Hakkı Dursun, **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul-1976

YILDIZ, Harun; **Amasya Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun-2003

-----; “**Alevi-Bektâşi Geleneğinde Musâhiplik**” Uluslar Arası Bektâşilik ve Alevilik Sempozyumu I, Isparta–2005

ZELYUT, Rıza; **Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik**, İstanbul-2002